Julius E. Olson

May 5, 1887.

Norges, Sveriges og Danmarks historie

for

middelskolen.

Af

A. E. Eriksen,
rektor ved Tromsø skole.

Femte udgave.



Kristiania.
P. T. Mallings boghandels forlag.
(G. Kr. Joh.s Parmann.)
1883.

E. C. Bjørnstad & Cos. Bogtrykkeri.

Forord.

I nærværende udgave er den gothiske tryk ombyttet med latinsk; derhos er enkelte feil berigtigede og mindre heldige udtryk forandrede. Men i alt væsentlig fremtræder bogen i sin gamle skikkelse.

Da der ikke kunde bies længere med den nye udgave, har jeg ikke havt anledning til at tage hensyn til den officielle udtalelse om historieundervisningen i vore middelskoler, der maatte resulteres som samlet udbytte af de fra alle landets skoler ifjor indhentede erklæringer. Imidlertid har jeg af denne grund dennegang ladet trykke et mindre oplag end tidligere, saa at der ikke vil hengaa ret lang tid, inden der bliver leilighed til i næste udgave at gjennemføre de forandringer, som maatte ansees hensigtsmæssige.

Tromsø den 23de august 1883.

Forfatteren.

Indhold.

Oldtiden.

Indledning. Nordmænd, svensker og dansker er folk af samme stamme. I oldtiden talte de ét sprog, havde samme tro og samme skikke. Af andre folk i Europa er de nærmest beslegtede med tyskerne og engelskmændene og hører som disse til den store *germanske* folke-æt. Om de nordiske landes ældste historie besidder vi ingen skriftlige efterretninger. Dog henter vi af *oldtidsminder* nogen kundskab om disse mørke tider.

Først findes der i Norden, især i Danmark og Syd-Sverige, levninger fra en tid, da beboerne ikke kjendte brugen af noget metal. De maatte derfor gjøre sine vaaben og redskaber af sten eller ben. De levede af jagt eller fiskeri. Denne tid kaldes *stenalderen.* Fra den senere stenalder finder man flintevaaben af smukt arbeide; da begrov de sine døde i store gravkamre af sten, hvori liget nedlagdes ubrændt.

Den næste tidsalder kaldes *broncealderen*, fordi man da kjendte brugen af bronce, en blanding af kobber og tin. Jordbrug dreves. De døde lagdes, dels brændte og dels ubrændte, i hauger af jord eller sten. Ogsaa fra broncealderen er der færrest levninger at finde i Norge og det nordlige Sverige.

Derimod er der fra *jernalderen* talrige minder over hele Norden. Jernet antages at være kommet i brug hos os omkring Kristi fødsels tid. Fra jernalderen skriver

sig de fleste gravhauger i Norge. Meget tidlig kjendte man i denne tid en art bogstaver, *runerne.*

Træk af gudelæren. Før verdens begyndelse var der et stort tomt rum, *Ginnungagap;* paa den ene side af dette var frost og taage *(Nivlheim)*, paa den anden ild og hede *(Muspelheim)*. Det første levende væsen var en vældig jotun *Yme.* Senere blev *æserne* (guderne) til. De dræbte Yme og dannede af hans legeme jord, himmel og hav. Fra Yme stammer jotnerne (trold, riser). Siden skabte æserne de første mennesker, *Ask* og *Embla*, af trær. For at beskytte menneskene mod de fiendske jotner byggede de *Midgard.* Gudernes bolig i himmelen kaldes *Aasgard.* Mellem Aasgard og Midgard byggedes *Bivrost* (den bævende bro d. e. regnbuen). Guderne holdt ting ved asken *Yggdrasil*; det var *Mimes brønd*, hvor det største mandevid var at hente.

Odin var den høieste aas; han kaldes ogsaa Alfader, Seierfader, Valfader (d. e. valens eller de faldnes fader). Han er den vise gud og drikker daglig af Mimes brønd. Hans to ravne, *Hugin* og *Munin*, fortæller ham hver dag, hvad der foregaar i verden. Hans hest, *Sleipne*, er den raskeste af alle heste; hans spyd, *Gungne*, træffer alt, hvad han sigter paa. Odin, der er den høieste krigsgud, modtager i *Valhall einherjerne* eller de tapre krigere, der efter døden kommer til ham. Ogsaa de, der døde paa sotteseng, lod sig ofte „merke med geirs-od“ (spyd-od) for at komme til Odin.

Tor var styrkens gud og laa jevnlig i strid med jotnerne. Han raader for torden og lynild. Han kjører med to bukke og kaldes derfor Ake-Tor. Tors borg er *Trudvang.* Hans almindeligste vaaben er hammeren *Mjolne*, der altid rammer; han har ogsaa jernhandsker og et styrkebelte. Tor skildres som stor og sterk, smuk og majestætisk, med rødt skjeg og Mjolne i haanden. Han dyrkedes især i Norge, hvorom de mange steder, der bærer hans navn, vidner.

Balder, Odins søn, er fromhedens og uskyldighedens gud; han er vis, mild og skaansom. Hans borg kaldes Breidablik; der maa intet urent findes.

Njord styrer vind og sø. Han bor ved havet i borgen *Noatun*; *Skade* er hans hustru.

Frøi, Njords søn, raader for afgrøde og aarsvekst, for velstand og lykke. Frøi eier herlige klenodier, forfærdigede af flinke dverge. Skibet *Skidbladne* seiler baade paa land og hav, har altid medbør og kan slaaes sammen. Hans galt *Gul-*

lenbørste farer baade i luft og hav. Frøis hustru er den fagre jotunkvinde *Gerd*, som hans raske tjener *Skirne* hentede til ham.

Tyr er krigsgud og paakaldes i striden. — *Heimdall* er gudernes vægter; han bor i *Himinbjørg*; naar fienderne (jotnerne) kommer, blæser han i sin lur *Gjallarhorn*. Hans tænder er af guld, og han kan høre græsset gro. — *Brage* er gud for skaldekunst og hædres høit. Brages hustru *Idun* gjemmer de æbler, som giver æserne evig ungdom. — *Hod* er blind, men sterk. Mod sin vilje kommer han til at dræbe sin broder Balder. — *Ull* er dygtig bueskytter og skiløber.

Loke staar midt imellem æser og jotner; undertiden er han gudernes ven, men oftere deres fiende. Han er fager af udvortes, men ondskabsfuld og listig. Lokes børn er *ulven Fenre*, *Midgards-Ormen* og *Hel*. Fenre fik guderne ved list bundet; men den sled i det samme Tyrs haand af. Midgards-Ormen ligger rundt jorden. Hel bor i Nivlheim, hvor hun modtager alle, der dør af sot eller alderdom.

Af *aasynjerne* eller gudinderne er *Frigg* den ypperste. Hun er Odins hustru og bor i de prægtige *Fensale*. — *Frøia*, kjærlighedens gudinde, er datter af Njord og søster af Frøi. Frøia ager i en kjærre med tvende katte. Hendes bolig er *Folkvang*. — *Nanna* er Balders hustru og elskede ham saa høit, at hendes hjerte brast ved hans død.

Nornerne raadede for skjebnen; de hed *Urd*, *Verdande* og *Skuld*. — *Valkyrjer* var skjoldmøer, der stod i Odins tjeneste og raadede for kampens udfald.

I *Ragnarok* skal baade æserne og verden tilintetgjøres. Sol, maane og stjerner forsvinder, himlen revner, jorden bæver, ulven Fenre kommer løs. Muspelheims fyrste *Surt* kommer dragende, omgiven af luer. Kampen staar paa sletten *Vigrid*. Heimdall blæser i Gjallarhornet, og æserne samles. Frøi falder mod Surt. Tor dræber Midgards-Ormen, men dør af dens edder. Odin sluges af ulven. Alle æser falder, og Surts ild fortærer den hele verden.

Men en ny jord opstiger igjen af havet, evig grøn og fager. Æserne vaagner til nyt liv og samler alle de gode i salen *Gim-Le*, der er tækket med guld og fagrere end solen.

Skjoldungerne i Leire. Den berømteste kongeslegt i Danmark var Skjoldungerne. De havde sit sæde i Leire paa Sjælland. Det hed, at de stammede fra Odins søn *Skjold*, der var kommen seilende alene paa et skib; men ingen vidste, hvor han kom fra. Skjolds sønne-

søn var *Frode*, kaldet Fred-Frode; i hans tid fandtes der ingen tyv og ingen ransmand: en guldring kunde ligge paa den aabne hede uden at blive bortstjaalen. Men den navnkundigste af alle Skjoldunger var *Rolv Krake*. Han var saa tapper, gavmild og vennesæl, at de gjeveste helte fra hele Norden kom for at tjene ham. De ypperste var nordmanden *Bodvar Bjarke*, dansken *Hjalte* og *Vogg*. Rolv og hans kjæmper udførte store bedrifter, især mod sveakongen *Adils*. Men Rolv havde en ond søster, *Skuld*. Hun var gift med hans skattekonge og opeggede denne mod sin egen broder. En jul kom de til Leire med mange folk; Rolv Krake bevertede dem med et prægtigt gjestebud. Men om natten faldt de lumskelig over ham. Der dræbtes Rolv og hans kjæmper. Kun *Vogg* undkom med livet og hevnede sin herre. Denne strid er besungen i det gamle *Bjarkemaal*.

Ingjald Illraade og Ivar Vidfadme. Den mægtigste kongeæt i Sverige var *Ynglingerne* i Upsal; deres stamfader var *Yngve*, som mange mente var guden Frøi selv. Den sidste af denne æt var *Ingjald Illraade*, som efter sagnet i sin barndom havde faaet hjertet af en ulv at æde; heraf blev han modig og sterk, men tillige grum og ondskabsfuld. Da hans fader var død, gjorde Ingjald et stort gravøl før at tage arv efter ham; han byggede dertil en stor sal, hvor han bevertede seks konger, mange jarler og andre mægtige mænd. Det var skik i arveøl efter konger, at arvingen sad paa skammelen foran høisædet, indtil mindebægeret skulde drikkes; da skulde han reise sig og gjøre et løfte, før han tømte det; derpaa blev han sat i sin faders høisæde. Ingjald gjorde da det løfte, at han skulde udvide sit rige med halvten til alle sider eller ogsaa dø. Dette løfte opfyldte han paa den maade, at samme aften, da gjesterne blev drukne, omringede han med sine mænd den nye sal, satte ild paa den og opbrændte de seks konger med alt deres folk. Deres land lagde han derefter under sig.

Endnu seks konger skal Ingjald have taget af dage ved svig og vold; men tilsidst blev han uforvarende overfaldt af *Ivar,* søn til en af de dræbte konger, og for ikke at falde i sin fiendes haand, indebrændte han sig paa sin gaard med sin datter og alle sine mænd. Ivar blev nu svearnes konge og herskede tillige over mange andre lande; derfor kaldtes han *Ivar Vidfadme,* d. e. den, som favner vidt. Han var tapper og seierssæl, men tillige lumsk og ondskabsfuld, ligesom Ingjald. Hans egen datter *Aud,* der var gift med kongen i Leire, maatte flygte for ham til Gardarike (Rusland); men da han vilde sætte efter hende, omkom han paa veien.

Sagn om Braavalla-slaget. Efter Ivars død blev Auds unge søn *Harald* konge baade i Sverige og Danmark. Han herskede længe og var en vældig kriger; derfor fik han navnet *Hildetand* (krigens tand), og det hed om ham, at han var indviet til Odin, som hærdede ham mod alskens vaaben. Derfor gik han ofte i striden frem foran sine mænd uden hjelm og brynje. — Harald havde indsat sin brodersøn *Ring* til underkonge i Sverige; men da han blev gammel, svag og blind, gjorde Ring oprør mod ham. Harald sendte da bud til ham og stevnede ham til strid paa *Braavalla,* en slette i Østergøtland. Begge rustede sig længe og fik de bedste kjæmper i sit følge. Harald havde daner og saxer i sin hær, med Ring fulgte de tapreste svensker og nordmænd. Den vældigste af alle var *Starkad.* Odin var selv med i slaget for at hente sin yndling. Da den blinde konge paa sin stridsvogn med et spyd i hver haand for ind mellem fiendens skarer, styrtede Odin i krigshøvdingen *Brunes* skikkelse ham ned af vognen og dræbte ham. Nu gav Ring med sin lur tegn til, at kampen skulde stanse. Han lod Haralds lig, hans stridsvogn, hans bedste hest og skib lægge op paa et stort baal, antændte det og bød kong Harald fare til Odin i Valhall med sine faldne kjæmper.

Ragnar Lodbrok. Rings søn var *Ragnar Lodbrok*, om hvem vi har mange sagn. Han egtede *Tora Borgarhjort* efter at have dræbt en vældig orm, der havde lagt sig om hendes hal. Da Tora var død, egtede han paa Spangereid ved Lindesnes den kloge og skjønne *Kráaka*, som han siden fik vide var en kongedatter. Baade Ragnar og hans sønner drog om paa vikingetog og vandt mange seire. Engang led Ragnar skibbrud ved Englands kyst; dog kom han iland med sine mænd. Han blev angreben af kong *Ella* og fangen. Han vilde ei sige, hvem han var, og blev kastet i en ormegaard. Da han merkede døden nærme sig, udbrød han: »Grynte vilde grisene, om de vidste, hvad galten lider«. Han kvad en sang og døde leende. Ragnars sønner hevnede hans død ved at fælde kong Ella.

Ynglingekongerne i Norge. Da Ingjald Illraade var fældet i Upsal, flygtede hans søn *Olav* til det landskab, som siden hed Vermeland, brændte skovene og ryddede bygderne; derfor fik han tilnavnet *Tretelgja* (træhuggeren). Mange flygtede til ham for Ivar Vidfadmes overmod, saa at landet blev overfyldt med folk, og der indtraf dyrtid. Olav var selv ingen ivrig blotmand, og dette gav hans folk skylden for hungersnøden. De brændte ham derfor inde og gav ham til Odin for at faa gode aar. Olavs søn, *Halvdan Hvitbein,* der var opfostret hos sin mødreneæt i Norge, blev konge over Solør, Romerike og Vestfold. *Vestfold* — Jarlsberg og Laurviks amt — blev denne æts hovedsæde, og Halvdans søn og sønnesøn blev hauglagte i de store gravhauger paa Borre i Jarlsberg. Paa Vestfold var ogsaa Norges ældste by eller handelsplads, *Skiringssal* ved Laurvik.

En af disse vestfoldske konger var *Halvdan Svarte*, saa kaldet for sit sorte haars skyld. Han var en tapper kriger og lagde under sig en stor del af det søndenfjeldske Norge, ligesom han ved egteskab fik Sogn i det vestenfjeldske. Kong Halvdan var derhos en for-

standig mand, som elskede sandhed og ret. Han oprettede et tingsted for Oplandene paa Eidsvoll ved Mjøsens nederste ende; den lov, som der blev vedtagen, kaldtes *Eidsiva-Lov*. Halvdan Svarte blev ingen gammel mand. En vaar skulde han kjøre over Randsfjorden fra et gilde paa Hadeland. Isen revnede, og Halvdan druknede tilligemed nogle og tyve mand (860). Saa elsket havde kongen været, at alle hans undersaatter vilde have den hæder og lykke at faa ham begravet i sin egn. De enedes da om at dele liget i fire dele. Endnu den dag idag findes gravhauger med navnet »Halvdanshauger«; hans hoved skal ligge paa Sten paa Ringerike.

Vikingetogene. Ligesom Ragnar Lodbrok og hans sønner sværmede mange andre konger med sine skibe om paa fremmede kyster for at vinde hæder og bytte. De kaldtes *søkonger* eller *vikinger*. Det land, de hjemme havde at herske over, var ofte for lidet til at underholde dem og deres mænd og berøvedes dem stundom ganske af mægtigere nabokonger. Med sit urolige sind og sin lyst til eventyr higede de efter et videre raaderum for sit mod og sin kraft. De for da dels i *vesterviking* over Nordsøen og hjemsøgte Frankriges, Englands, Skotlands og Irlands kyster, dels i *austerveg* til landene ved Østersøen.

Da de vanslegtede konger af Karl den stores æt herskede over Frankrige, herjedes dette land næsten aarligaars af de djerve vikinger eller *normanner*, som de her kaldtes. De seilede opad de store floder, plyndrede de rige klostre og kirker og indtog to gange selve Paris. I kirkerne bad man: »Fri os, Herre, fra normannernes raseri!« og kongerne vidste i almindelighed intet andet raad til at faa dem væk end at betale store pengesummer. Den vildeste af deres høvdinger, *Hasting*, udstrakte sine herjetog fra Syd-Frankrige ligetil Spanien og Italien.

Paa samme vis hjemsøgtes ogsaa England af vikingerne, som her gjerne kaldtes *daner*. Landets konge,

Alfred, maatte engang i et halvt aars tid holde sig skjult i nogle utilgjængelige myrstrækninger, medens danerne fik skalte og valte i hans rige, som de vilde. Men det lykkedes siden den dygtige Alfred at overrumple dem. Der blev (878) sluttet et saadant forlig, at danerne fik overladt hele kysten fra Skotlands grænse til Themsen mod at verge riget mod andre vikinger.

I øst krigede vikingerne mod de finske og slaviske folk ved Østersøen og den Botniske Bugt. De benævntes her almindeligvis *varæger*, og en af deres konger, *Rurik*, lykkedes det i 862 at stifte det *russiske* rige i Novgorod; vore forfædre kaldte det Gardarike. — Gjennem Gardarike fortsatte mange nordboere færden sydover til det græske rige, hvor de under navnet *væringer* tog tjeneste hos keiseren i Miklegard (eller Konstantinopel) og stod i stort ry for tapperhed og troskab.

Indre forhold. De tre nordiske stammer udgjorde hver for sig en *tjod* (nation); men nogen synderlig skarp grænse fandtes endnu ikke mellem dem; heller ikke var disse tre tjod endnu samlede til tre riger. De var siden indvandringen i landet delt i større afdelinger, der kaldtes *folk*. Folkene deltes igjen i mindre flokke, som benævntes *hære* eller (i Sverige) *hundreder,* fordi hver hær oprindelig bestod af 100 familier. Ved bosættelsen kaldtes et *folks* land *fylke* og en *hærs herred.* Hvert herred havde sin arvelige høvding, kaldet *hersé,* der var anfører i krig, og i fred som *gode* (udt.: gaade) forestod gudsdyrkelsen og retspleien. Herrederne i samme fylke havde et sambaand i en fælles helligdom og en fælles høvding, *fylkeskongen;* denne støttede sin magt paa den rigdom og hæder, han vandt i krig, og paa sit faste krigerfølge; dette kaldtes *hird* eller *drot* (deraf *drotten* om kongen).

Folket afgjorde selv sine sager paa tingene; disse var dels *herredsting,* dels *fylkesting.* Her gaves love, og tvistigheder afgjordes. Tinget var fredlyst og forbundet med ofringer.

Gudsdyrkelsen bestod væsentlig i ofringer, *blot;* man ofrede i almindelighed dyr, men undertiden ogsaa mennesker, dog gjerne kun krigsfanger. Ofringen foretoges af goden i templet Templerne var to slags: de almindeligste kaldtes *hov* (udt.: haav), gudehuse med billeder af guderne; mindre hyppige var

horg eller stenaltere under aaben himmel. Templerne var ligesom tingstederne fredhellige; den, der krænkede freden, blev selv fredløs og kunde dræbes af enhver. Med ofringen forbandtes store gjestebud (blot-veitsler). De store aarlige offerfester var tre: vaarblotet, høstblotet og juleblotet, som holdtes midtvinters og var det fornemste.

— Overgang til en ny tidsalder for de nordiske folk beredtes ved vikingetogene. Disse tog fjernede en mængde stolte, trodsige høvdinger og lettede derved kongernes arbeide med at samle de spredte landsdele til større stater. De bragte endvidere kjendskab til andre lande, en mere sleben levevis og større kultur til Norden. Men den vigtigste og mest velsignelsesrige følge af disse tog var bekjendtskabet med *kristendommen*. De vikinger, som tog fast ophold i fremmede lande, blev snart omvendte og omfattede gjerne den nye lære med stor varme. Ogsaa de hjemvendte krigere bevarede ofte den bedre tro med hengivenhed, og vort eget fædrelands omvendelse skyldes just nogle af dets kongers vikingefærd. Heller ikke udlandets herskere forsømte at bruge kristendommen som et middel til at formilde sine farlige fienders vildhed. Af de udlændinger, der prædikede Kristi lære i Norden, er ingen bleven saa navnkundig som *Ansgar*. Han var munk i klosteret Corvey i Westphalen, da en jydsk konge, Harald, kom til keiser Ludvig den fromme og bad om hjælp mod sine fiender, der havde fordrevet ham. Ludvig lovede den, hvis han vilde antage kristendommen. Dette gjorde Harald, og Ansgar blev udseet til at følge med ham for at forkynde Guds ord for hans folk. Han drog om i Danmark og prædikede kristendommen under megen møie og trængsel. Ansgar drog to gange over til Sverige, og den anden gang havde ordet god fremgang der. Han blev først erkebiskop i Hamburg; men da denne by ødelagdes af hedningerne, flyttede han til Bremen. Efter at have virket som „Nordens apostel" i 40 aar døde han i 865. Den kristne kirke i de tre nordiske riger regnedes fra Ansgars tid med til Bremens erkebispedømme, indtil Norden fik sin egen erkebiskop i Lund 1104. — Til Norge strakte Ansgars omvendelses-reiser sig ikke; hvorledes dette land blev kristnet, skal i det følgende fortælles.

Norge indtil Kalmarunionen.

Geografisk oversigt. Til de norske kongers rige hørte i denne tidsalder store landstrækninger, som senere er komne under andre stater, nemlig:

Baahuslen, *Jemteland* og *Herjedalen*, der nu er svenske.

Island, *Færøerne* og *Grønland*, nu danske.

Orkenøerne, *Suderøerne* (Hebriderne), *Hjaltland* (Shetlandsøerne), *Man* og *Anglesea*, som nu er skotske og engelske.

Endelig var den store *laplandske halvø*, som nu hører til Rusland, skatskyldig under den norske konge.

Det egentlige Norge bestod af følgende fylker:

1. *Haalogaland*. 2. *Naumdølafylke*. 3. *Øinafylke*. 4. *Sparbyggjafylke*. 5. *Verdølafylke*. 6. *Skøinafylke*. 7. *Stjordølafylke*. 8. *Strindafylke*. 9. *Gauldølafylke*. 10. *Orkdølafylke*. De otte sidstnævnte kaldtes tilsammen *Trondheim* eller *Trøndelagen* (nr. 3—6 *Indtrønder*, nr. 7—10 *Udtrønder*). 11. *Nordmørafylke*. 12. *Raumsdølafylke*. 13. *Sunnmørafylke*. 14. *Firdafylke*. 15. *Sygnafylke*. 16. *Hordafylke*. 17. *Haddingjadal*. 18. *Valdres*. 19. *Rygjafylke*. 20. *Egdafylke*. 21. *Grenafylke*. 22. *Vestfold*. 23. *Vingulmork*. 24. *Ranrike*. De fire sidstnævnte kaldtes tilsammen *Viken*. 25. *Raumafylke*. 26. *Hadafylke*. 27. *Heinafylke*. 28. *Gudbrandsdalene*. 29. *Østerdalene*. De fem sidstnævnte kaldtes tilsammen *Oplandene*. 30. *Herjedalene*. 31. *Jemteland*.

Lagdømmerne var følgende fire:

1. *Frostatingslag*. 2. *Gulatingslag*. 3. *Eidsivatingslag*. 4. *Borgartingslag*.

Efter kristendommens indførelse opstod efterhaanden følgende *bispedømmer*:

1. *Nidaros* (erkebispedømme). 2. *Bergen*. 3. *Stavanger*. 4. *Oslo*. 5. *Hamar*. — 6. *Færøerne*. 7. *Orkenøerne*. 8. *Suderøerne*. 9. *Skaalholt* og 10. *Hole*, begge paa Island. 11. *Garde* paa Grønland.

Af byer var der saare faa. Foruden stiftsstæderne kan nævnes: *Tunsberg*, *Konghelle*, *Sarpsborg*, *Skidan* (Skien).

---

1. Riget samles. Kristendommen indføres.

(872—1035).

Harald Haarfagre (860—933). Halvdan Svartes søn, *Harald,* var ikke mere end ti aar gammel, da han blev konge. Hans morbroder *Guthorm* var i begyndelsen rigets styrer og anfører for hæren. Mange nabokonger tragtede efter den unge Haralds rige; men Harald slog dem alle ved den tapre Guthorms hjælp og erobrede deres land. Han higede nu efter at samle alle Norges fylker under sin krone. Sagnet fortæller, at den smukke *Ragna Adilsdatter,* som kongen friede til, skal have svaret, at hun ingen anden vilde egte end den, som underlagde sig hele Norge. Da svor Harald ved den Gud, som raadede for alt, at han ikke vilde kjæmme eller klippe sit haar, før han var enekonge i Norge. God hjælp fik han af jarlen *Haakon Grjotgardssøn* i det nordlige og af *Ragnvald Møre-jarl* i det vestenfjeldske, og inden 10 aar var erobringen fuldbragt. I 872, da Harald vandt det sidste store slag i *Haversfjord* straks syd for Stavanger, havde han indfriet sit løfte. Han lod da sit lange, smukke haar klippe af Ragnvald jarl; fra den tid kaldtes han Harald Haarfagre.

I alle de fylker, Harald underlagde sig, tilegnede han sig al *odel* (d. e. fri eiendomsret til jorden), saa at bønderne blev hans leilændinger og maatte betale ham afgift af sin jord. I hvert fylke indsatte han en *jarl,* som skulde styre landet paa kongens vegne og i krig hjælpe ham med 60 mænd. Hver jarl skulde have under sig 4 eller flere *hërser.* Disse havde hidtil været bøndernes arvelige førere og talsmænd, men knyttedes nu mere og mere til kongerne; efterhaanden ombyttedes ogsaa navnet herse med *lendermand* d. e. en mand, som har land til len af kongen.

Island. Nordmændene var et frihedselskende folk,

og mange høvdinger valgte landflygtighed og tabet af sine eiendomme fremfor at blive Haralds træle, som de kaldte det. Mange af dem drog i vikingfærd og kom ikke mere igjen. Saaledes blev *Færøerne* bebyggede. Endnu mange flere drog til *Island*, som nys var opdaget. To norske vikinger, fostbrødrene *Ingolv* og *Leiv*, forlod sit fædreland for at bosætte sig paa denne ø (874). Ingolv kastede sine høisædesstøtter i vandet og tog bolig i Røikjavik, hvor de drev i land. Siden fulgte mange høvdinger med sine mænd efter. De kaldtes *landnamsmænd*, fordi de tog (nam) land i besiddelse. De førte med sig fra Norge sine gamle skikke og sin gamle tro, somme endog jorden under sine gudehuse for at kunne reise de nye paa samme hellige grund. Høvdingerne tog saameget land, de vilde, og gav deraf stykker til sine undergivne eller til dem, som kom senere. Saadanne høvdinger blev da i sin kreds, hvad herserne havde været i hjemmet. De kaldtes *goder* og var tillige templernes styrere. Omtr. 930 fik islændingerne en almindelig lov for hele øen og begyndte at holde et fælles ting, *altinget*, som baade havde ret til at dømme og give love. Det øverste opsyn med lovene førtes af *lousigemanden*, der i begyndelsen valgtes paa livstid, senere paa 3 aar. — Island blev saaledes en fristat, men stod bestandig i livlig forbindelse med moderlandet, hvis konger det omsider maatte underkaste sig.

Torv-Einar og Gange-Rolv. Harald Haarfagres undertrykkelser gav vikingetogene nyt liv. Vikingerne gjorde ogsaa Norges egne kyster usikre. Harald drog i leding mod dem og forbød strengelig at gjøre strandhug; dette bestod i, at vikingerne gik i land og tog det kvæg, de fandt. De havde godt tilhold paa øerne i Vesterhavet, navnlig *Orkenøerne* ved nordspidsen af Skotland. Derfor blev *Einar*, en søn af Ragnvald Mørejarl, indsat til at styre disse øer og holde øie med vikingerne. Einar var styg, enøiet og ilde likt af faderen,

som havde smaa tanker om ham. Men han viste sig som en tapper mand og blev en mægtig høvding. Man kaldte ham *Torv-Einar,* fordi han lod skjære torv til brændsel, da øerne manglede ved. Fra Einar stammede en merkelig slegt, der som *jarler* i mange aarhundreder styrede Orkenøerne under den norske konges overhøihed.

Endnu merkeligere blev en anden søn af Ragnvald, *Rolv,* kaldet *Gange-Rolv*, fordi han var saa svær, at ingen hest kunde bære ham. Han havde gjort strandhug og blev derfor erklæret fredløs af kong Harald. Han drog da til Frankrige, som beherskedes af den uduelige Karl den enfoldige. For at faa fred maatte denne overlade Rolv og hans hær en del af Frankrige, som efter dem er kaldt *Normandi*, og give Rolv sin datter tilegte. Rolv blev kristen og lod sig i Daaben kalde *Robert*. Normandi blev et mægtigt, blomstrende hertugdømme, hvorfra snart nye stater udgik: en skare normanner stiftede et rige i Neapel, og Rolvs ætling Vilhelm Erobrer indtog England. Endnu den dag idag findes i Normandi spor af nordmændenes herredømme i folkets sprog og sedvaner.

Haralds sidste dage. Kong Harald havde mange sønner, over 20 i tallet. Han gav dem alle kongenavn; men urolige og stridbare, som de var, feidede de indbyrdes og med jarlerne, hvis magt de vilde tilrive sig. Den gamle Ragnvald jarl blev indebrændt, og flere af kongesønnerne faldt i disse kampe. Mest elskede kongen sin søn *Erik,* som 12 aar gammel fik langskibe og drog i viking. Erik fik siden for sin stridbarheds og grusomheds skyld tilnavnet *Blodøkse.* Han overfaldt og dræbte sin fredelige broder *Bjørn Farmand* eller kjøbmand, der boede ved Tunsberg, allerede dengang en vigtig handelsstad. Haralds yngste søn hed *Haakon*; han sendtes til opfostring til kong *Adalstein* i England, som opdrog gutten, uagtet han derved efter vore forfædres mening erklærede sig for Haralds undermand.

Da Harald Haarfagre blev 80 aar gammel, — en høiere alder end nogen af hans efterkommere naaede, — overlod han rigets styrelse til Erik (930) og døde 3 aar efter. Han blev begraven paa gaarden Haugar ved Karmsund.*) Harald havde ofte faret haardt og strengt frem og skaffede sig derved mange uvenner. Men det var dog ham, hvem Norge skyldte sin lykke og magt i de følgende aarhundreder. Strenghed var ogsaa mangengang nødvendig mod de opsætsige stormænd. Det er Haralds hovedfortjeneste at have dannet et fast kongedømme, og dette var længe det eneste baand, der knyttede landet sammen. Han omgav sig ligesom de tidligere fylkeskonger med en *hird* af haandgangne mænd, et krigerfølge, som han kunde stole paa.

Erik og Haakon. Da den gamle konge var død, vedblev Erik Blodøkse som før at være overkonge i Norge; men flere af hans brødre styrede enkelte dele af riget. Erik var gift med *Gunhild*, en smuk og klog pige fra Haalogaland. Hun var herskesyg og svigefuld og eggede kongen til meget ondt, saa at begge blev forhadte af folket. Da var Harald Haarfagres yngste søn, *Haakon*, som opfostredes i England, 15 aar gammel. Kong Adalstein havde ladet ham døbe og oplære i den rette tro; han gav ham sverdet Kvernbit, hvis haandtag og hjalter var af guld, og hvis klinge var saa god, at Haakon med den kunde hugge en kvernsten igjennem lige til øiet. Da Haakon spurgte sin faders død, forlod han England og landede i det trondhjemske. Her raadede mest den mægtige og kloge *Sigurd jarl* paa Lade, søn af Haakon Grjotgardssøn. Sigurd blev straks kongesønnens trofaste ven. Paa et ting af trønderne foreslog jarlen ham til konge, og da Haakon lovede at give dem deres odel og

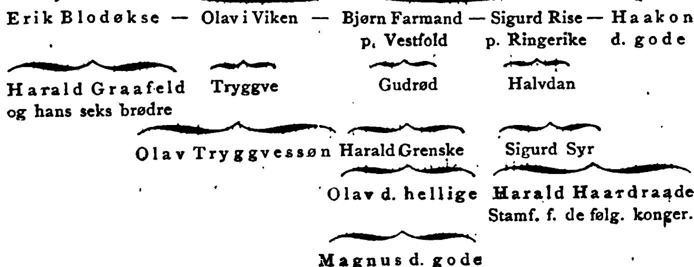
*) Midt i gravhaugen var kong Haralds leie; der var sat en sten ved hovedet og en anden ved fødderne, og en stor stenhelle lagdes over. Graven aabnedes allerede før Snorre Sturlassøns tid; men stenhellen er endnu at se paa nabogaarden *Gard*.

gamle frihed tilbage, kaarede de ham med glæde. Næste aar drog han sydover og blev ogsaa i det søndenfjeldske overalt tagen til konge. Erik skjønte da, at det var forbi med hans herredømme i Norge, forlod landet med dronning Gunhild og sine sønner og begav sig til England (935). Her antog han kristendommen og var en stund konge over Northhumberland.

Haakon den godes styrelse. Haakon lagde megen vind paa lovgivningen. Han knyttede de enkelte fylker sammen ved oprettelsen af to nye lagting: *Gulatinget* og *Frostatinget* med hver sin lov. Det førstes kreds (lagdømme) omfattede alle fylker fra Agder til Søndmøre og havde til tingsted Gula i Sogn. Frostatinget omsluttede alt det nordlige Norge ligetil Finmarkens grænser; tinget samledes paa den frugtbare halvø Frosta i Trondhjemsfjorden. Oplandene havde allerede fra Halvdan Svartes tid sit Eidsivating. Paa disse lagting samledes udsendinger fra alle lagdømmets fylker engang hvert aar og gav der baade love og udgjorde den høieste domstol. Det var ellers mest i Gulatingslagen, Haakon selv styrede landet; andensteds fik mange af hans frænder i fred og ro herske som underkonger.*) — Da rygtet om Haakons mildhed og retsind kom til *Jemteland*, som var befolket fra Norge, men hidtil havde været uafhængigt, gav dette landskab sig godvilligen under Norges konge.

Haakon, der af hjertet var kristendommen hengiven,

*) Harald Haarfagre



søgte efterhaanden at faa den indført. Det lykkedes ham at faa den gamle hedenske julehøitid, som feiredes i midten af januar, flyttet til den tid, de kristne brugte; han hentede prester fra England og byggede nogle kirker. Men Sigurd jarl, hans bedste ven og raadgiver, var ivrig hedning. Kongen formaaede derfor ikke at faa bønderne paa Frostating til at antage den nye lære. Den djerve *Asbjørn* af Medalhus sagde rent ud, at om Haakon ei vilde give efter i dette stykke, da vilde trønderne vælge sig en ny konge. Haakon maatte siden deltage i det store juleblot paa Mæren (ved det nuværende Levanger) og maatte finde sig i at æde hestekjød, som var de kristne forbudt. Hans kirker blev brændte og presterne dræbte.

For at sikre sit rige mod fiendtlige angreb delte Haakon hele kysten i *skibreder*, der hver skulde holde et krigsskib i fuld stand. Der reistes *varder* paa de høieste fjelde, saa at man kunde se fra den ene til den anden; de tændtes, naar en fiende nærmede sig, og paa den maade kunde bud bringes i syv dage fra landets sydligste til den nordligste ende. Tillige skulde *hærpil* (budstikke) udsendes i bygden for at samle bønderne.

Haakons kamp og død. Disse vise indretninger gjorde snart sin nytte. Da Erik Blodøkse var død i England, tyede Gunhild og hendes sønner til Danmark, fik hjælp hos den danske konge *Harald Blaatand* og angreb Norge. Haakon overvandt dem i et stort og blodigt slag paa *Rastarkalv* i nærheden af Kristianssund. Men de kom siden igjen med en stor flaade og faldt uforvarende over Haakon, da han tog veitsle paa *Fitjar* paa øen Stord. Gunhildssønnerne havde 6 gange saamange folk som kongen; men Haakon gik tappert frem og hug med Kvernbit til begge sider, og hans mænd fulgte ham modig. Gunhilds brødre, de vilde vikinger *Alv Askmand* og *Øivind Skrøia*, som de stolede paa, faldt begge. Da flygtede hele Gunhildssønnernes hær. Men medens Haakon forrest blandt sine mænd forfulgte dem, rammede en pil ham i akselen. Da han merkede dødens komme, sendte

han bud til sine brodersønner, at de skulde være landets konger; thi han havde selv ingen sønner. Hans venner tilbød at jorde hans lig i kristen grav i England; men kongen svarede: »Jeg er det ikke værd; som en hedning levede jeg, derfor skal man og jorde mig som en hedning«. Han lagdes i haug med sit sverd og fuld rustning. Hans ven og ypperste skald *Øivind Finnssøn*, kaldet *Skaldespilder*, digtede det herlige *Haakonarmaal* om hans ferd til Odin. Baade venner og fiender, siger sagaen, begræd hans død og sagde, at saa god konge vilde aldrig komme i Norge. (961).

Erikssønnerne (961—970). *Harald Graafeld* og hans brødre, Eriks og Gunhilds sønner, modtog nu riget. De var voldsomme, begjærlige efter gods og ikke elskede af folket. Oplandene og Viken styredes af underkonger af Harald Haarfagres æt; men to af disse, *Tryggve og Gudrød*, dræbte de ved svig; Tryggves enke Astrid maatte med sin nyfødte søn *Olav* flygte af landet. Sigurd jarl, som ei var deres ven, lod de paa sin onde moders raad lumskelig indebrænde. Men dette blev deres ulykke. Sigurd efterlod sig en søn, *Haakon jarl*, dengang 25 aar gammel, skjøn og tapper, men derhos slu og hevngjerrig. Han holdt trønderne i stadigt oprør mod kongerne og gjorde ogsaa i andre dele af landet deres herredømme usikkert. Sygdom og uaar plagede folket, kornet slog feil, fisken forlod kysten, og nordmændene undlod ikke at give kongerne og den forhadte »Gunhild kongemoder« skylden. Da drog Haakon jarl til danekongen og vandt hans venskab. De fik lokket Harald Graafeld ned til Danmark, hvor han blev dræbt. (970).

Haakon jarl blev nu Norges styrer, dog kun over den nordlige og vestlige del af landet, og selv der under den danske konges overhøihed. Viken og Oplandene skulde han ikke have noget med; der regjerede smaakongerne under danekongen som overherre. Gunhild og hendes to gjenlevende sønner maatte forlade Norge; efter

sagnet blev den onde dronning nedsænket i en myr af danskerne. Haakon var ivrig aasadyrker, og da gode aar og velstand vendte tilbage, vandt han alle nordmænds hjerter. Da Haakon engang havde været i Danmark og hjulpet kongen mod den tyske keiser, blev han tvungen til at lade sig døbe og medtage kristne prester. Men han satte presterne i land, og for at hevne sig plyndrede han paa hjemreisen danekongens lande. Fra den tid viste jarlen ikke mere kongen lydighed. — Kort efter kom *Svein Tjugeskjeg* paa tronen i Danmark. Han fornyede sin fader Harald Blaatands krav paa Norge og fik de tapre *Jomsvikinger* til at angribe jarlen. Disse vikinger holdt til i Jomsborg paa Vendlands kyst og dannede et lidet samfund for sig selv under strenge love. De styredes dengang af den mere listige end kjække *Sigvalde jarl.* Jomsvikingerne mødte Haakon jarl i *Hjørungavaag* paa Søndmøre. Haakon lagde selv til strid mod Sigvalde, men hans sønner paa begge sider af ham, *Erik* mod *Bue Digre* og *Svein* mod *Vagn Aakessøn.* Midt under slaget, heder det, gik Haakon i land og ofrede sin syvaarsgamle søn Erling for at faa seier. Kampen vendte sig til nordmændenes held. Sigvalde lod overhugge taugene, som bandt skibene sammen, og flygtede. Erik entrede Bues skib; da raabte denne: »Over bord, alle Bues mænd!« greb to kister fulde af guld og styrtede sig med dem i havet. Vagn holdt sig længst, men blev tilsidst med 30 mand fangen. Den ædelmodige Erik gav ham fred.

Denne blodige seier gjorde Haakon jarl tryg. Men da ingen mere gjorde ham herredømmet stridigt, kom hans slette sider mere og mere frem. Han blev grusom, rænkefuld og vellystig. Bønderne saa dette længe med misnøie; men da han forøgte at røve den smukke *Gudrun* fra hendes husbond, den mægtige *Orm Lyrgja* i Guldalen, reiste trønderne sig til fuldt oprør. De fik til fører en ætling af Harald Haarfagre, den unge *Olav Tryggvessøn,* som jarlen svigfuldt havde lokket til Norge for at dræbe

ham. Haakon jarl maatte flygte til sin veninde *Tora* paa Rimul, der skjulte ham og hans træl *Kark* under svinestien paa gaarden. Kark var født samme nat som jarlen og havde været hans træl fra barn af; han havde ogsaa altid vist ubrødelig troskab. Men da han hørte Olav med høi røst love Haakons banemand en stor belønning, blev fristelsen ham for sterk, og han stødte sin kniv i jarlens strube.

Olav Tryggvessøn (995—1000). Olav havde tilbragt sin barndom i Gardarike og siden faret om som viking i Vendland, Irland og England. Der var han bleven døbt og var kristendommen af hjertet hengiven. Da han kom tilbage til Norge, var han 27 aar gammel, smuk, lys af haar og skjeg, vennesæl og den ypperste i alskens idrætter. Nordmændene, som holdt fast ved Harald Haarfagres æt, tog ham overalt med glæde til konge. Olav havde med sig engelske prester, og ved hjælp af disse og sit sverd tog den rastløse konge straks fat paa kristendommens indførelse. Han begyndte i Viken, hvor hans meste æt var, og gik kysten rundt ligetil Haalogaland. Han bød bønderne daab eller kamp, og mange lod sig da døbe uden at have stor lyst eller forstand paa kristendommen. List og grusomhed anvendtes ikke sjelden, noget som man den tid fandt tilladeligt, naar man derved kunde udbrede den sande tro. At meddele daab, brænde templer og knuse gudebilleder var for det første hovedsagen. Til mange dele af riget, f. eks. Oplandene, strakte Olavs omvendelse sig slet ikke.

Ogsaa *Island* fik kongen kristnet. Han sendte did den saxiske prest *Tangbrand*, en veltalende, men heftig og ubesindig mand; mere virkede Olav ved sine venner blandt de islandske høvdinger. Kristendommen blev vedtagen paa altinget, dog saa, at de, som vilde, kunde faa blote i løn, udsætte de børn, som de ei vilde opdrage, og æde hestekjød. Ogsaa *Færøerne*, der stod under den norske konge, blev kristnede. Den gjeve *Sigmund Bre-*

stessøn, der havde udmerket sig i jomsvikingeslaget, blev høvding over øerne; Sigmund, der aldrig havde troet paa æserne, men kun paa sin egen styrke, var straks villig til at lade sig døbe og gav sig ikke, førend alle færøinger var kristnede. Ogsaa til det fjerne *Grønland,* der nys var opdaget af nordmanden *Erik den røde,* bragtes kristendommen ved kong Olavs omsorg.

Olavs fald. Kong Olav beilede til den svenske enkedronning *Sigrid Storraade*; men da Sigrid ei vilde opgive sine fædres tro, slog kongen hende i ansigtet med sin handske og sagde: »Tror du da, jeg vil have dig, saa gammel som du er, til kone, naar du er ram hedensk!« »Dette skal engang blive din bane,« svarede dronningen, og hun holdt ord. Olav giftede sig snart efter med den danske Svein Tjugeskjegs søster *Tyre* mod hendes broders vilje. Tyres fædrenearv var i venderkongens vold, og Olav vilde gjøre en reise did for at faa den udleveret. Han rustede en prægtig flaade paa 60 langskibe; det ypperste var *Ormen Lange,* prydet med et gyldent dragehoved og hale og bemandet med 600 udvalgte krigere. De tapreste nordmænd fulgte ham, som den stolte *Erling Skjalgssøn* fra Sole ved Stavanger, den mægtigste lendermand paa den tid og gift med Olavs søster, og *Einar Tambarskjælver*, kun 18 aar, men den bedste bueskytter i Norge. Lurende paa en leilighed til hevn samlede sig Olavs fiender: Sigrid Storraades søn, Olav sveakonge, Svein Tjugeskjeg, den norske jarlesøn *Erik Haakonssøn* og endelig den lumske *Sigvalde jarl,* der blev den farligste, fordi han hyklede venskab med Olav. Sigvalde fik lokket kongen til den lille ø *Svolder* ved Vendens kyst, hvor de øvrige fiender ventede ham. De biede, til størstedelen af Olavs flaade var seilet forbi, og angreb da. Erik jarl lagde sit og fire andre skibe om Ormen Lange. Einar Tambarskjælver tog sigte paa jarlen. Da brast hans bue. »Hvad brast?« spurgte Olav. »Norge af din haand!« svarede Einar. »For mit rige raader Gud

og ikke din bue,« sagde kongen. Men overmagten var for stor. Erik og hans mænd besteg Ormen, og Olav Tryggvessøn styrtede sig i fuld rustning overbord.

Jarlerne Erik og Svein (1000—16). Seierherrerne delte Norge mellem sig. Men sveakongen overlod styrelsen af sin del til jarlen *Svein Haakonssøn*; Sveins broder *Erik jarl* fik foruden sin part ogsaa overherredømmet over det meste af danekongens del. Erik blev saaledes landets vigtigste leder. Jarlerne var kristne, men lod enhver anden have den tro, han vilde. Derimod overholdt de ro og lovlig orden i riget og var i det hele vel likte af folket. De fleste af Olavs venner vandt de for sig. Einar Tambarskjælver, der fik deres søster tilegte, blev den mægtigste lendermand i det trondhjemske. Men den selvraadige Erling Skjalgssøn kunde aldrig vel forliges med Erik.

Under jarlerne opdagedes Nordamerikas kyst af *Leiv den heppe* (lykkelige), søn af Erik den røde. Han kaldte landet *Vinland*, fordi de fandt en slags vindruer vildt voksende. Flere reiser gjordes derhen, og nordmændene overvintrede der; men den lange vei og de uafladelige angreb af de indfødte, *skrælingerne*, gjorde en stans i reiserne, og opdagelsen var en 100 aar efter glemt.

Da den danske konge *Knut* den mægtige, Sveins søn, vilde angribe England, krævede han Erik jarls hjælp til toget. Jarlen overdrog sit rige til sin 17aarige søn *Haakon* og gav ham Einar Tambarskjælver til raadgiver. Erik døde i England. Svein og Haakon besad ikke Eriks dygtighed og bukkede snart under for en ny ætling af den gamle kongestamme.

Haakon jarl Grjotgardssøn

Sigurd jarl

Haakon jarl

Erik jarl — Svein jarl — Bergljot g. m. Einar Tambarskjælver.

Haakon jarl — Eindride.

Olav Haraldssøn (1016—30) var en efterkommer af Harald Haarfagre og saaledes født arving til riget. Som andre kongesønner var han under en erfaren mands tilsyn dragen i viking, havde herjet Østersøens kyster, England og Frankrige. Han blev sterk og fager, ikke høi, men før, hvorfor man kaldte ham *den digre*, klog og viljefast. Olaf havde lykke med sig. Straks da han kom til Norge, var han saa heldig at fange den unge Haakon jarl. Paa Oplandene, hvor hans stedfader, *Sigurd Syr*, boede, hyldedes han som overherre af de 6 fylkeskonger, som der herskede; endelig seirede han i et søslag ved *Nesjar* (ved Fredriksvern) over *Svein jarl* og Einar Tambarskjælver (1016). Jarlen drog til sine venner i Sverige og døde der samme aar. Da de fem af Oplands-kongerne senere sammensvor sig mod Olav, overraskede han dem paa Ringsaker, hvor de holdt møde, og fangede dem alle; de blev dels lemlæstede, dels jagne ud af landet, og for fremtiden var Olav den eneste, som bar kongenavn i Norge.

Olav Haraldssøn sørgede ivrig for landets opkomst. Han anlagde byen *Sarpsborg* og ophjalp *Nidaros*, som var grundlagt af Olav Tryggvessøn, men forsømt af jarlerne. *Hirden* fik en fast indretning; den styredes af *stallaren*, som havde at tale paa kongens vegne tiltinge. Hirden bestod af 60 *hirdmænd*, der havde høiest værdighed, 30 *gjester*, som for i kongens erender, og 30 *huskarle*.

I Sverige var dengang *Olav Skjøtkonung*, Sigrid Storraades søn, konge. Han var harmfuld over Svein jarls fordrivelse, og desuden var Ranrike og Jemteland, der laa paa grænsen, et tvistens æble mellem rigerne. I taabeligt stivsind vilde sveakongen ikke høre tale om fred med Olav Haraldssøn, hvem man ikke engang maatte kalde konge i hans nærværelse. Men grænselandskaberne led under denne strid, da de ikke kunde faa varer fra hverandre, som de var vante til. Bønderne i begge riger ønskede derfor fred. Olav sendte da sin stallare *Bjørn* til

Sverige for at underhandle med kongen. Denne vilde først intet høre derom: da reiste sig paa tinget lagmanden *Torgny* og nødte kongen til at rette sig efter folkets vilje. Sveakongen maatte tage sin søn *Anund Jakob* til medstyrer, og nu sluttedes fred mellem rigerne. Olav Haraldssøn og Anund Jakob holdt altid trofast venskab.

Olav, der allerede som barn var bleven døbt, nyttede enhver leilighed til at befæste og udbrede kristendommen i sit rige, og gik, for at naa dette maal, frem med samme haardhed som Olav Tryggvessøn. Høvdingerne blev, om de vægrede sig ved at modtage daaben, dræbte eller lemlæstede, deres sønner medtoges som gisler, bønderne maatte vælge daab eller strid, og paa den maade gik det raskt frem med trosforandringen. Mangesteds lykkedes det Olav at vise bønderne deres guders afmagt, som i Gudbrandsdalen, hvor dølerne dyrkede et prægtig smykket Tors-billede. Olav lod billedet knuse, og guden kunde hverken hjælpe dem eller sig selv.

Den haardhed, som kong Olav brugte mod de gjenstridige lendermænd, skaffede ham mange fiender blandt disse. *Einar Tambarskjælver* holdt sig fjernt fra kongen og hirden, *Erling Skjalgssøn*, som altid havde staaet paa en spændt fod med Olav, forlod riget og drog til kong *Knut den mægtige*, der da herskede baade over England og Danmark. *Kalv Arnessøn* af den mægtige Arnunge-slegt var ogsaa kongens uven, medens hans brødre stod paa Olavs side. I Haalogaland havde kongen farlige fiender i den rænkefulde *Tore Hund* paa Bjarkø og Øivind Skaldespilders søn *Haarek* paa Tjotta. Kongens magt syntes dem altfor stor, og hans gaardsfogder eggede ved sit overmod de høibyrdige lendermænds harme. Knut, som ikke havde glemt sine fædres krav paa Norge, pustede hemmelig til oprørsaanden, vandt mange ved gaver og løfter og modtog de misfornøiede ved sit hof. Olav havde dog hjælp af sin svoger *Anund Jakob;* de angreb i fællesskab Knut ved mundingen af *Helgeaaen* i Skaane, hvor danekongen

kom i stor knibe og kun reddedes ved sin svoger *Ulv jarls* hjælp. Men svenskerne vilde nu hjem, og Olav turde ei stole længer paa sine egne høvdinger. Derfor blev dette krigstog frugtesløst. Da danskerne sperrede Øresund, maatte han endog efterlade sine skibe i Sverige og overland søge veien hjem (1027).

Det følgende aar gjorde Knut selv et tog til Norge, lod sig flere steder hylde til konge, indsatte *Haakon Erikssøn* til statholder, tog veitsler og uddelte len til de ham hengivne lendermænd, især til Erling Skjalgssøn. Kort efter blev denne mægtigste af alle norske stormænd overrasket og overmandet af Olav. Kongen stak kanten af sin økse i hans kind og sagde: »Merkes bør drottens-svigeren.« I det samme sprang en af kongsmændene til og kløvede Erlings hoved. Da udbrød Olav: »Ulykkelige, der hug du Norge af min haand!« Olav havde ret. Efter Erlings drab havde lykken rent forladt ham. Mistrøstig forlod kongen sit rige og drog med sin søn *Magnus* til Sverige og derfra til Gardarike, hvor han blev vel modtagen af kong *Jarisleiv*, der ligesom han selv var gift med en søster af den svenske konge.

Olav tænkte en tid paa at drage til Jorsal (Jerusalem) og der gaa i kloster; men da hans gamle ven *Bjørn stallare* kom til Gardarike og fortalte, at Haakon jarl var omkommen paa søen og riget uden egentlig styrer, da vaagnede hans lyst til at gjense fædrelandet. Han efterlod sin søn hos Jarisleiv og begav sig med en liden flok paa hjemreisen; flere stødte til i Sverige, og fra Norge kom til hans hjælp 600 mand under hans kjække halvbroder *Harald,* som da var 15 aar. Skjønt han ikke havde overflod paa mandskab, bortviste han 500 svensker, der ei vilde lade sig kristne; »ei vil vi«, sagde han, »stole paa vor hærs styrke, men paa Guds miskundhed.« Den 29de juli 1030 mødtes hærene paa *Stiklestad* i Værdalen. Bønderne, der var flere gange saamange, ledede af *Tore Hund,* den gamle *Haarek* og *Kalv Arnessøn*, hvis

4 brødre var hos kongen. Olavs mænd stormede raskt frem, og kongen blandt de forreste. Da gjennemborede Tore Hunds spyd ham. Siden hed det, at der midt under slaget blev en solformørkelse; men denne indtraf i virkeligheden først en maaned bagefter.

Svein Knutssøn (1030—35). Knut var efter slaget paa Stiklestad landets herre; han havde givet Einar Tambarskjælver haab om jarleværdigheden over Norge efter Haakon, men indsatte nu sin søn Svein til konge. Svein var selv ung og uforstandig; men hans moder *Alfiva* og de danske høvdinger, som fulgte med, styrede i hans sted. De gav mange strenge og urimelige love: ingen maatte reise ud af landet uden lov, ellers tabte han sin eiendom; alle skulde give kongen store julegaver; en dansk mands vidnesbyrd skulde være saa godt som ti nordmænds. Folket blev misfornøiet og angrede sin adfærd mod Olav, ikke mindst høvdingerne, der ikke fik sine løfter opfyldte af Knut. Tore Hund drog til Jorsal for at udsone sin brøde, og Einar fik folket til at erklære kong Olav for *hellig*; hans lig lagdes i en sølvkiste og sattes paa høialteret i Klemenskirken i Nidaros. Han blev nordmændenes fornemste helgen, og selv udenfor Norge indviedes mangfoldige kirker til hans ære.

Da Svein Knutssøns og Alfivas herredømme ydmygede de norske stormænd, mindedes de Olav den helliges søn, den 11aarige Magnus, som var efterladt hos kong Jarisleiv i Gardarike. Einar og Kalv drog derhen og bragte ham med til Norge. Trønderne tog ham til konge paa *Øreting*. Svein og hans forhadte moder flygtede. Harald Haarfagres æt var igjen kommen til sin odel og mistede den ikke mere, saalænge der var nogen igjen af slegten.

Tilbageblik. Harald Haarfagres store verk var i dette tidsrum stadig udsat for tilintetgjørelse; thi nye fylkeskonger opstod af Haralds æt, og derhos stræbte baade en anden indenlandsk slegt (Lade-jarlerne) og de danske konger ganske at for-

trænge kongeætten. Ogsaa forskjelligheden i religion bidrog til at splitte folket. Disse tilstande var gunstige for opblomstringen af mægtige lendermands-ætter, der vovede at byde kongedømmet stangen. Det var forbeholdt Olav den hellige at fuldføre rigets samling ved at forjage de sidste fylkeskonger og fuldbringe tros-enheden. Vistnok maatte han bukke under for lendermændenes had, men erkjendtes snart som martyr for en god sag og har siden i folkets bevidsthed staaet som den egentlige grundlægger af landets velmagt i den følgende tid. —

Norges indvaanere bestod af *bønder* og *træle*; de sidste var krigsfanger og deres efterkommere. De var sine herrers eiendom; disse kunde dræbe, sælge, bortgive sine træle. Dog var trælene forholdsvis godt behandlede af nordmændene og blev ofte frigivne. Kristendommen bidrog til trældommens ophævelse. — *Bønderne* var enten *odelsbønder* eller *leilændinger*. De første var mest anseede og dannede folkets kjerne; men ogsaa leilændingerne var i alle maader fri.

De mægtigste af odelsbønderne var *lendermændene*; de indtog en mellemstilling mellem bønderne og kongen; denne gav dem deres værdighed; men deres anseelse blandt folket kunde gjøre dem farlige nok for den konge, som traadte deres magt for nær. Deres betydning voksede, da lendermands-værdigheden begyndte at gaa i arv med odelen.

Kongerne kunde betragtes som landets rigeste odelsmænd. De havde sin vigtigste indtægt af de kongelige gaarde, hvoraf der fandtes en mængde landet rundt. Disse overdroges for en stor del lendermændene mod, at de underholdt kongen og hans talrige følge, naar han reiste om i landet og „tog *veitsle*;“ kom ikke kongen, betaltes en afgift isteden. Andre gaarde bestyredes for kongens egen regning af *aarmænd*, lidet agtede gaardsfogder, ofte endog kongens træle eller frigivne. Istedenfor disse traadte efterhaanden de langt mer anseede *sysselmænd*, der ogsaa havde at paase rettens pleie.

Vore forfædre var besjælede af en sterk frihedssans; at taale noget tryk troede de den frie mand uværdigt. Kamp og vikingetog var deres lyst. Men de skaanede de svagere, og kvinden behandlede de med agtelse. De var haardnakkede i fiendskab og trofaste i venskab. Gjestfrihed var et sterkt udpræget træk i deres karakter; ingen, der søgte husly, han maatte være fornem eller ringe, kunde bortvises. *Byerne* var i denne tid faa og ubetydelige; landsbyer kjendtes ikke i Norge; bønderne boede spredte paa sine gaarde. Paa gaarden var flere huse, alle af træ. Det vigtigste var *skaalen*, bygget i en aflang

firkant. Den bestod af et par smaarum og en stor *hal*, uden andet loft end husets tag. Vinduer havde man ikke, blot smaa glugger høit oppe paa væggen. Gulvet var stampet jord; men midt paa var en stensætning, hvorpaa langilden brandt; røgen banede sig vei gjennem ljoren i taget. Langs med langvæggene var bænke anbragt. Midt paa hver bænk var et høisæde, det ene for husfaderen, det andet ligeover for den gjest, han mest vilde hædre. Væggene var behængte med sverd, økser, buer, skjolde og brynjer.

Landet var kun lidet opdyrket. Vældige skove, endnu urørte af øksen, fyldte store strækninger. Saaledes afstængtes de indre bygder mere fra hverandre end nu er tilfældet. Vandet var den mest benyttede alfarvei. Derfor byggedes mest om de dybe fjorde og de større indsøer. Fylket samledes rundt om fjorden, der ikke adskilte, men forbandt. Havet ydede ogsaa de vigtigste indtægtskilder, dels ved vikingetog, dels ved handel og fiskeri. For disse veie til velstand maatte agerbrug og fædrift endnu staa tilbage.

Vore forfædres skjønne og kraftige sprog, *oldnorsk* eller *norrøna*, brugtes endnu kun lidet til skriftlige optegnelser. Desto vigtigere var det, at der gaves folk, som i hukommelsen bevarede lovene, fortællinger om konger og helte og de gamle kvæder; de sidste handlede om æserne og den gamle heltetid og glemtes heller ikke af de kristne nordmænd. Harald Haarfagre og siden de fleste konger omgav sig med *skalde*, der forherligede deres bedrifter. *Tjodolv* fra Kvin kvad om Haralds forfædre af Ynglinge-ætten, *Øivind Skaldespilder* digtede Haakonarmaal til sin konges ære, under Olav Tryggvessøn levede *Halfred Vandraadeskald*, og hos Olav den hellige kvad *Sighvat skald* og *Tormod Kolbrunarskald*. De sidste tre var fra *Island*; paa denne enslige ø bevaredes forfædrenes sagn og sange bedre end andensteds; derfor blev islændingerne de bedste sagafortællere, og skalde fra Island drog omkring i de nordiske lande og vandt sig hæder og rige gaver ved at besynge kongers og høvdingers bedrifter.

---

2. Norges velmagtstid.
(1035—1130).

Magnus den gode (1035—47). Samme aar som Magnus kom paa Norges trone, døde Knut den mægtige, og hans søn *Hardeknut* blev konge i Danmark. Det saa først

ud til, at de to unge konger vilde fornye sine fædres kamp; men deres mænd fik istand et møde ved Gautelven, hvor rigerne stødte sammen; her blev kongerne enige om at den, som levede længst, skulde arve den andens rige.

Kong *Magnus* for i begyndelsen haardt frem mod sin faders uvenner; den gamle Haarek blev dræbt med kongens vilje, og Kalv Arnessøn maatte rømme til Orknøerne; her eggede han øernes jarl til opstand mod kongen og svermede siden længe om som viking; andre mistede sine eiendomme eller maatte betale store pengebøder. Da bønderne knurrede herover, kvad Magnus's tro ven *Sighvat skald* sine *fritalenheds-viser* for kongen og raadede ham til skaansel. Det hjalp. Magnus blev fra den dag saa mild og venlig, at folket gav ham tilnavnet den *gode*.

Hardeknut i Danmark døde i 1042, og efter hvad bestemt var i forliget ved Gautelven, blev Magnus danernes konge. Snart blev han ligesaa elsket i Danmark som hjemme i Norge. Han kjæmpede tappert mod venderne, der angreb Danmark søndenfra. De mødte ham med stor overmagt paa *Lyrskov hede* i Slesvig; men nordmændene troede at høre den hellige Olavs lur under kampen, kong Magnus gik djervt frem med sin faders økse *Hel* i haanden og vandt en betydelig seier. Til at styre Danmark, naar han selv ikke var tilstede, indsatte han den kloge *Svein Estridssøn,* som var søn af Ulv jarl, men nævnes efter sin moder Estrid, fordi hun var kong Knuts søster. Mod Einar Tambarskjælvers raad gav Magnus ham jarls-navn og megen magt. »For stor jarl, for stor jarl, fostersøn!« sagde Einar, og det viste sig, at han havde ret. Svein lod sig kaare til konge. Hvergang Magnus kom til Danmark, maatte Svein flygte, men kom igjen tilbage, naar Magnus var i Norge.

Den unge *Harald Sigurdssøn*, Olav den helliges halvbroder, var efter slaget paa Stiklestad kommen til Garda-

rike og derfra til Konstantinopel; her tjente han mellem væringerne, udførte mange herlige bedrifter og vandt store rigdomme. Efter mange aars forløb drog han hjem og egtede paa veien den russiske konges datter *Ellisiv*. Harald var tapper og klog, men tillige stivsindet og haard. Han var en ypperlig skald, glad i vinding og sparsom paa gaver. Da han kom til Norge, krævede han riget af sin frænde, og den eftergivende Magnus fandt sig i at give ham halvdelen af kongedømmet; men Magnus skulde være den øverste, naar begge var sammen. Magnus var ogsaa mest elsket af folket og høvdingerne; navnlig kunde den mægtige Einar vanskelig forliges med Harald. Paa et tog i Danmark døde kong Magnus (1047), begrædt af sit folk; han raadede Harald til at opgive Danmark.

Harald Haardraade (1047—66) fulgte ikke Magnus's raad, men herjede i begyndelsen Danmark hvert aar. Imidlertid fik han snart nok at tænke paa hjemme. Høvdingerne var ham ikke gode, og Harald var ikke den, der vilde give efter. Den gamle Einar Tambarskjælver og hans søn, den raske *Eindride*, blev overfaldne af Harald i Nidaros og skjændig myrdede. Trønderne, der elskede de faldne, truede med oprør og havde i den kjække *Haakon Ivarssøn*, som var beslegtet med Lade-jarlerne, en duelig høvding. Med møie fik Harald forlig istand ved hjælp af sin ven *Finn Arnessøn*. Men kongen opfyldte ikke forliget, og Finn gik misfornøiet i danekongens tjeneste. Her fik han jarlenavn og land at styre.

Med Danmark fortsattes krigen under idelige herjetog. Endelig kom det i 1062 til et ordentligt slag i *Nisaa* i Halland, hvor Svein Estridssøn med 300 skibe mødte Haralds 150. Nogle talte om flugt; »før skal vi falde,« sagde kong Harald, »den ene over den anden, før vi skal fly.« Man kjæmpede hele natten. Sveins eget skib toges, og han selv undkom med nød og neppe; det blev siden bekjendt, at Haakon Ivarssøn havde hjulpet ham til at undslippe. Finn Arnessøn, der, gammel og næsten blind,

ikke vilde flygte med de øvrige, blev fangen, men igjen løsgiven af Harald; men Haakon maatte rømme til Sverige for at undgaa kongens hevn. Rigerne længtes efter fred. Begge konger mødtes ved Gautelven og forligtes; hver skulde beholde sit rige i fred for den anden.

Men Harald kunde ikke længe holde sig rolig. I England herskede dengang kong *Harald Godvinessøn*. Dennes broder, *Toste*, der selv vilde have magten, kom til Norge og overtalte Harald Haardraade til at gjøre et krigstog til England, som han sagde var let at erobre. Ved *Standford bro* mødte de uventet den engelske konge. Nordmændene var brynjeløse og en tredjedel af hæren endnu ombord. Harald lod sine mænd stille i en ring med fældede lanser for at modtage de engelske ryttere. Efter en tapper modstand faldt baade Harald og Toste. Endelig kom resten af nordmændene under lendermanden *Øistein Orre*. De fornyede kampen; men snart faldt ogsaa de for de mandsterke fiender. Tostes søn *Skule* førte Haralds lig til Norge, hvor han selv bosatte sig og blev en anseet mand. Kong Harald var 50 aar, da han faldt, og havde siden sit 15de aar levet i næsten uafbrudt krig.

Olav Kyrre (1066—93), Haralds søn, lignede ikke sin fader. Han var mild og vennesæl, men styrede dog riget med kraft og stod i stor hæder blandt andre fyrster. Han elskede fred og kaldtes derfor *Kyrre* (den rolige); landet fik i hans 26aarige regjeringstid hvile sig ud efter

Harald Haardraade

Olav Kyrre

Magnus Barfot.

Øistein —, Sigurd Jorsalafarer — Olav — Harald Gille

Magnus d. blinde — Kristina g. m. Erling Skakke

stamfader for de følgende konger.

Magnus Erlingssøn.

de haarde kampe. Der var gode aaringer, handelen blomstrede, velstanden tiltog. Klædedragten blev finere, husene bedre indrettede. Olav begyndte med ordentlige ovne og indførte brugen af glasvinduer. Han lod gulvene belægge med sten; før havde man blot jordgulve, bestrøede med straa.

Den livligere handel med udlandet virkede ogsaa til *byernes* opkomst; disse faar først fra nu af nogen egentlig betydning, og kongerne begynder nu mere og mere at holde til i de større stæder, medens de før reiste om paa sine gaarde. *Oslo* var anlagt af Harald Haardraade. Olav lagde grunden til *Bergen*, som snart blev Norges anseeligste handelsstad. Paa denne tid opkom ogsaa *Stavanger* og *Kongehelle*. Stæderne prydedes med kirker, som Kristkirkerne i Bergen og i Nidaros, hvor den hellige Olavs skrin hensattes. Borgerne sammenknyttedes ved *gilder*, selskabelige foreninger, der stod under strenge love (gildeskraa). De fleste gilder i Norge indviedes til hellig Olav, og mange var saa anseede, at selv konger og kongesønner lod sig indskrive som brødre. — Ogsaa ved kongens hof foretoges forandringer. Bægere indførtes istedenfor drikkehorn. Der indsattes *skutelsvende*, der skjænkede for kongen, og *kjertesvende*, som holdt ligesaamange brændende kjerter, som der var høie gjester tilstede. Hirden øgedes: Olav holdt 120 hirdmænd, 60 gjester og 60 huskarle; de forrige konger havde kun havt halvparten. I det hele bar Olav Kyrres bestræbelser i forening med kristendommens gjennemtrængen herlige frugter: folkets seder mildnedes, trælevæsenet bortfaldt lidt efter lidt, og at drage i vikingefærd ansaaes af de fleste for en skam.

Magnus Barfot (1093—1103), Olavs søn, var en skjøn og rask mand, urolig og herskesyg, mere lig sin bedstefader end sin fader. »En konge er til for at vinde hæder, ei for at leve længe,« pleiede han at sige. Efterat han havde betvunget et par oprørske lendermænd, optoges resten af hans korte styrelse med krigstog mod andre

lande; først gjorde han et stort tog til vesten for at fornye sin æts gamle herredømme over de skotske og engelske øer. Han forjog de orknøske jarler, indtog Suderøerne, Man og Anglesea i den irske sø og sendte en irsk konge sine sko med paalæg om at bære dem om halsen juledag til tegn paa underkastelse. Dette skede ogsaa. Magnus antog den skotske dragt med kort kjortel uden bukser og kaldtes derfor *Barfot.* I sit røde skjold havde han en gylden løve, og over brynjen bar han en rød silkekjortel, hvori en løve var udsyet med gul silke. Heri har man ment at finde oprindelsen til det norske rigsvaaben.

Kort efter sin hjemkomst yppede Magnus strid med sveakongen *Inge* om Dalsland, som han mente medrette hørte Norge til. Efter nogen strid kom kongerne fra alle tre riger sammen ved Kongehelle og aftalte fred og venskab. Magnus fik Inges datter *Margreta*, siden kaldet *Fredkolle* (fredspige) tilegte og Dalsland i medgift; men dette landskab kom efter hans død igjen under Sverige.

Endelig gjorde Magnus et nyt vesterhavstogt for at erobre *Irland.* Dublin indtoges. Men paa et uforsigtigt streiftog blev han i en myr overfaldt af irerne og faldt efter den heftigste modstand, kun 30 aar gammel.

Øistein, Sigurd Jorsalafarer og Olav (1103—30), Magnus Barfots sønner, fik kongedømmet efter faderens død. Alle 3 var uegte, og alle endnu i barnealderen. Olav døde allerede i sit 15de aar. Øistein var mild, klog og fredsæl og slegtede mest sin farfader Olav Kyrre paa; Sigurd derimod lignede mere faderen, var heftig og streng, men tapper og en ven af pragt. Paa den tid havde korstogene nys begyndt og korsfarerne indtaget Jerusalem. Ogsaa i Norge fik mange lyst til at drage til det hellige land, og det blev bestemt, at Sigurd skulde være anfører paa toget, men Øistein blive hjemme og styre riget. Sigurd drog 1107 afsted med en flaade paa 60 skibe, alle frivillige. Efter mange bedrifter og eventyr underveis

kom han 1110 til Palæstina, besøgte de hellige steder, badede sig i Jordans flod og hjalp kongen af Jerusalem at indtage Sidon. Paa hjemveien kom han til Konstantinopel, forærede den græske keiser sine skibe og drog hjem over Ungarn og Tyskland. Toget varede 4 aar.

Imidlertid havde Øistein hjemme virket godt for riget, bygget mange kirker og klostre, opført fjeldstuer paa Dovre og faaet *Jemteland*, som siden slaget ved Svolder havde hørt til Sverige, til at underkaste sig den norske konge. Øistein og Sigurd var saa ulige af sind, at der ikke kunde raade stor enighed eller fortrolighed mellem dem; dog vedligeholdtes freden. Øistein døde 1122 til folkets store sorg. — Nogle aar derefter kom til Norge en ung mand fra Irland; han hed *Harald Gille* og udgav sig for en søn af Magnus Barfot. For at prøve, om han sagde sandt, lod kong Sigurd ham gaa over ni gloende plogjern. Harald bestod prøven, og Sigurd erkjendte ham for sin broder, men tog den ed af ham, at han ikke skulde kræve kongedømmet, saalænge kongen eller hans søn Magnus levede. Sigurd var i sine senere aar ofte mørk og tungsindig og blev da let voldsom og ustyrlig. Han døde 1130, 40 aar gammel, og efterlod to børn, Magnus og Kristina.

Tilbageblik. Norge havde i dette tidsrum duelige konger, der med kraft hævdede rigets anseelse udad og overholdt ro og orden i det indre. Fredelig søfart og handel trivedes, og byerne begyndte at hæve sig til større betydning; der gaves særskilte bylove (bjarkøretter). Biskoperne, der tidligere havde opholdt sig hos kongen (hirdbiskoper) eller draget om i landet som folkets lærere, tog faste boliger i stæderne (Nidaros, Bergen, Oslo, Stavanger, siden ogsaa Hamar). Kristendommen formildede sederne, og geistligheden meddelte nyttige kundskaber. Den norske kirke stod fra 1104 under erkebispen i Lund; men hverken denne eller paven øvede noget tryk i det fjerne Norge. Prestevældet var endnu ukjendt hos os; tvertimod følte presterne sig nær forenede med folket, af hvis midte de var udgaaet, og af hvis velvilje de havde sit underhold. Kirkens sprog, latin, fortrængte ikke her, som andensteds, modersmaalet. Presterne for-

smaaede ikke dette til literære arbeider. Saadanne blev nu først mulige, da kristendommen havde udbredt kjendskab til den latinske bogstavskrift. Som den første forfatter nævnes *Are Frode*. Skaldepoesien blomstrede fremdeles. *Arnor Jarleskald* kvad først hos de orkenøske jarler, siden for Magnus den gode og Harald Haardraade, som selv var en god skald. Paa Island samledes og opskreves de gamle folkekvæder (den ældre Edda).

Ved Sigurd Jorsalafarers død afbrydes denne lykkelige tid. En uheldsvanger mangel ved arvefølgen aabnede enhver ætling af Harald Haarfagre adgang til tronen uden hensyn til egte eller uegte fødsel. Den ene kongesøn efter den anden optraadte med krav paa del i styrelsen. Om de for med sandhed eller ikke, var ei let at afgjøre. Sigurd Jorsalafarer havde gjort begyndelsen med at lade *jernbyrd* afgjøre tvivlen. Om jernbyrden skulde lykkes eller ikke, beroede paa geistligheden, og der aabnedes saaledes denne stand en fristende leilighed til at tilrive sig indflydelse paa rigets skjebne.

---

3. Borgerkrigene.
(1130—1240).

1. Stormands-vældet vokser under svage og indbyrdes stridende konger.

Magnus Blinde og Harald Gille (1130—36). Straks efterat Sigurd Jorsalafarer var død, blev hans søn Magnus tagen til konge i Oslo; men Harald Gille lod sig samtidig kaare paa Haugating i Tunsberg, og Magnus maatte overlade ham det halve rige. Magnus var stolt, gjerrig og henfalden til drik. Harald letsindig, men gavmild og fik derfor mange venner. Der opkom snart uven-

Harald Gille

Inge — Sigurd Mund — Øistein

Haakon Herdebred — Sverre Sigurdssøn — Cecilia g. m. 1. Folkvid Lagmand (svensk) 2. Baard paa Rein.

(Sverre Sigurdssøn:) Sigurd Lavard — Haakon Sverressøn — Kristina g. m. Filip Bagler-konge

(Cecilia:) 1. Haakon Galen — 2. Inge Baardssøn

(Sigurd Lavard:) Guthorm

(Haakon Sverressøn:) Haakon Haakonssøn

skab mellem kongerne, og Harald Gille maatte efter et uheldigt sammenstød flygte til Danmark. Han fik hjelp baade af danekongen og fra venner i Norge: lendermanden *Tjostolv Aalessøn* solgte sine gaarde for at skaffe sin herre vaaben og skibe. Saaledes understøttet kom Harald tilbage og overfaldt sin medkonge i Bergen. Magnus blev i nødens stund svigtet af sine mænd og fangen. Harald lod sine træle blinde ham og afhugge hans ene fod. Derpaa sattes han i Nidarholms kloster. — Men Harald Gille var ei mand for at styre riget. Konghelle, som Sigurd Jorsalafarer havde hævet til en af Norges største byer, blev plyndret og brændt af hedenske sørøvere fra Vendland, skjønt borgerne vergede sig tappert, og denne by kom aldrig mere til sin gamle anseelse. Men lendermændene var tilfredse; de styrede i den svage konges navn. Da fremstod en ung, begavet, men urolig og voldsom nordmand, *Sigurd Slembedegn*, der var oplært til prest, men siden havde flakket om i mange lande paa eventyr. Han udgav sig for kong Haralds broder, men blev ikke anerkjendt. Da overfaldt han Harald i Bergen og myrdede ham. Han krævede nu riget for sig selv. Men bymændene tilraabte ham: »Ei vil vi tage til konge den mand, som har myrdet sin broder; men er du ei Haralds broder, da har du ingen ret til riget«.

Sigurd Mund, Inge Krokryg og Øistein (1136—61) var Harald Gilles sønner; men kun Inge var egtefødt. Sigurd var 4 og Inge neppe 2 aar; Øistein, der var født vesterpaa, kom først 6 aar senere til landet. Lendermændene fik altsaa end mere magt end under Harald Gille. Sigurd Slembedegn drog til Nidarholm og tog den blinde Magnus ud af klostret for at opstille ham som konge, da det ikke vilde gaa for ham selv. Men Magnus blev overvunden af *Tjostolv Aalessøn* ved *Minne,* der hvor Vormen løber ud af Mjøsen. Tjostolv bar kong Inge under sine klæder, og i dette slag skal denne have faaet det men, der skaffede ham navnet *Krokryg.* Magnus undkom til

Danmark, hvis konge altid var rede til at understøtte oprør i Norge. Imidlertid herjede Sigurd Slembedegn paa egen haand Norges kyster. Derefter slog han sig igjen sammen med Magnus, og i forening angreb de kongernes lendermænd ved *Holmengraa**). Danskerne flygtede straks, og lendermændene seirede. Magnus's hirdmand *Reidar* vilde bære sin lemlæstede konge ud af striden; men et spyd gjennemborede dem begge. Sigurd Slembedegn fangedes og blev dræbt under frygtelige pinsler. De tre brødre, som nu var i sikker besiddelse af riget, vedligeholdt ikke enigheden, da de voksede til. Øistein og Sigurd Mund var letsindige og voldsomme, den svagelige Inge derimod mild og eftergivende og havde derfor de fleste høvdinger paa sin side. Den mægtigste af disse, *Gregorius Dagssøn*, en tapper og klog herre, blev hans raadgiver. Næst ham i magt var den høiættede lendermand *Erling Skakke*, der var gift med Sigurd Jorsalafarers datter *Kristina* og havde indlagt sig hæder ved sit korstog til det hellige land og sine kampe med de vantro. Da Øistein og Sigurd vilde skille Inge af med riget, lod Gregorius Sigurd angribe og fælde 1155. Den lidet yndede Øistein kunde ikke holde stand mod Inge, han blev forladt af sine folk og dræbt (1157). — Men de faldne kongers mænd kaarede den 10aarige *Haakon Herdebred*, Sigurd Munds søn. Der førtes nu i nogle aar en uafladelig strid mellem kongerne eller rettere mellem deres lendermænd. Erling og især Gregorius holdt længe Inges sag oppe; men den sidste faldt i striden. Kong Inge græd som et barn over sin trofaste ven. Haakons hær leverede endelig Inge en natlig kamp paa isen udenfor Oslo. Inge var en daarlig hærfører, og der var forræderi i hans hær. Han vilde ikke flygte og faldt der, kun 26 aar gammel (1161).

Under Harald Gilles sønner kom et paveligt sendebud, *Nikolaus Brekespeare,* til Norge og oprettede et erke-

*) Et skjær i Baahus, udenfor Strømstad.

sæde i Nidaros 1152. Under den norske erkebiskop stod 10 biskoper, 4 i Norge og 6 paa de under Norge hørende øer i Vesterhavet og paa Island. Fra nu af begyndte den norske geistlighed at tragte efter større og større magt og kom derved ofte i fiendtlig berøring med kongerne.

Haakon Herdebred (1161—62) nød ikke længe godt af sin seier. *Erling Skakke*, som opholdt sig i Bergen, lod sin 5aarige søn med Kristina, *Magnus*, udraabe til konge og blev selv hærens høvding. Hjælp fik han af den danske konge *Valdemar den store* mod at love ham Viken. Haakon Herdebred dræbtes i en træfning ved øen *Sekken* i Romsdalen.

Magnus Erlingssøn. Igjen havde et barn besteget tronen. Den duelige, men herskesyge *Erling Skakke* var dog rigets virkelige styrer. Med klogskab, men ogsaa ved grumhed bevarede han sin magt; flere ætlinger af kongehuset ryddedes af veien. Magnus Erlingssøn var den første konge i Norge, der ikke var kongesøn. For at bøde paa denne mangel lod faderen ham af erkebiskopen, den myndige og høisættede *Øistein*, salve og krone i Bergen i nærværelse af en pavelig legat og rigets biskoper. Til gjengjæld maatte Magnus gjøre erkebiskop Øistein adskillige indrømmelser. Erkestolen fik bedre indtægter og store rettigheder. Sit løfte til Valdemar opfyldte Erling ikke, og et krigstog, som den danske konge gjorde for selv at tage Viken, mislykkedes. Siden blev de saaledes forligte, at Erling skulde faa jarlsnavn og Viken at styre som Valdemars vasal. Erling og Magnus, som nu havde fred udadtil, og som understøttedes af lendermændene og den mægtige geistlighed, nød dog ikke længe ro. Erling havde befæstet sin søns trone ved grusomhed og derved vakt manges fiendskab. En flok misfornøiede tog en kongesøn *Øistein*, kaldet *Møila* (liden pige), til høvding. De maatte længe fare om i skove og ødemarker, led ondt, fik klæderne opslidte og maatte binde birkenæver om fødderne istedenfor sko; derfor kaldtes de spotvis *birkebeiner*. Det

lykkedes dem at indtage Nidaros og faa Øistein hyldet paa Øreting; men da de kort tid efter gjorde et uforsigtigt angreb paa kong Magnus paa Re ved Tunsberg, blev de slagne, mistede sin høvding og adspredtes (1177).

II. Sverre og hans æt kjæmper mod de geistlige og verdslige stormænd og seirer.

Sverre og Magnus (1177—84). Sverre var født i Norge, men opdroges paa Færøerne, blev sat til bogen og viedes til prest. Da fortalte hans moder ham, at han var søn af kong Sigurd Mund. Fra den stund kunde Sverre ikke mere holde sig rolig paa øerne. Ukjendt drog han til Norge, men fandt, at Erling jarl var for mægtig og kong Magnus for yndet af folket til, at han turde reise flok mod dem. Da traf han i Vermeland, hvor han besøgte sin søster Cecilia, paa en skare flygttende birkebeiner. Disse nødte ham til at være deres høvding. De drog gjennem de uveisomme og næsten folketomme grænselandskaber og kom efter mange farer og megen nød til Nidaros. Byen blev tagen og Sverre paa Øreting hyldet som konge (1177). Ved sin overlegne dygtighed, raskhed og raadsnildhed holdt Sverre sig trods mange vanskeligheder og farer med sine uøvede skarer af arbeidere, husmænd og eventyrere. Efter mange mindre sammenstød vovede han i 1179 at levere jarlen og Magnus et hovedslag paa *Kalvskindet* i Nidaros. Han opflammede sine birkebeiner ved at love dem, at hver den, som fældede en af kong Magnus's lendermænd, skulde arve den faldnes værdighed. Der faldt Erling Skakke selv, som i 20 aar havde styret Norge med en konges hele myndighed. Hans søn undkom. Sverres tilhængere vokste for hver dag, hans hærdede krigere blev anseede og rige, og Magnus's mænd blev betegnet som et parti (*heklunger*). Magnus selv var tapper, men savnede sin faders kraft og kløgt. Næste aar tabte han igjen et slag paa *Ilevollene* ved Nidaros og flygtede til Danmark; erkebispen drog til

England og udslyngede derfra banstraalen over Sverre. Da Magnus kom tilbage, fortsattes kampen; mange træfninger leveredes, navnlig i og ved Nidaros, som Sverre lod befæste. Det sidste og afgjørende slag stod ved *Fimreite* inderst i Sognefjorden, hvor heklungernes 26 skibe angreb Sverres 14; men udfaldet svarede ikke til forventningerne; da alt var tabt, sprang Magnus overbord. Sverre holdt selv mindetalen over sin faldne medbeiler og lod hans vennesælhed, gavmildhed og tapperhed vederfares ret (1184).

Sverre enekonge (1184—1202). Sverres tapre krigere lønnedes; mange blev lendermænd, andre fik rige giftermaal. Nogle mænd af de gamle slegter havde godvillig sluttet sig til Sverre, som *Baard paa Rein*, der fik kongens søster Cecilia tilegte.*) Sverre egtede selv en svensk prinsesse *Margreta*. Erkebiskop *Øistein* forsonedes. Men borgerkrigene vedblev at hjemsøge landet; den ene flok reiste sig efter den anden, især i Viken, hvor altid Sverres magt havde været mindst befæstet. Desuden kom han i strid med geistligheden, da han ikke vilde tilstaa den de rettigheder, den havde faaet under hans formand. Den myndige erkebiskop *Erik*, Øisteins eftermand, drog til Danmark og lyste derfra Sverre i ban. End farligere blev den snedige biskop *Nikolaus Arnessøn* i Oslo, der selv hørte til en af landets fornemste ætter. Men Sverre gav ikke efter: Nikolaus og de øvrige 3 bisper maatte krone ham i Bergen 1194 og sverge ham troskab. Men kongen skuffedes ei af hans løfter. »Nikolaus er glattunget,« sagde Sverre om ham, »men har et harehjerte og troskab som ræven.« Bispen drog virkelig ogsaa ved første leilighed til Danmark og dannede en ny flok mod Sverre; denne kaldtes *bagler* (af bagall, bispestav); den opstillede en foregiven søn af Magnus Erlingssøn som modkonge. Biskop Nikolaus drog med flokken fra fylke til fylke. Hans onde raad skadede birkebeinerne meget;

*) Han var sønnesøns-søn af Skule, Toste jarls søn (s. 30).

engang lod han sætte ild paa Bergen, hvor 6 kirker og en mængde huse brændte. Ogsaa bønderne væbnede sig og kjæmpede paa egen haand hver for sin herre; medens trønderne, der var Sverre tro, angreb baglerne i Nidaros, strømmede en uhyre skare af bønder fra Viken og Oplandene mod Oslo, hvor Sverre kun med nød formaaede at verge sig mod dem.

I 1202 lykkedes det Sverre at indtage borgen paa slotsbjerget ved Tunsberg. Den tapre bagler-høvding *Reidar Sendemand*, der havde været væring i Konstantinopel, forsvarede den med en haandfuld folk i 20 uger. Den ridderlige konge lod sine udhungrede fanger pleie, som om det havde været hans egne folk, og behandlede Reidar som en ven. Dette var Sverres sidste daad. Kort efter blev han syg. Han døde 1202, 51 aar gammel, begrædt af sine venner og prist af ven og uven som sin tids ypperste nordmand. Han var tapper og raadsnild som faa, og i besiddelse af en sjelden dannelse; ingen kunde som han opflamme ved modige ord eller revse med bitter spot.

Haakon Sverressøn (1202—4). Kong Sverres ældste søn, *Sigurd Lavard*, døde før faderen, og den anden, Haakon, blev konge. Han var mild, nedladende og elsket af hele folket. Et forlig kom istand med kirken, de landflygtige biskoper vendte tilbage, baglerne adspredtes, og alt saa lykkeligt og fredeligt ud, da den unge konge pludselig døde nytaarsdag 1204. Birkebeinerne beskyldte hans stedmoder, dronning Margreta, for at have aflivet ham ved gift.

Guthorm Sigurdssøn (1204). Sverres sønnesøn, blev konge 4 aar gammel. *Haakon Galen*, en søn af Sverres søster Cecilia, skulde som jarl styre riget, indtil kongen blev voksen. Baglerne reiste paany hovedet, understøttede af Valdemar Seier i Danmark og opeggede af Nikolaus. Denne renkefulde biskop hjalp *Erling Steinveg*, en foregiven søn af Magnus Erlingssøn, til at bestaa jern-

byrden; Erling blev baglernes konge, og biskopens søstersøn *Filippus* deres jarl. Den unge konge Guthorm døde samme aar, som han blev konge; mange mente, at han ogsaa var foregiven.

Inge Baardssøn (1204—17). Da birkebeinerne ikke vidste, at der levede endnu en sønnesøn af Sverre, tog de *Inge* til konge. Han var Cecilias og Baard paa Reins søn, en yngling paa 16 aar, af et skjønt udvortes og et fromt sindelag. Jarlen Haakon Galen skulde anføre hæren. Baglerne fortsatte krigen. Ved et overfald paa Nidaros, hvor kong Inge feirede sin søsters bryllup, kunde kongen blot redde livet ved at svømme over Nidelven. Da Erling Steinveg døde, fik biskop Nikolaus ved sine rænker kaaret *Filippus* til bagler-konge. Men begge parter blev snart trætte af striden. Der blev sluttet forlig paa *Hvitingsø* (ved Stavanger) paa det vilkaar, at Filippus fik mestepartten af det søndenfjeldske Norge og Sverres datter Kristina tilegte.

Haakon Haakonssøn og **Skule Baardssøn** (1217—40). Efter Inge Baardssøns død tog man til konge den haabefulde, 13aarige Haakon, Sverres sønnesøn, de gamle birkebeineres yndling. Dog skulde kong Inges halvbroder, *Skule Baardssøn,* en tapper, men ærgjerrig og rænkefuld mand, styre hæren og have tredjedelen af riget. Da kong Filippus snart efter døde, opløstes baglernes parti, som saalænge havde hjemsøgt landet med uro. Bagler og birkebeiner hjalp hinanden at undertrykke et nyt parti, *ribbungerne,* der, hemmelig understøttede af biskop Nikolaus, herjede og plyndrede i det sydlige af landet.

Med Skule Baardssøn kunde kongen vanskelig enes; den mægtige Skule stræbte efter selve kronen. Paa et talrigt og glimrende høvdingemøde i Bergen 1223 blev riget formelig tildømt Haakon, og Skule maatte nøies med det nordenfjeldske som jarl. Kongen egtede hans datter *Margreta.* Kort efter døde den gamle Nikolaus i Oslo; af kong Haakon fik han i sin dødsstund tilgi-

velse for, hvad han havde forbrudt mod ham og hans æt, og Haakon fulgte ham selv til graven. — Imidlertid blev Skule mere og mere fordringsfuld. Kongen gav længe efter og skjænkede tilsidst sin svigerfader *hertugelig værdighed.* Men den herskesyge Skule, der desuden dreves af onde raadgivere, lod sig 1239 give kongenavn paa Øreting. En aaben krig udbrød mellem Skule, hvis parti kaldtes *varbelger*, og Haakons birkebeiner. Hertugen var heldig nok til at indtage *Oslo*, medens Haakon var i det trondhjemske. Men hurtig ilede kongen sydover, seilede ind mod Oslo og angreb staden fra tre sider. Der kom til en blodig kamp i gaderne, Skule blev slagen og flygtede med levningerne af sin hær over Oplandene til Nidaros. Men ogsaa der var birkebeinerne paafærde, Skule flygtede atter og optoges af munkene i Helgeseter kloster. Da birkebeinerne fik nys herom, omringedes klosteret, og hertugen faldt for deres vaaben (1240). Hermed endte borgerkrigene, som havde raset i over 100 aar.

Tilbageblik. Borgerkrigene falder i to vidt forskjellige dele. Kampene mellem Magnus den blinde og Harald Gille og mellem Harald Gilles sønner er en strid mellem fyrsterne selv. Det var den ene konges hird, der kjæmpede med den andens. Folket var næsten ganske uberørt deraf, og kampen kan kun uegentlig kaldes borgerkrig. Disse konger er de svageste og uselvstændigste, Norge havde. Under deres svaghed og tvist fremspirede frodig det *lendermands-vælde*, som tidligere kraftige konger havde hæmmet i veksten. Ved siden af det verdslige aristokrati optræder *kirken*, især da den fik en erkebiskop til fører, med krav paa magt i staten. Hverken lendermændene eller geistligheden manglede begavede og høitstræbende høvdinger, og da disse to magter med Erling Skakke og Øistein i spidsen forbandt sig med hverandre, var riget paa gode veie til at falde i hænderne paa et verdsligt og geistligt stormandsvælde.

Da optraadte Sverre og optog *kongedømmets* kamp mod hine forenede magter. Folket selv deltager i striden, og en virkelig borgerkrig begynder. Ved Sverres overlegne dygtighed gaar kongemagten seirende ud af striden. Hans æt træder i hans fodspor, og Haakon Haakonssøn betvinger den sidste modstand. De

gamle lendermandsætter var for faa til at begynde en ny kamp. De nye stormænd, som Sverre og hans efterfølgere skabte af sine birkebeiner, savnede rod i folket og sluttede sig derfor helst til kongerne. — Kun skade, at kongedømmets seier efterhaanden bidrog til at svække folkets selvstyrelse. Den dømmende myndighed, som lagtingene havde udøvet, gik efterhaanden over til de af kongen beskikkede *lagmænd.* Ogsaa den lovgivende magt kom lidt efter lidt under dennes indflydelse. Herved svækkedes folkets interesse for det offentlige liv.

Norge led ikke meget ved borgerkrigene. Tvertimod var det snart efter deres ophør i en mere blomstrende forfatning end nogensinde før. Stæderne tiltog med handelen. Kirken naaede samme stilling som ellers i Europa. *Tiendens* og *cølibatets* indførelse bidrog til at fjerne den fra folket. *Trælestanden* forsvandt aldeles. *Klostre* for munke og nonner stiftedes og berigedes ved store gaver. *Skoler* oprettedes ved domkirkerne (kathedralskoler) og ved klostrene. Især var denne tidsalder en gylden tid for den oldnorske *literatur.* Skaldekunsten var vistnok i forfald, selv paa Island. Men desto rigere fremblomstrede den prosaiske literatur. De fleste *sagaer* optegnedes i denne periode. Af de flere samlinger af norske kongesagaer (Flatøbogen, Fagerskinna o. s. v). er ingen bleven saa navnkundig som *Snorre Sturlassøns* „Heimskringla“, der omfatter de norske kongers historie fra de ældste tider til slaget paa Re 1177. Andre sagaer dreier sig om de islandske ætter og deres blodige feider (som Njaals saga, Egils saga). Et andet merkeligt skrift er *Kongespeilet,* der er forfattet i Norge og giver os et levende og lyst billede af dette lands kulturstandpunkt i det 13de aarhundrede.

---

4. De senere konger af Sverres æt.
(1240—1319).

Haakon Haakonssøn som enekonge (1240—63). Efter Skules fald gjorde ingen mere kong Haakon herre-

Haakon Haakonssøn den gamle

Haakon den unge — Magnus Lagabøter — Kristina g. m. Filip af Kastilien

Erik Magnussøn — Haakon Magnussøn

Margreta, «pigen fra Norge» — Ingeborg — Agnes

g. m. Erik af Sødermanland g. m. Havtore Jonssøn

Magnus Erikssøn.

dømme stridigt. For sine herlige egenskaber som konge og menneske var han elsket af sit folk og æret af nabofyrsterne. Selv med geistligheden stod han paa en god fod. Pragtfulde kirker og klostre byggedes, sterke befæstninger opførtes. Byen Marstrand anlagdes i Viken. I 1247 lod han sig med stor pragt i overvær af rigets verdslige og geistlige høvdinger krone i Bergen af en pavelig udsending, kardinal *Wilhelm af Sabina.* Haakons navn var kjendt og agtet viden om: paven søgte at bevæge ham til korstog til det hellige land, og den franske konge Ludvig 9, der netop foretog et saadant, tilbød ham følge og anførselen over den franske flaade. Haakons datter *Kristina* blev gift med en prins af Kastilien.

Kong Haakon tænkte ivrig paa at lægge *Island* under Norge. Denne ø havde allerede længe været opfyldt af uro og kamp. De mægtige ætter mødtes jevnlig med sine flokke og leverede formelige slag. Af størst betydning var *Sturlungernes* æt. Til den hørte den berømte historieskriver *Snorre Sturlasøn,* der efter et uroligt liv dræbtes af sin egen svigersøn, den slue *Gissur Torvaldssøn.* Ved hjælp af denne Gissur, der udnævntes til jarl, fik Haakon Islændingerne til paa Altinget at sverge ham lydighed. De skulde betale kongen skat, men have sine egne love og embedsmænd.

Suderøerne, der hørte under den norske konge, var paa den tid udsatte for overfald af Skotterne. Saa gammel han var, gjorde Haakon et krigstog derover. Men paa hjemveien blev han syg og døde paa Orkenøerne, henved 60 aar gammel; han blev ældre end nogen norsk konge siden Harald Haarfagre. Men tilnavnet *den gamle* har han faaet til adskillelse fra sin søn *Haakon,* der var kronet til konge i faderens levetid, men døde før denne.

Magnus Lagabøter (1263—80), Haakons søn, kunde ikke lignes med sin fader i mod og krigerdygtighed; men han havde en god vilje og evne til at ophjælpe landet ved fredens sysler. Ligesom hele Sverres æt besad han

sands for dannelse, videnskab øg kunst. Derhos havde han lyst til at omgive kongedømmet med en glans og pragt, der kunde svare til dets stigende betydning. Den fredelskende konge lod sig det straks være magtpaaliggende at komme til enighed med Skotterne. Suderøerne og Man afstodes til Skotland mod en pengesum og en aarlig afgift.

I fred og ro kunde nu Magnus sørge for sit riges velvære. For at fremme handelen gav han de nordtyske stæder friheder og rettigheder i Norge. Disse indrømmelser blev siden til landets skade, da de hjalp tyskerne til efterhaanden at tilrive sig al handel paa Norge. Størst betydning har denne konges virksomhed for lovgivningen. Af de 4 gamle love dannede han en *fælles landslov* for hele riget. Dog skulde fremdeles udsendinger af bønderne til lovgivning og domsafsigelse samles paa de fire lagthing. Men valget af disse udsendinger kom mere end tilforn til at bero paa kongens vilje. Saaledes aftog folkets magt og betydning, eftersom kongens steg. Med hensyn til kongearven gjordes den vigtige bestemmelse, at egte fødsel havde fortrin for uegte. *Hirdskraaen* gav nøiagtige regler for kongens hof. Meget gjordes for at give dette saa stor anseelse som muligt. Kongen havde en *kansler*, oftest en geistlig, der bevarede hans segl og besørgede de kongelige breve, en *drotsete*, der som hushovmester skulde sørge for bevertningen ved hoffet. Lendermændene fik titel af *baroner*, og skutelsvendene kaldtes *riddere*; disse to klasser benævntes *herrer*. Ogsaa for Island gaves en ny lovbog, for en stor del den norske lig. Goderne ophævedes, og *sysselmænd*, der udnævntes af kongen, traadte isteden. — Den norske kirke fik paa den tid i erkebiskop *Jon Raude* en formand, der i herskesyge ikke gav Øistein og Erik noget efter, og som ledede kirken ganske i tidens aand. Kong Magnus maatte ved en overenskomst i *Tunsberg* tilstaa ham mange rettigheder. Kirken erholdt dommermyn-

dighed i alle sager mellem geistlige og verdslige, frihed for leding, ret til at beskikke prester, erkebispen fik myntret osv.

Erik Magnussen (1280—99) var kun 12 aar, da faderen døde. Derfor styrede i begyndelsen baronerne paa hans vegne; den mægtigste af disse og vistnok den rigeste mand i Norge paa den tid var hr. *Bjarne Erlingssøn* til Bjarkø af Arnungernes gamle slegt. I formynderne fandt erkebiskop *Jon* ikke saa medgjørlige landstyrere, som kong Magnus havde været. Bjarne krænkede de rettigheder, geistligheden havde faaet af Magnus Lagabøter. Geistligheden satte derfor ham og flere herrer i ban. Men det nyttede lidet. Lendermændene holdt sammen; erkebiskop Jon maatte flygte og døde i udlændighed. Hans bispestol blev staaende ledig i 6 aar.

Kong Eriks moder var en dansk kongedatter. Uagtet idelige krav vilde den usle danske konge Erik Glipping ikke udbetale hendes fædrenearv. Derfor begyndte nordmændene en krig, der med enkelte ophold førtes i over 20 aar; den bestod mest i frygtelige herjetog paa de danske kyster. Norge havde dengang en duelig og dristig søhelt, hr. *Alv Erlingssøn* til Tornberg*), hvis minde til den dag idag har levet i sagn og folkeviser. Han plyndrede Danmarks kjøbstæder og opbragte Tyskernes skibe; thi ogsaa med de nordtyske handelsstæder var Erik geraadet i krig. Da hr. Alv senere formedelst et drab paa en anden norsk herre maatte flygte fra sit fædreland, drev han om som viking og feidede paa egen haand paa de danske kyster, indtil han blev fangen og grusomt henrettet af danskerne. Krigen fik nyt liv, da i 1286 Erik Glipping snigmyrdedes af sin marsk, *Stig Anderssøn*, og andre fornemme herrer. Thi de fredløse mordere tyede til Norge, hvor kong Erik med iver tog sig af dem. Resten af hans regjering optoges næsten ganske af feider

*) Nu Tanberg paa Ringerike.

med Danmark, hvorhen han gjorde ikke mindre end 4 ødelæggende tog. Ligeoverfor geistligheden var denne konge mildere stemt end hans formyndere, og det navn *prestehader*, man har givet ham, er ikke fortjent.

Erik Magnussøn var gift med den skotske kong Alexander 3.s datter Margreta og havde i dette egteskab en datter, der ogsaa hed Margreta. Da Alexander døde sønneløs, valgte Skotterne Eriks datter til sin dronning. Men paa overreisen døde Margreta, »*pigen fra Norge*«, som hun kaldtes, 8 aar gammel paa Orkenøerne.

Haakon Magnussøn den ældre (1299—1319). Efter Erik blev hans yngre, kraftige broder Haakon Norges konge. Allerede under broderen havde han som hertug styret det sydlige Norge temmelig selvstændig. Han var nu 29 aar gammel og ældre end nogen af hans forgjængere siden Harald Gille havde været ved sin tiltrædelse. Krigen med Danmark vedblev paa samme maade som før. Nordmændene var overlegne baade paa grund af sin større sømagt og formedelst den indre splid, som paa den tid søndersled Danmark. I den indre styrelse hævdede Haakon med kraft sin myndighed. Geistligheden formaaede paa grund af sin egen uenighed ikke mere at hæve hovedet over kongemagten. Paa høvdingernes magt var kongen skinsyg. Lendermands-værdigheden ophævedes ganske, og de øvrige embedsmænd sattes under streng opsigt af kronen. Haakon opholdt sig gjerne i det søndenfjeldske og skaffede denne landsdel større betydning end tidligere. *Baahus* fæstning anlagdes, og *Akershus* nævnes først under denne konge. *Oslo* blev ved heldig handel og Haakons yndest en rig og mægtig stad. Krigen med Danmark, som i den sidste tid var ført søvnig, endtes ved freden i Kjøbenhavn 1309. Kong Haakon fik i erstatning for sin mødrenearv nogle godser i Halland til eie og derhos hele *Nørre-Halland* til len af Danmark.

I det hele regjerede Haakon med klogskab og kraft og vernede om rigets ære og selvstændighed. De neder-

tyske stæders handelsrettigheder paa Norge indskrænkedes. Velstand og tilfredshed herskede i landet. Men da al magt samledes om kongedømmet, tabte bønderne interessen for offentlige anliggender; de blev allerede paa den tid ligegyldige for at møde paa lagtingene, hvor de lidet eller intet havde at gjøre.

Haakon Magnussøn var sønneløs, men efterlod to døtre, hvoraf den ældste, *Ingebjørg*, blev gift med den svenske hertug *Erik* af Folkungernes æt. Haakon var altsaa den sidste af den gamle norske kongestamme, der havde siddet paa tronen siden Harald Haarfagre og skaffet landet saamange duelige herskere.

Tilbageblik. Kongemyndigheden gaar under disse konger stadig frem paa den grundvold, som lagdes af Sverre. Under Erik Magnussøn gjør geistlighed og lendermænd et nyt forsøg paa at hæve sig til sin gamle magt. Men de holdt ikke sammen som i Erling Skakkes tid, og forsøget mislykkedes. Lendermændene blev af Haakon Magnussøn først som baroner knyttede end fastere til hoffet, og derefter afskaffedes denne værdighed ganske. Fra nu af blev ridderne den første verdslige stand, men var ganske afhængige af kongen. — Geistlighedens myndighed modarbeidedes paa mange maader af den kloge Haakon. Ved de 14 kongelige kapeller havde kongen et af ham selv udnævnt og afhængigt presteskab; en af dem, provsten ved Mariakirken i Oslo, indehavde fra denne tid stedse det vigtige embede som kongens *kansler*

Literaturen sygnede efterhaanden hen. Skaldepoesien ophørte næsten ganske. Under Magnus Lagabøter levede *Sturla Tordssøn* af Sturlungernes æt; han var kongens ven og skrev hans faders og hans egen historie; disse er de sidste af de norske *kongesagaer*. Tiden fandt større smag i *romantiske* sagaer om Didrik af Bern, Karl Magnus o. lign., mestendels oversættelser og bearbeidelser af udenlandske skrifter.

---

5. Folkungerne i Norge.

(1319—1387).

Magnus Erikssøn (1319—55) var søn af den svenske hertug Erik og Ingebjørg, Haakon Magnussøns datter. 3 aar gammel fik han kongenavn, og riget skulde

efter den afdøde konges bestemmelse styres af 12 formyndere med kansleren i spidsen. Samtidig toges han til konge i Sverige; men rigerne skulde styres hver for sig, og kongen skulde afvekslende bo i hvert land. Den unge konges fader var død; men hans moder, hertuginde *Ingebjørg*, fik stor indflydelse paa rigets styrelse, og gjennem hende ogsaa hendes yndling, den ærgjerrige *Knut Porse*, hvem hun egtede. Men hertuginden var ung og uforstandig, og Knut saa kun paa egen fordel. Intet under, at folket blev misfornøiet; bisperne og de verdslige høvdinger kom da sammen i Oslo og kaarede til rigets forstander ridderen *Erling Vidkunssøn*, brodersøn af hr. Bjarne Erlingssøn, hvis rigdomme og anseelse han havde arvet. Han fik titelen *drotsete* (drost). Ingebjørgs og Knut Porses indflydelse ophørte; den sidste fik store besiddelser i Danmark og fandt der bedre anledning til at fiske i rørt vand.

Hr. Erling førte regjeringen med kraft og kyndighed, men fratraadte, da kongen havde fyldt det 15de aar (1332). Magnus viste sig ingenlunde sit vanskelige kald voksen. Nordmændene klagede over, at han mest opholdt sig i Sverige, og var i det hele misfornøiede med foreningen. Da derfor Magnus i sit egteskab med *Blanka* af Namur fik 2 sønner, *Erik* og *Haakon*, maatte han antage den sidste som sin medkonge i Norge, men skulde selv styre landet, til han blev voksen. (1344). *Erik* valgtes til faderens *efterfølger* i Sverige.

Tyskerne vedblev at tilrive sig handelen, selv den indenrigske, idet de bosatte sig i de større stæder, opkjøbte varer af bønderne og solgte i smaat til borgerne. De satte sig ud over landets love og tillod sig, navnlig i Bergen, mange voldsomheder mod bymændene. Ogsaa andre gjenvordigheder hjemsøgte folket: i Gauldalen skede et elvebrud, der ødelagde 48 gaarde og dræbte mange mennesker. Russerne herjede i Finmarken og langt ned i Haalogaland. Men uden sammenligning forfærdeligst i

sine virkninger var den *store mandedød*, en pest, hvorom sagnet endnu ved at fortælle. Den kom med et engelsk fartøi til Bergen og udbredte sig med rivende hurtighed over det hele land, selv til de inderste fjeldbygder. Hele vinteren 1349—50 varede dens ødelæggelser. Erkebispen og alle biskoper paa en nær døde, ligesom en stor del af de verdslige høvdinger. Istedetfor den manglende lægehjælp traadte bønner og processioner; kong Magnus med den hele kongelige familie gjorde en pilegrimsfærd til St. Olavs helligdom i Nidaros. Geistligheden, der især medtoges slemt, hævede sig aldrig mere til sin gamle magt og betydning. Vort land, som allerede før var i tilbagegang, forvandt først efter aarhundreder følgerne af denne ulykke.

Magnus nedlagde regjeringen i 1355, da hans søn Haakon var 15 aar, men vedblev at være Sveriges konge. Kong Magnus var en mand uden store evner, men velvillig og afholdt af nordmændene, der kun klagede over, at forbindelsen med et andet land formeget berøvede dem kongens nærværelse. Norges store tilbagegang i hans regjeringstid er ikke saameget at tilregne ham som omstændigheder, der ikke stod i hans magt at raade bod paa.

Haakon Magnussen den yngre (1355—80) viste sig som en retsindig og virksom fyrste. Da hans broder Erik var død, blev han ogsaa valgt til sin faders medkonge i Sverige. Men den svenske adel, der hadede baade ham og Magnus, indkaldte en tysker til sin konge og fordrev dem af landet. Magnus druknede i Bømmelfjorden 1374.

Norges afmagt viste sig paa en sørgelig maade i en feide med de mægtige hansestæder. Da nemlig de i Norge bosatte tyskere, navnlig i Bergen, havde tilladt sig de største uordener og voldsgjerninger, og nordmændene begyndte at gjøre gjengjæld ved at opbringe hanseatiske kjøbmandsskibe, erklærede den store Hansas 80 stæder Norge krig. Marstrand og Konghelle plyndredes; kysterne helt

op til Bergen herjedes paa det frygteligste. Den norske sømagt var i forfald og havde ikke holdt skridt med tiden, penge og folk manglede. End mere led dog Danmark ved en samtidig ulykkelig krig med stæderne, og i Sverige spillede Tyskerne ganske herre. Det var den store Hansas gyldne tid.

Kong Haakon var gift med den danske konge Valdemar Atterdags datter, den kloge *Margreta*. De havde en søn, *Olav*, der i 1376, 6 aar gammel, valgtes til konge i Danmark efter bedstefaderen. Margreta opholdt sig i Danmark og styrede dette land for sin søn.

Olav Haakonssøn (1380—87) arvede Norges krone efter sin fader. Da han allerede var konge i Danmark, blev saaledes disse lande forbundne. Olav og hans moder var for det meste i Danmark, medens en drotsete og rigets raad styrede Norge. Olav døde som den sidste af sin æt i 1387, kun 17 aar gammel. Men Margreta vedblev at styre rigerne som deres »fuldmægtige frue og husbonde.«

Tilbageblik. Vort fædreland viser sig i dette tidsrum i stærk tilbagegang. Det egentlige folk deltog næsten slet ikke i statens anliggender. De spirer, som fandtes til et mægtigt aristokrati, var kvalte af den ældre Haakon Magnussøn. Den før saa livlige søfart og friske handelsrørelse sank i dvale, og udlændingen, der baade havde kapitalen og dygtigheden, fik lidt efter lidt handelen i hænde. Under saadanne omstændigheder er det ei at undres over, at den store mandedøds virkninger hos os blev mere fordærvelige end andensteds. — Forbindelsen med Sverige havde, saa løs den end var, efterladt sine spor. Egteskabsforbindelser blandede høvdinge-ætterne, ikke faa svenske geistlige fik efter den store mandedød ansættelse i Norge, og selv sproget paatryktes merker af unionen. — Under alt dette blev rigets grænser uformindskede. Men farten til Skatlandene og deres forbindelse med moderlandet aftog. Den norske koloni paa Grønland gik næsten i forglemmelse; paa Orkenøerne og de øvrige skotske øer blandedes mere og mere baade folk og sprog med skotske elementer. *Island* led ved egennyttige embedsmænds udsugelser og ved indre stridigheder; selvtægt og voldsgjerninger hørte til dagens orden. Uaar, pest og vulkanske udbrud plagede

øen. Det aandelige liv, der havde spredet saa stor glands over Islands historie, var hensygnet. Islændingerne nøiedes nu med at afskrive forfædrenes sagaer; til at frembringe nye manglede dem baade evne og emne.

Under saa sørgelige udsigter indgik vort fædreland den 400-aarige forbindelse med Danmark. Det kunde ikke haabes, at riget længe skulde formaa at bevare en selvstændig stilling i denne forbindelse. Gradvis synker det dybere i ubetydelighed, indtil forandrede forhold kom den nationen iboende livskraft til hjælp, og det igjen lysnede op mod den dag, der oprandt i 1814.

Sverige indtil Kalmar-unionen.

Geografisk oversigt. Sverige bestod af *Svealand* (Svitjod) og *Gøtaland*, adskilte ved store skovstrækninger. I Svealand var det vigtigste landskab *Upland*, nord for Mælaren. Her var den gamle hovedstad *Upsala* med et navnkundigt tempel. I Gøtaland var landskaberne *Vermeland*, *Vestergøtland* og *Østergøtland*.

Sveriges omraade var i middelalderen meget mindre end nu. *Jemteland* var kun fra omtr. 1000—1100 svensk. *Gotland* var den meste tid dansk. *Baahuslen* tilhørte hele middelalderen igjennem Norge, ligesom *Skaane*, *Halland* og *Bleking* Danmark. Derimod blev snart *Finland* svensk.

---

1. Hedenskab og kristendom. Borgerkrige.

(Indtil 1250).

Erik Seiersæls æt. En af de ældste historiske konger i Sverige var *Erik Seiersæl*, der levede i slutningen af det 10de aarhundrede; baade Erik og hans dronning *Sigrid Storraade* var hedenske. Men deres søn og efterfølger *Olav Skjøtkonung* havde antaget kristendommen. Denne stivsindede konge blev af bønderne nødt til at tage til medkonge sin søn *Anund Jakob* og døde snart efter.

Anund var en klog og retsindig, men streng konge. Han holdt fred og venskab med den norske Olav den hellige. Kristendommen gjorde fremgang i landet, men saare langsomt. Hans broder, *Emund den gamle*, der døde omtr. 1060, var den sidste af den ældgamle kongestamme.

I Sverige havde endnu hvert landskab sin stereogne lov; bønderne valgte sig for hvert landskab *lagmænd*, der ligesom de norske herser skulde staa paa folkets bedste og forsvare dets ret mod kongen. En saadan lagmand var *Torgny*, der paa Upsala ting talte bøndernes sag mod Olav Skjøtkonung.

Den steinkelske æt (1060—1125). Efter Emunds død fulgte hans svigersøn, vestgøten *Steinkel*, der regjerede nogle faa aar. Men efter ham udbrød en lang og voldsom krig mellem landets to hovedstammer, svear og gøter; den blev tillige en religionskrig, da svearne holdt fast ved hedendommen, medens gøterne for en stor del allerede var kristne. Steinkels søn, *Inge den ældre*, bød svearne at antage kristendommen; men de drev ham med stenkast fra tinget. Høvdingen *Svein*, kaldet *Blot-Svein*, toges til Svealands konge og fornyede de gamle ofringer. Men 3 aar efter overraskede Inge ham og tændte ild paa huset, hvor han var; Svein slap ud, men nedhuggedes af kongens folk. Inge førte siden krig med Magnus Barfot; men den danske konge fik mæglet fred (*Margreta Fredkolla*). — Da denne æt uddøde med Inges brodersøn *Inge den yngre*, udbrød borgerkrigen paany, de stridende parter valgte hver sin konge, og landet gik saaledes lidt efter lidt over til at blive et *valgrige*.

Sverkers og Eriks ætter (1130—1250). Østgøten *Sverker* blev konge 1130. Han syslede mest med kirkelige anliggender og fik kristendommen ganske befæstet i Gøtaland.

Men Svearne blev misfornøiede med at styres af en østgøte og valgte 1150 en af sine egne, *Erik*, siden kaldet *den hellige*, til konge. Hvad Sverker havde været for

Gøtaland, det blev Erik for Svealand; han befæstede kristendommen, byggede kirker og indrettede bispedømmer. Af iver for Kristi lære drog han med en hær til det hedenske *Finland,* hvor han overvandt og døbte en del finner i egnen ved Aabo. Efter 10 aars regjering faldt han for et lumskt overfald og dyrkedes siden som *Sveriges nationalhelgen.*

Efter den hellige Eriks død fulgte igjen et tidsrum af indre stridigheder: Kongerne af den erikske og sverkerske linje vekslede med hinanden*). Disse konger tog sig ivrig af kirkevæsenets ordning. I 1164 fik Sverige sin egen *erkebiskop* i Upsala. Under ham stod 5 bisper i Sverige og en i Finland (Aabo). Da Kardinal *Vilhelm* af *Sabina* fra Norge ogsaa kom til Sverige, fik han indført cølibatet og andre bestemmelser, der paa engang skilte geistligheden fra det øvrige folk og stillede den temmelig uafhængig af den verdslige magt.

Den sidste af disse konger var *Erik Læspe.* Denne aandelig og legemlige svage mand søgte en støtte hos den frodig fremblomstrende *Folkunge-æt.* En helt af denne slegt, *Birger* til *Bjelbo,* blev kongens jarl og fik hans søster Ingebjørg tilegte.

---

2. De nye Folkunger.

(1250—1319).

Valdemar (1250—75). **Birger jarl.** Da de gamle kongehuse var uddøde, *valgte* høvdingerne Birger jarls

*) Sverker 1130—55
Karl Sverkerssøn 1155—67
Sverker Karlssøn 1195—1208
Johan Sverkerssøn 1216—22

Erik den helligo 1150—60
Knut Erikssøn 1167—95
Erik Knutssøn 1208—16
Ingebjørg — Erik Læspe 1222—50.
g. m. Birger jarl.

og Ingebjørg Eriksdatters ældste søn Valdemar til konge. Jarlen var den gang paa korstog i Finland for at fortsætte Erik den helliges verk. Kristendom og det svenske vælde udbredtes over *Aabo-len* og *Tavasteland.*

Den nye konge var et barn, og faderen Birger styrede eneraadigen Sverige fra 1250 til 1266. Birger jarl var Sveriges første statsmand. Dette rige, som hidtil havde været det svageste i Norden, hævede sig nu raskt op ved siden af de to andre. Under en hederlig fred med nabomagterne fik landet tid til at komme sig efter den forrige uro. En række gavnlige love gaves: den, der brød kirkefred, tingfred, hjemfred og kvindefred, straffedes med fredløshed og mistede sin eiendom; jernbyrd afskaffedes, og begyndelsen gjordes til trældommens ophævelse, — i Norge var den paa den tid allerede forsvunden. *Stokholm* fik en sterk befæstning, og denne bys opkomst skyldes nærmest Birger.

Valdemar, som efter jarlens død selv skulde styre land og rige, viste sig aldeles uskikket dertil; letsindig og usedelig som han var, kunde han ikke vinde sit folks kjærlighed eg agtelse. Hans yngre broder *Magnus* havde derimod faaet mere af faderens egenskaber: han var klog, ærgjerrig og som skabt til at herske. Krænket af kongen, sin broder, hvem han ved sin pragt og gavmildhed fordunklede, søgte og fik han hjælp i Danmark. Valdemar, der var en ligesaa uduelig kriger som konge, blev let overvunden og afsat; han døde mange aar derefter i et mildt fængsel.

Magnus Ladelaas (1275—90) styrkede med streng-

Birger jarl g. m. Ingebjørg af den erikske æt.

Valdemar — Magnus Ladelaas

Birger Magnussøn — Erik, hertug g. m. Ingebjørg af Norge — Valdemar

Magnus Eriksøn — Eufemia g. m. hertug Albrekt af Meklenburg

Erik — Haakon   Albrekt

Olav Haakonssøn

hed og kraft kongemagten mod de selvraadige herrer og sørgede med omhu for alle sine undersaatters sikkerhed og velfærd. Derfor fik han det hædrende tilnavn *Ladelaas*, som den, der var en laas for bondens lade. Ligesom den samtidige Magnus Lagabøter var han meget for pragt og udenlandske seder; riddervæsen og prægtige turneringer udbredte glands om hans hof.

Efter udlandets forbillede gjorde kong Magnus meget for at skaffe sig et velrustet *rytteri*, som var kjernen i den tids hære. Han forordnede derfor, at enhver, der vilde gjøre *rusttjeneste* (tjenete tilhest, af russ, ross, hest), skulde faa *»frälse«* eller skattefrihed for sig og sit gods. De skatteydende kaldtes *ofrälse*. Da frälset snart gik i arv, opstod heraf en arvelig *adelstand*.

Birger Magnussøn (1290—1319) **og hans brødre.** Den afdøde konge efterlod som formynder for sine tre sønner, der endnu var børn, marsken *Torgils Knutssøn*, en tapper og klog mand, under hvem riget gik frem paa den vei, som Birger jarl og Magnus Ladelaas havde anvist. I Finland kjæmpede han heldig mod de vilde *Kareler*; kristendom udbredtes, og Sveriges besiddelser udvidedes. Men denne lykkelige tid varede ikke længe. Ogsaa disse brødre var høist ulige og ukjærlige mod hinanden. Den ældste, *Birger*, der var konge, var yderst svag og lettroende; den anden, hertug *Erik*, derimod ærgjerrig, kløgtig, ridderlig i optræden, men egennyttig, falsk og underfundig; den yngste af dem, hertug *Valdemar*, holdt i et og alt med Erik. Hertugerne hadede marsken, der stod deres egen magt iveien, og satte ondt for ham hos kongen. Den gamle mand overfaldtes paa sin gaard, førtes, fastbunden paa en hest, til Stokholm og blev der henrettet. For denne skammelige og ufornuftige handling maatte kong Birger haardt bøde. Hans brødre overfaldt ham ved nattetid paa Haatuna i Upland og tog baade ham og dronningen tilfange. Dog slap de løs igjen paa haarde vilkaar. Men en forfærdelig hevn ven-

tede hertugerne. Ved hyklet venskab lokkede kongen begge sine brødre til sig paa Nykøping slot, et prægtigt gjæstebud anrettedes, og man gik til hvile. Midt paa natten trængte væbnede mænd ind i hertugernes soverum og lagde dem i lænker. Kongen kom til. »Mindes I Haatunalegen?« sagde han; »denne leg skal ikke smage eder bedre«. De kastedes i slotstaarnet; kong Birger og hans rænkefulde dronning, der skal have raadet ham til dette, var ude af sig selv af glæde. Erik og Valdemar omkom i taarnet, som man mener, af sult. Men glæden varede ikke længe. Folket gyste over misgjerningen, og den tapre ridder *Mats Ketilmundsson* samlede hertugens venner til hevn. Birger maatte flygte til Danmark og kom ikke mere tilbage.

---

3. De senere Folkunger. Kong Albrekt.
(1319—1389).

Magnus Eriksson og hans søn (1319—1363). Efter den afsatte kong Birger valgtes hertug Eriks og den norske *Ingebjørgs* treaarige søn *Magnus* til konge. Han var samme aar ved *arv* kommen paa tronen i Norge. Da hertuginde Ingebjørg ogsaa i Sverige tiltog sig for stor indflydelse, sluttede de mægtige herrer sig sammen og fortrængte hende. Herredømmet over *Finland* udvidedes til omtrent det hele land, og Finlænderne blev delagtige i den større svenske kultur. Formynderregjeringen befæstede det *stormandsvælde*, hvortil spiren allerede var lagt under de foregaaende tronstridigheder. Men de selvraadige herrer formaaede ei at overholde ro og orden i landet; de feidede paa hverandre fra sine befæstede borge, og statens penge hensløsedes: da kong Magnus som myndig i 1332 tiltraadte styrelsen, fandt han ikke en skilling i statskassen. Samme aar kom han i besiddelse af *Skaane* og *Bleking;* men disse danske provinser

kostede ham saamange penge, at han hele sin tid trykkedes af gjæld. De nævnte landskaber toges tilbage af danskerne 1360. Flere nyttige foranstaltninger blev trufne. Trældommen blev ganske afskaffet, bergvæsenet fremhjulpet. En *fælles landslov* udarbeidedes. Men kongens mangel paa kraft, uheldige og kostbare krige mod *russerne*, og pesten, *digerdøden*, som ogsaa udstrakte sine rædsler til Sverige, svækkede landet og vakte misnøie med kongen, især hos adelen.

Da Magnus's anden søn Haakon i 1355 var bleven konge i Norge, lokkede den svenske adel den ældre prins, *Erik*, til oprør. Faderen maatte dele magten med ham (1356), men blev snart igjen enekonge ved Eriks pludselige død 1359. Fra 1362 havde han til medregent *Haakon*, og rigerne var saaledes paany forenede; men de svenske herrers overmod kunde ikke knækkes. Paa forrædersk vis indlod de sig i underhandlinger med Magnus's svoger, hertugen af Meklenburg, indkaldte hans søn *Albrekt* og tog ham til konge i 1363.

Albrekt af Meklenburg (1363—89) var i begyndelsen heldig. Da de fordrevne konger rykkede ind i Sverige med en norsk-svensk hær, blev de slagne, og Magnus toges tilfange. Men Albrekt var uklog nok til at drage store hobe af tyskere ind i landet og tilsidesætte sine nye undersaatter. Adelen begyndte at angre sin adfærd, og bønderne ønskede sig »den gode og ærlige herre« kong Magnus tilbage. Herrerne vendte kongernes nød til sin fordel: den gamle Magnus blev fri mod at opgive alt krav paa Sverige, og Albrekt fik være konge paa det vilkaar, at han i et og alt skulde rette sig efter raadets vilje. Folket sukkede under adelens tyranni som før under tyskernes. Drotseten *Bo Jonssøn*, var egentlig herre i landet; som pant eller forlening besad han hele Finland og to tredjedele af Sverige. Han var voldsom og havesyg, og eksemplet fulgtes af hans standsbrødre.

Plyndringer, smaafeider og mord hørte til dagens orden. Det var en tilstand som i Tyskland under det store interregnum.

Da *Bo Jonssøn* døde, gjorde den magtesløse konge et svagt forsøg mod herrerne. Men disse vendte da blikket mod den mægtige, statskloge dronning *Margreta*, der allerede var baade Norges og Danmarks herskerinde. Med taabelig spot skikkede Albrekt hende en brynesten, at hun kunde slibe sine naale og sakse; men »kong Bukseløs«, som han kaldte hende, svarede med at sende mod ham en hær af dansker, nordmænd og svensker. Ved *Falkøping* i Vestergøtland led Albrekt med sine tyskere et fuldstændigt nederlag og blev selv dronningens fange (1389).

Tilbageblik. Medens Norge fra rigets samling lige til 1319 regjeredes af en og samme slegt, vekslede i Sverige kongeætterne raskt. Derved blev dette land tidlig *valgrige*; kongevalget foregik paa Mora sten, hvorefter den valgte gjorde sin *eriksgata* gjennem riget. Valget kom snart i hænderne paa stormændene og bidrog til opkomsten af et sterkt *aristokrati*. Magnus Ladelaas lagde grunden til en særegen *adelstand*. Ved kongens side hævede sig et *raad*, hvori rigets høieste embedsmænd, *drotseten*, *marsken* og *kansleren*, havde sæde. I Sverige var det de mægtige herrer, der tilintetgjorde det menige folks selvstyrelse; men det viste sig senere, at rigets selvstændighed i dem havde et vern mod fremmedes overgreb.

Sveriges vekst var langsommere end Norges og Danmarks. Det var udestængt fra vesterhavet og Vesteuropas kultur, og kampen mellem svear og gøter lammede folkets kraft. Fra 1250 begynder det at indhente broderlandene; men ogsaa efter den tid hindres fremgangen ved tronstridigheder og indre uro; af alle Folkungerne døde kun een som konge. Kristendommen blev senere befæstet end i nabolandene; dog naaede den svenske kirke en betydelig styrke; den fandt ikke en saadan modstand i kongedømmet som den norske. Under Magnus Erikssøn levede den hellige *Birgitta*, hvis syner og aabenbarelser skaffede hende stor anseelse. Hun stiftede en klosterorden (den eneste, der er udgaaet fra Norden); den kaldtes efter hende *Birgittinerordenen*, fik sit hovedsæde i *Vadstena* og vandt stor udbredelse ogsaa i Norge og Danmark. Derved fremmedes ikke lidet forbindelsen mellem Nordens lande.

Det *oldsvenske* sprogs literatur kan i værd paa langt nær ikke maale sig med den oldnorske. De betydeligste verker er *lovene,* Birgittinernes *religiøse skrifter, riddersagaer* og *rimkrøniker.*

Danmark indtil Kalmar-unionen.

Geografisk oversigt. Det danske riges omraade var i middelalderen betydelig større end nu. Dertil hørte nemlig også *Slesvig, Skaane, Halland og Bleking* samt i længere tid *Gotland,* gjennem en del af dette tidsrum ogsaa betydelige landstrækninger ved Østersøens sydkyst. Rigets grændse i syd var Eideren og i nord Gøtaelven, ved hvis munding alle tre riger støder sammen. — I geistlig henseende deltes landet i 8 bispedømmer. — De vigtigste stæder var: paa Sjælland i ældre tider *Leire* og *Roskilde,* senere *Kjøbenhavn,* i Skaane *Lund,* paa Fyn *Odense,* paa den jydske halvø *Viborg, Ribe* og *Slesvig.*

Rigets velmagt indtil Valdemar Seiers død.

(—1241).

Gorm den gamle. *Gorm den gamle* blev ved aar 900 enekonge i Danmark. Kristendommen var allerede da prædiket i Danmark og kirker byggede i Slesvig og Ribe. Men Gorm var en ivrig hedning. Da han forfulgte de kristne i Jylland, blev han angreben af den tyske konge Henrik Fuglefænger. Gorms hustru *Tyre Danebot* (d. e. Danernes hjælp) anlagde da volden Danevirke til sydgrænsens beskyttelse mod tyskerne.

Gorm d. gamle g. m. Tyre Danebot.

Harald Blaatand.

Svein Tjugeskjeg — Tyre g. m. Olav Tryggvessøn.

Knut d. mægtige — Gyda g. m. Erik jarl. — Estrid g. m. Ulv jarl.
g. m. 1. Alfiva. 2. Emma.

1. Svein, 2. Harald Harefot, 3. Hardeknut. Svein Estridssøn.

Harald Blaatand (o. 940—86), Gorms og Tyres søn, lod sig døbe, og kristendommen gjorde god fremgang under hans lange regjering. Der indsattes bisper i Slesvig, Ribe og Aarhus. Det var de tyske keisere og erkebisperne i Bremen, som mest tog sig af Danmarks omvendelse; men derfor blev ogsaa den danske kirke i lang tid afhængig af Tyskland. Mange høvdinger var dog fremdeles hedninger, blandt dem kongens egen søn *Svein Tjugeskjeg* og hans fosterfader *Palnatoke* fra Fyn. Denne Palnatoke stiftede *Jomsvikingernes* hedenske kriger-samfund i *Jomsborg* ved Oderens munding. De stod under strenge love; ingen optoges mellem dem, som var over 50 og under 18 aar; kvinder maatte ikke findes i borgen; gav nogen tegn til frygt, udstødtes han af samfundet.

Svein Tjugeskjeg (986—1014). Den gamle Harald kom i krig med sin søn. Han faldt selv efter sagnet for Palnatokes pil. *Svein Tjugeskjeg*, som nu blev konge, var en dristig viking og gjorde jevnlig angreb paa England. Paa et af disse tog lod han sig kristne, og fra nu af var der ingen hedensk konge mere i Danmark. Svein egtede Sigrid Storraade og deltog sammen med svenskerne og den norske Erik jarl i slaget ved Svolder, efter hvilket han fik en del af Norge. Endnu betydningsfuldere blev hans sidste Englands-tog i 1013. Hele landet maatte underkaste sig hans herredømme; men kort efter døde han i begyndelsen af 1014.

Knut den mægtige (1014—35) var i England, da faderen døde. Englænderne forjog den 18aarige yngling; men snart kom han tilbage med friske tropper fra Danmark. *Erik jarl* fulgte ham. Den tapre engelske prins *Edmund Jernside* blev overvundet af Knut og kort efter snigmyrdet af en af sine egne høvdinger, Eadrik Streon. Forræderen ventede sig stor løn af Knut; men denne sagde: »Hvorledes kan du vel være mig tro, da du har sveget din retmæssige herre?« I det samme skal Erik

jarl paa et vink af kongen have hævet sin økse og afhugget hans hoved. Knut var for fremtiden i ubestridt besiddelse af England. Han yndede det engelske folk, berigede geistligheden og opholdt sig mest i dette land. Til dets forsvar havde han en staaende hær (*tingmænd*). Danskerne havde megen nytte af denne forbindelse med det mere dannede England; engelske lærere fremmede oplysningen og befæstede kristendommen blandt dem. — I sine senere aar benyttede Knut sig af de norske stormænds misnøie med Olav den hellige til at fornye sine forgjængeres krav paa Norge. Slaget ved *Helgeaa* havde han nær tabt, var ei hans svoger, men tidligere uven, *Ulv jarl*, kommen ham til hjælp. Ulv lønnedes med utak. Da han og kongen en aften sad og spillede skak, blev de uens om spillet, og jarlen glemte sig i sin hidsighed saaledes, at han stødte brettet om, stod op og gik bort. Da sagde kongen: »Render du nu, rædde Ulv?« Jarlen vendte sig i døren og svarede: »Længer vilde du nok have rendt ved Helgeaa, om jeg ikke havde været«. Næste morgen sendte kongen en af sine mænd efter jarlen og lod ham dræbe i Guds hus. — Norge blev, som vi har hørt, vundet; men Knut oplevede, at hans søn *Svein* forjoges derfra af nordmændene, og at disse tog sig en konge af sin gamle kongestamme.

Hardeknut (1035—42) og **Magnus den gode** (1042—47). Knut den mægtige havde været den vældigste konge i Norden, og Danmark var betragtet som hovedlandet. Hermed var det forbi ved hans død. Da hans sønner døde unge og barnløse, tog engelskmændene sig en egen konge, og efter *Hardeknuts* død 1042 blev den norske *Magnus den gode* konge i danmark til sin død 1047. Men han maatte udholde mange kampe mod sin utrættelige medbeiler *Svein Estridssøn*, søn af Ulv jarl og Knuts søster Estrid, og paa sit sidste overlod han Danmark til denne.

Svein Estridssøn (1047—1076). Gorm den gamles

mandlige afkom var uddød med Hardeknut, og Svein Estridssøns æt herskede derefter i Danmark i 3 aarhundreder. Kong Svein var ikke som de foregaaende konger nogen heldig kriger eller erobrer. Det var neppe nok, at han kunde værge sit eget rige mod Harald Haardraade. Derimod var han en oplyst og kundskabsrig, venlig og veltalende mand og en duelig hersker. Landets omvendelse fuldendtes, idet Bleking og Bornholm kristnedes; flere bisper indsattes, saa at de bispesæder, som nu findes, allerede var indrettede under ham. Efter en lang og gavnlig regjering døde han 1076.

Svein Estridssøns sønner (1076—1134). Kong Svein efterlod mange sønner, hvoraf fem kom paa tronen. En af dem, **Knut den hellige**, blev efter sin død Danmarks skytshelgen, uagtet han i levende live var forhadt baade af almue og høvdinger. Han var opfyldt af brændende nidkjærhed for kristendommen. Geistligheden fik megen magt, kirker og klostre modtog kongelige gaver, og den fromme konge overholdt paa det strengeste faste, bønner og vaagen, ja lod sig piske af sine hofprester. Vikinger udryddedes, træle frigaves, Lunds og Roskildes prægtige domkirker indviedes. Men til alt dette krævedes mange penge, som folket maatte udrede; kongen var streng i straffe og blev undersaatterne, som plagedes med nye paalæg, en haard herre. Da reiste jyderne sig mod ham og forfulgte ham over til Fyn. Kongen gik ind i en kirke og kastede sig ned for alteret, medens hans brødre *Erik* og *Benedikt* forsvarede indgangen. En Jyde fik gaa ind i kirken for at mægle fred. Han bøiede sig for kongen og sagde: »Hil være dig, herre?«

Svein Estridsøn.

Harald — Knut d. hellige — Olav — Erik Eiegod — Nils.
Hein. Hunger.

Erik Emun. Knut Lavard. Magnus d. sterke.

Valdemar d. store.

Knut 6. Valdemar Seier.

men trak i det samme et sverd frem under kappen og gjennemborede Knut. En kamp opstod; Benedikt faldt, men Erik banede sig vei ud gjennem fienderne. Knut fandt en død lig Olav den helliges; begge var de eneste konger i sit land, der faldt for en folkeopstand; men folket angrede snart sin daad, og kristendommens, kirkens og geistlighedens sag, som de havde kjæmpet for, seirede ved deres blod.

Knuts broder, **Erik Eiegod**, blev senere konge. Han var høi og kjempesterk, gavmild, veltalende til tinge og lignede af alle brødrene faderen mest. Ogsaa han sørgede for kirken og arbeidede paa at skaffe Danmark en egen erkebiskop; men han agtede tillige folkets ret og vandt dets kjærlighed. Sine taler til bønderne endte han gjerne med de ord: »Naar I kommer hjem, saa hils eders koner, børn og tyende fra kongen«. Da han engang i hidsighed havde begaaet et drab, lovede han at gjøre en pilegrimsreise til det hellige land. Paa Viborg ting tog han afsked med sine undersaatter. De bad ham grædende om at opgive reisen og tilbød at løskjøbe ham fra hans løfte med tredjedelen af sit gods. Men Erik var ubevægelig. Han reiste, men døde paa øen Cypern uden at have seet det hellige land (1103). Aaret derefter kom tilladelse fra paven til, at Danmark skulde faa særskilt *erkebiskop* i *Lund* (1104).

Erik Eiegods yngste broder **Nils**, en godmodig, men ubetydelig mand, var dernæst konge i hele 30 aar. Men eftersom Svein Estridssøns mange barnebørn vokste til, forstyrrede deres fiendskab freden i landet. Kun en af dem, Erik Eiegods ædle og kjække søn *Knut Lavard*, havde folkets agtelse og yndest. Han blev ved den tyske keisers hjælp konge over obotriterne, et folk i Nordtyskland, og var et udmærket vern for Danmarks sydgrænse mod de rovlystne vender. Ved sin gjevhed, pragt og vennesælhed vakte han misundelse og had hos kongen og hans søn *Magnus den stærke*. Denne onde

prins fik lokket Knut Lavard til møde i en skov ved Ringsted og myrdede ham der.

Tronstridigheder (1134—57). Den dræbtes broder *Erik Emune* tørstede efter hevn, og danskerne flokkedes med glæde om hans banner. Ved *Fodevig* i Skaane mødte han den kongelige hær. Den stærke Magnus faldt; 5 biskoper og 60 prester laa paa valpladsen. Den gamle konge undkom, men ihjelsloges af borgerne i Slesvig. Erik Emune blev konge; men ogsaa han dræbtes efter en kort og urolig regjering, og den følgende tid opfyldtes af blodige krige mellem Erik Eiegods og Nils's efterkommere. Frændemord og svig hørte til dagens orden. Folket led under kongernes kamp, og store landstrækninger laa øde. Imidlertid blev de vendiske sørøvere altid dristigere, og den tyske keiser blandede sig i striden under skin af mægling.

Valdemar den store (1157—82). Den ædleste linje af den vidtforgrenede Estride-slegt fortsattes gjennem Knut Lavards søn *Valdemar den store*, hvem det lykkedes at undgaa sine frænders svig og mordplaner og at føre sit land ud af vanære og elendighed til hæder og lykke. Men æren herfor deler han med sin fostbroder og trofaste ven *Aksalon*, der blev erkebiskop i Lund og tillige biskop i Sjælland. Med en kraftig sjæl i et kjæmpesterkt legeme var denne høitbegavede mand paa en gang kriger, statsmand og geistlig.

Valdemar ansaa det for nødvendigt at anerkjende keiser *Fredrik Barbarossas* lénshøihed og vendte sig derpaa med al kraft mod venderne. For at tilintetgjøre deres herjetog for altid angreb kongen dem i deres eget hjem. Deres hovedborg Arkona paa Rygen blev stormet. Afguden Svantevits store træbillede ophuggedes, Rygens beboere bleve døbte og deres fyrste dansk vasal. Ogsaa venderne paa fastlandet blev bekrigede med held af erkebispen og hans tapre tvillingbroder *Esbern Snare*. — For at sikre landegrænsen lod kongen Danevirke udbedre og forsyne med stenmure og taarne. Den indre ro haand-

hævedes med kraft og strenghed. Skaaningerne, som harmedes over sin erkebiskops haarde paalæg, blev tvungne til lydighed efter et blodigt slag. I det hele gik bondefriheden mere og mere tilgrunde under biskopernes og de verdslige herrers trykkende herredømme. — Da nogle af de prinser, som landet endnu vrimlede af, forsøgte opstand, blev de fængslede eller fældede, og for at sikre tronfølgen lod kongen sin søn *Knut* krone og salve.

Knut Valdemarssøn (1182—1202). *Absalon* vedblev at være sjælen i de fleste foretagender. Da Fredrik Barbarossa krævede lenshyldning af Knut ligesom af faderen, svarede den djerve erkebiskop, at kong Knut besad det danske rige ligesaa uafhængigt som Fredrik det tyske. Den fornærmede keiser ophidsede hertug *Bugislav* af Pommern mod Danmark. Men Absalon ilede med sin flaade Bugislav imøde. Hertugen laa med 500 skibe i sundet mellem Rygen og fastlandet, da danskerne nærmede sig, skjulte af en tæt taage. Da denne fordelte sig, og venderne saa erkebispens banner og hørte den danske krigssang, betoges de af rædsel og kastede sig paa flugten. Absalon forfulgte og vandt den herligste seier. Saavel Pommern som snart efter Meklenburg maatte underkaste sig den danske konges lenshøihed, og Knut kaldte sig »de slavers konge«. Mæt af hæder trak den gamle erkebiskop sig tilbage fra krigens gjerning. Han endte sit daadrige liv 1201, et aar før kongen.

Valdemar Seier (1202—41) var Knuts broder og havde allerede i dennes sidste tid vist sig som en duelig og heldig kriger, blandt andet ved at erobre hele *Holsten*. Som konge fuldendte han sine to formænds store plan at lægge Østersøens sydkyst til det danske vælde. Det var nu de hedenske beboere af *Estland*, toget gjaldt, paa samme tid et erobringstog og et korstog. Derfor fulgte ogsaa den nye erkebiskop, *Andreas Sunessøn*, med, en lærd og from prælat, men ingen kriger som Absalon. Man landede ved Reval, og mange ester havde allerede mod-

taget daaben, da pludselig hedningernes talløse skarer stormede løs paa den danske leir. Danskerne kom i forvirring; men da, fortæller sagnet, faldt det hellige banner *Danebrog* ned i hæren, kampen fornyedes, og snart var seieren afgjort. Danebrog blev i næsten 300 aar de danskes hovedbanner i alle krige.

Valdemar Seier stod nu paa sin lykkes høieste spidse, og aldrig har nogen dansk konges vælde været saa vidtstrakt: fra Elben i syd til Gøtaelven i nord og Estland i øst herskede Valdemars vældige arm. Da indtraf pludselig en ulykke, der forspildte frugterne af saamange seiervindinger. En dag, da kongen havde moret sig med jagt paa Lyø ved Fyn, lagde han sig til hvile med sine mænd. Under deres trygge søvn kom grev *Henrik* af Schwerin, en hemmelig fiende af kongen, og tog ham tilfange. Hans mund tilstoppedes, forat han ikke skulde skrige, og der boredes hul i de kongelige skibe. Greven bragte sin fange med til Tyskland.

Det viste sig nu, at de store erobringer kun var sammenholdte ved kongens herlige egenskaber. I de tre aar, han sad fangen, kom alt i en sørgelig forvirring. For at slippe løs maatte han opgive alle erobringer og ovenikjøbet betale en stor pengesum. Endnu vilde han forsøge en kamp mod det samlede Nordtyskland. Slaget ved *Bornhøved* i Holsten (1227) var længe tvivlsomt, da med et *ditmarskerne*, der stod bagerst i den danske hær, angreb denne i ryggen, og tyskerne seirede. — Resten af sit liv anvendte Valdemar til fredens sysler og vandt ny hæder som Danmarks *lovgiver*. Som en olding paa over 70 aar døde han i 1241. Hans første hustru *Dagmar*, var mild og god og elsket af folket, der om hende kvad sine skjønneste viser; senere egtede han den stolte *Berengaria* eller *Bengjerd*.

Tilbageblik. Danmark gik ud af tronkrigene som et *valgrige*, dog saaledes, at man holdt sig til ætten. Da høiere stænders

magt begyndte at blive kongedømmet farlig, ligesom de i levevis og interesser mer og mer fjernede sig fra borgere og bønder.

Bisperne begyndte at omgive sig med krigsfolk, holdt et glimrende hof og ledsagedes paa sine reiser af en stor skare drabanter. Absalon opførte sig endog en befæstet borg ved flekken Havn, som blev begyndelsen til *Kjøbenhavn*.

Medens tidligere saagodtsom al krig førtes tilsøs, blev nu landkrige mere almindelige, og *rytteriet* begyndte her som andensteds, i Europa at spille den vigtigste rolle i krigsvæsenet. For at underholde det kostbare rytteri forlenede kongen den, som vilde paatage sig den større udgift med at tjene tilhest, med jordegods og skjænkede ham visse forrettigheder. Saaledes fik man *lensvæsen*, og deraf opstod en egen *adelstand*.

Det blev denne adelstand, der i forening med kongen og den høiere geistlighed styrede landet. Om de to lavere stænder bliver der fra nu af lidet spørgsmaal. *Byerne* og handelen led meget ved de uafladelige krige. Ligesom i Norge sluttede borgerne sig sammen i *gilder*, for det meste indviede til den hellige Knut; de fandtes næsten i enhver kjøbstad. — *Bønderne* forarmedes ved vendernes herjetog, ved borgerkrigene, senere ogsaa ved herremændenes havesyge. Ved trælevæsenets aftagen opstod af de frigivne træle en talrig klasse af saakaldte *vornede*, der som *landboer* (fæstebønder) og husmænd stod i afhængighedsforhold til *adelbønderne* (selveierne). De maatte dels betale afgift (landgilde) af sin jord, dels gjøre *hoveri* paa hovedgaarden. Mange selveiere sank efterhaanden ned i de vornedes klasse. Bønderne boede ikke som i Norge paa spredte gaarde, men samlede i *landsbyer*.

— Nogen større aandelig dannelse fandtes saagodtsom blot hos prester og munke, der for en stor del hentede sin lærdom i udlandet, navnlig i Paris. Klerken *Saxo Grammaticus* skrev paa Absalons opfordring en udførlig Danmarks historie paa *latin*. Modersmaalet dyrkedes kun lidet. De vigtigste *olddanske* sproglevninger er *lovene* (skaanske, sjællandske, jydske lov), der nedskreves paa Valdemar Seiers tid. De saakaldte *kjæmpeviser*, der for en stor del blev til i denne tid, er først langt senere optegnede.

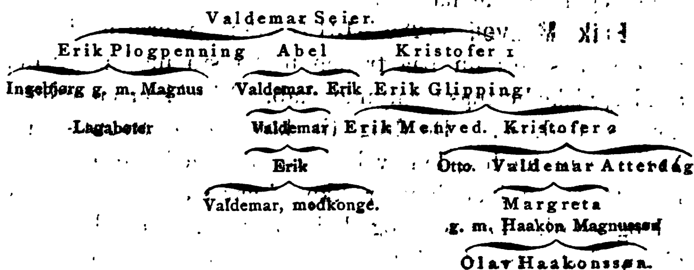
---

2. Rigets opløsning og gjenopreisning.
(1241—1397).

Erik og Abel (1241—52). Valdemar Seier havde 3 sønner med Bengjerd: *Erik*, der blev kaldet *Plogpen-*

ning, fordi han lagde skat paa alle ploge, *Abel* og *Kristofer*. Erik som den ældste blev konge; men Abel fik Sønder-Jylland som hertugdømme og Kristoffer Laaland og Falster. Den onde Abel negtede at yde kongen lenspligt, Kristofer fulgte eksemplet, og en sørgelig broderkrig udbrød. I 1250 besøgte Erik sin broder Abel i Slesvig. Denne lod kongen gribe og sætte i en baad. En af Eriks værste fiender fulgte med. Han forstod da, at det var ude med ham, og bad om en prest for at skrifte. Den fik han, og snart efter faldt hans hoved. Livet blev med store stene sænket i vandet; men det blev dog fundet af fiskere og begravet af munkene i Slesvig. Høvdingerne tog brodermorderen til konge, efterat han først havde svoret, at han var uskyldig i misgjerningen. Kun to aar efter blev Abel dræbt paa flugten under et felttog mod friserne.

Kristofer I (1252—59). Man forbigik Abels sønner og valgte den tredje broder Kristofer. Dette foraarsagede en forfærdelig hundredaarig strid mellem Abels efterkommere, hertugerne i Sønder-Jylland, og Danmarks konger; thi hine søgte at gjøre sit len til en arvelig besiddelse i sin æt. De fandt hjælp hos de holstenske grever, der gjerne saa, at Danmark sønderlemmedes. Ogsaa en anden kilde til ulykke for landet oprandt i stridighederne med presteskabet. Under Valdemarerne havde forholdet mellem kongen og kirken været godt. Men geistligheden var vokset op til en magt i staten og fik nu i erkebiskop



Jakob Erlandssøn en dristig og ubøielig leder. Da hans modstand gik for vidt, og han aabenbart satte sig ud over landets love, lod Kristofer ham fængsle uden at bekymre sig om, at landet belagdes med interdikt. En tid efter døde kongen pludselig, og sagnet berettede, at han var forgiftet i nadverens sakramente.

Erik Glipping (1259—86) blev nu, kun 10 aar gammel, sin faders eftermand. Heldigvis var hans moder *Margreta*, kaldet Sorte Grete eller Sprenghest, en klog og uforfærdet kvinde. For at vinde Jakob Erlandssøn løslod hun ham af fængslet; men den uforsonlige erkebiskop indkaldte fyrsten af Rygen, som herjede frygtelig, ja han tænkte endog paa at gjøre hertug *Erik* af Sønder-Jylland, Abels søn, til konge. Tilsidst begav baade enkedronningen og erkebispen sig til Rom, forat den hellige fader skulde bilægge tvisten. Et forlig blev sluttet; men Jakob Erlandssøn døde paa hjemreisen. — Ellers optoges Erik Glippings regjering af kampe med den fordringsfulde hertug Erik og med nordmændene samt af stridigheder med hans egen adel. Kongen viste sig som en svag, letsindig og upaalidelig herre. Han havde fornærmet den mægtige marsk *Stig Anderssøn*. Marsken og 11 andre adelsmænd svor kongen en blodig gjengjeldelse. En nat hvilede Erik, efter at have tilbragt dagen med jagt, i en lade i landsbyen Finderup ved Viborg. Da trængte de sammensvorne, forklædte som munke og veiledede af kongens egen svigfulde kammersvend, *Rane Jonssøn*, ind i laden og myrdede ham med 56 saar.

Erik Menved (1286—1319), den myrdede konges unge søn, sattes nu paa tronen under sin moders og den sønderjydske hertugs formynderskab. Ni af kongemorderne dømtes fredløse. De drog til kong Erik Magnussøn i Norge, som modtog dem vel. Sammen med nordmændene herjede de nu i en lang række af aar sit fædreland med ild og sverd. Paa øer og holmer anlagde de borge og gjorde derfra havet usikkert. Erik Menved kunde med al

sin viljekraft og virkelyst ikke holde dem borte. De fredløse havde mægtige venner i Danmark, der hemmelig og aabenbart skadede kongen, fremfor alle den hovmodige erkebiskop *Jens Grand*, der endog forbød at sælge levnetsmidler til kongen, da denne rustede sig mod nordmændene. Opfyldt af retfærdig harme lod Erik den forræderske erkebiskop gribe og sætte i fængsel. Men dette gjorde kun ondt værre. Thi det lykkedes erkebispen at rømme, og den myndige pave Bonifacius 8 belagde landet med interdikt. Kongen maatte ydmyge sig og skriftlig anholde paven om forbarmelse. Nu dømte vel Bonifacius Erik i en stor pengebod, men hævede interdiktet og befriede tillige riget fra den trodsige prælat ved at forflytte ham til et andet erkestift. Derefter fik Erik ogsaa fred med den norske konge og forlig med de fredløse. Men nye sorger forbitrede resten af hans dage.

Erik kunde ikke glemme sine forfædres herredømme i Nordtyskland og førte flere gange store hære mod de vendiske stæder. De evindelige krige samt kongens hang til pragt og kostbare ridderspil nedsænkede landet i gjæld. Man greb da til det fortvivlede middel at pantsætte de kongelige len og indtægter, især til tyske adelsmænd, hvoraf en overhaandtagende mængde strømmede ind. Sin egen adel kunde han ligesaalidet stole paa som paa geistligheden. Dertil kom forholdet til hans broder, den underfundige og onde *Kristofer*. Erik var høimodig nok til den ene gang efter den anden at tilgive ham hans rænker og troløshed; men broderen fandtes snart paany i forbund med kongens og rigets fiender. Erik havde mange børn, men fik den sorg at se dem alle stige i graven; dog troede han paa sit yderste at burde advare folket mod at tage den unaturlige broder til konge.

Kristofer 2 og rigets opløsning (1319—40). Da Kristofer lovede adelen alt, hvad den vilde have, blev han valgt til konge. Men den *haandfæstning*, han maatte underskrive, berøvede ham al virkelig magt. Kristofer

var en ligesaa uduelig konge som slet broder. Da han brød sin haandfæstning, gjorde de misfornøiede stormænd oprør og forbandt sig med den unge hertug *Valdemar* i Sønder-Jylland, Abels ætling, og med dennes morbroder og formynder, grev *Gert* af Holsten, en stateklog og krigersk herre. Den afmægtige konge flygtede til Tyskland, og hertug *Valdemar* kaaredes til hans eftermand; men *Gert*, »den kullede (skaldede) greve«, som danskerne kaldte ham, blev den virkelige regent. Store stykker af landet tilfaldt greverne *Gert* og *Johan* af Holsten samt tyske og danske adelsmænd, saasom *Knut Porse*, der før havde forsøgt sin lykke i Norge. Kristofer kom siden tilbage til Danmark; man gjengav ham et kongenavn uden nogensomhelst betydning, og dybt fornedret døde denne usleste af alle Danmarks konger i 1332.

De overmodige grever fandt det nu overflødigt at have nogen konge. Men skaaningerne reiste sig mod sine tyske herrer og overgav sit land til kongen af Sverige. I Jylland, hvor grev Gerts krigere og fogder kappedes om at udsuge folket, viste sig tegn til urolige bevægelser. Kristofer havde efterladt 2 sønner: den ældre, *Otto*, trængte frem i Jylland; men den uerfarne yngling sloges fuldstændig af den seiersvante Gert og maatte i et langt fangenskab angre sin dristighed. Den anden, *Valdemar*, levede ved den tyske keisers hof, tilsyneladende ubekymret om fædrelandets skjebne. Da bragte en jydsk adelsmands, *Nils Ebbessøns*, raske daad igjen dag i Danmark. Han undsagde grev Gert, og da denne laa i Randers med sin hær, trængte han ind i grevens sovekammer og dræbte ham (1340).

Valdemar Atterdag (1340—75). Da veien til rigets fornyelse var aabnet ved grevens fald, vendte den unge Valdemar tilbage til hjemmet og fik forlig istand med Gerts sønner og hertug Valdemar, hvis søster han egtede. Nu begyndte han straks det møisommelige arbeide at samle det splittede rige. Ved kraft og klogskab, men

ogsaa ved vold og rænker naaede han efterhaanden sit maal. Bed ikke sverdet, brugte han penge eller underhandlinger, og syntes noget altfor svært, trøstede han sig med sit mundheld: »Imorgen er det atter en dag«, hvoraf man kaldte ham »Atterdag«. Det fjerne Estland solgte han til de tyske riddere og fik derved penge til at indløse vigtigere dele af riget. I 1360 fik han ved sluhed Skaane tilbage fra Sverige, ja fratog dette rige endog øen Gotland med den rige hansestad *Visby*, den gang maaske den største og prægtigste by i Norden; fra den tid kaldte de danske konger sig »de goters konge«.

Men saa store anstrengelser udmattede riget, der endnu ikke havde samlet kræfter efter de tidligere onde dage, og som derhos under denne konge hjemsøgtes af *den sorte død.* Ved sin strenge styrelse og de mange paalæg, der gjordes nødvendige, blev Valdemar lidet yndet hos almuen, og adelen var som sedvanligt i fuldt oprør. Dertil kom, at de mægtige hansestæder, 80 i tallet, sluttede sig sammen om et angreb mod Danmark. Kongen havde forbitret dem ved erobringen af Visby og ved at formindske deres handelsrettigheder i sit land. Valdemar fandt stillingen saa fortvivlet, at han forlod Danmark og var borte i 4 aar. Imidlertid fik man bragt fred istand med hansestæderne paa haarde og ydmygende vilkaar. Valdemar kom tilbage og brugte de aar, han endnu levede, til at læge krigens værste saar. Han døde 1375.

Olav og Margreta (1375—87). Da Valdemar Atterdag døde sønneløs, fik hans kloge datter *Margreta*, der dengang var dronning i Norge, sin unge søn *Olav Haakonssøn* valgt til bedstefaderens eftermand. Samme aar som Valdemar døde, uddøde ogsaa Abels æt i Sønder-Jylland. Margreta maatte give efter for holstenernes truende krav og forlene grev *Gerhard,* den kullede greves sønnesøn, med Sønder-Jylland, som fra nu af i almindelighed benævnes Slesvig.

Olav blev 1380 ogsaa konge i Norge. Efter sin søns død 1387 styrede Margreta fremdeles de to riger og føiede dertil, som vi har hørt, ogsaa Sverige.

Tilbageblik. Aarsagerne til Danmarks tilbagegang i dette tidsrum er for det første at søge i den lange kamp mellem kongehuset og *Abels linje* i Sønder-Jylland. Denne traadte i forbindelse med Holstenerne, der benyttede sig af spliden til egen fordel. — Fremdeles hindredes landets udvikling ved striden mellem kronen og *geistligheden*. Kirken søgte at unddrage sig og sit uhyre jordegods fra den verdslige myndighed, saa at dens bønder alene skulde svare afgift til sine geistlige foresatte. — Endelig tilrev *hansestederne* sig handelen og begunstigedes ved privilegier af landets egne konger. Det rige sildefiske, der i hele dette tidsrum dreves ved Skaanes kyster, kom væsentlig dem tilgode. Uagtet Danmarks heldige beliggenhed for handelen var der næsten ingen handelsskibe og ingen handelsstand. Ogsaa det indenlandske haandverk gik tilbage; de simpleste gjenstande, sko, klæder, bohave, indførtes fra Tyskland.

De idelige krige ødelagde landet og bragte kongerne til de ulykkelige pantsættelser, der blev Danmarks fordærvelse. *Stormændene* forenede sig med de udenlandske panthavere til kongemagtens ydmygelse. Med Kristofer 2 begynder haandfæstningernes tid; disse baand paa kongemagten kom ene adelen og geistligheden tilgode. Ved den første haandfæstning befriedes adelen for at fare i krig udenfor riget; det blev nu de fremmede leietropper, kongen havde at stole paa. De adelige mistede altsaa byrderne og beholdt blot fordelen ved sin stilling. Lidt efter lidt gik denne over til at blive *arvelig*. Stadige *vaabenmerker* og *familjenavne* begyndte snart at udmerke adelsslegten fremfor borgerne. De fornemste af herremændene var *ridderne*; de, der endnu ikke havde modtaget ridderslaget, kaldtes *væbnere* eller *svende*. Navnet „adel" brugtes endnu ikke; de kaldtes „rigets bedste mænd", „frie mænd" o. lign. De ypperste af prælater og herremænd dannede *rigets raad*, som i slutningen af denne periode hævede sig til stor betydning ved siden af kongen. Af dette raads medlemmer var *drosten* rigets første embedsmand og havde hele landets indre forvaltning under sig. *Kansleren*, altid en geistlig, førte kongens brevveksling, underhandlede med fremmede magter og varetog retspleien paa kongens vegne. *Marsken* var styrer af krigsmagten.

Alle tre riger under Kalmarunionen. 1397—1523.

Margreta, hvem det havde lykkets at blive alle tre rigers herskerinde, fik allerede i 1389 sin søsterdatters søn *Erik af Pommern* erklæret for Norges arvekonge. Fem aar derefter valgte danskerne og svenskerne ham til konge. Nu var altsaa alle tre riger samlede under een herre. Men den svage Erik lod gjerne sin kloge formynderske føre regjeringen. — For at styrke foreningen sammenkaldte Margreta i 1397 i *Kalmar* et møde af stormænd fra Norge, Sverige og Danmark. Disse enedes om, at alle tre riger til evig tid skulde være forenede under een konge. Naar kongen døde, skulde kronen gaa over til en af hans sønner; men havde han ingen søn, skulde rigernes stænder i al enighed vælge en anden. Det ene rige skulde understøtte det andet i krig; men hvert land skulde styres efter sine egne love.

Margreta regjerede med kraft og myndighed. Hun var ikke elsket af sine undersaatter, men agtet og frygtet af alle. Selv hos den stivsindede svenske adel forstod hun at skaffe sig lydighed. Hansestæderne, som havde været hendes fader saa farlige fiender, holdt sig rolige, saalænge Margreta levede. Men baade i Norge og Sverige klagede man over, at hun foretrak danskerne og indsatte danske fogder og embedsmænd. — Da grev Gerhard i Holsten døde, søgte Margreta at faa Slesvig tilbage; hun kom derved i krig med Gerhards enke og børn. Under denne krig døde hun paa sit skib, da det laa paa havnen i Flensborg 1412, henved 60 aar gammel.

Erik af Pommern skulde nu, i en alder af 30 aar, fortsætte Margretas verk. Men dertil var han aldeles udygtig. Han manglede udholdenhed og kraftig vilje; derfor mislykkedes næsten alt, hvad han foretog sig. Den

krig, som var begyndt med de holstenske grever om, hvem der skulde have Slesvig, blev fortsat, men gik ikke heldig. Efterat man havde kjæmpet i 25 aar, blev enden den, at holstenerne beholdt Slesvig. Nordmændene og svenskerne klagede over, at de udpintes med tropper og penge i en krig, som ikke kom dem ved. End værre blev det, da de østersøiske hansestæder igjen begyndte at angribe Danmark og Norge. Kjøbenhavn selv havde de vistnok taget, hvis ikke Eriks kjække dronning, *Filippa* af England, havde samlet byens borgere til tapper modstand. I 1428 kom en flaade med rovgjerrige tyskere til Bergen; biskopen fik reddet sig i en baad; men biskopsgaarden plyndredes, og mord og rov foregik rundt om i byen.

Kongen kom ikke til Norge, og ingen var der indsat til at styre i hans navn; der var kun fogder, og det mest danske, til at indkræve skatterne. Almuen i Haalogaland led under indfald af russer og hedninger. I Tunsberg len klagede bønderne over, at paalæggene var saa haarde, at de heller »vilde opgive til kongen baade harv og plog og fly lenet«. Det kom i det sydlige Norge til aabent oprør under ledelse af *Amund Sigurdssøn Bolt.* Denne opstand blev dæmpet; men almuen var fremdeles misfornøiet med Eriks slette styrelse og med de mange udlændinger, som kom ind i riget.

Engelbrekt Engelbrektssøn og Karl Knutssøn. I Sverige var tilstanden ikke bedre end i Norge. Om en foged i Dalarne fortælles, at han spændte bønderne selv for plogen. Men svenskerne fik en djerv talsmand i *Engelbrekt Engelbrektssøn* fra Dalarne. Engelbrekt var liden af vekst, men af stort mod, tapper og veltalende. Han talte sine sambygdingers sag hos kong Erik, men uden nytte. Da satte han sig i spidsen for dalkarlerne; andre bygder sluttede sig til, de drog landet igjennem, nedrev fogdernes borge og forjog de fremmede. I 4 maaneder var hele landet paa Stokholm og nogle slotte nær befriet (1434). Rigets raad, bymænd og bønder valgte

helten til rigshøvedsmænd og opsagde kongen huldskab og troskab. Kun to aar efter befrielsen blev Engelbrekt overfaldt og snigmyrdet af en avindsmand blandt den svenske adel. Han havde lært svenskerne at føle sig som e t folk og endrægtigen afkaste det fremmede aag.

De store herrer, som allerede længe havde knurret over at lyde en bondehøvding, tog en af sine egne, *Karl Knutssøn Bonde,* til *rigsforstander.* Det var en begavet ung mand, i høi grad ærgjerrig og ikke altid nøieseende med, hvad midler han brugte.

Erik afsættes. Ogsaa i Danmark var misfornøielsen stor. Man klagede over, at kongen slog slet mynt, over haarde paalæg og over de mange tyskere, han indkaldte. Erik selv var forlængst træt og kjed af al den tummel, som omgav ham; han forlod Danmark og begav sig til Gotland. Da erklæredes han afsat baade i Danmark og Sverige (1439). Derimod holdt nordmændene længere fast ved ham; han opfyldte nemlig nu deres længe nærede ønske om en *drotsete* til at føre rigsstyrelsen; dertil udsaaes ridderen *Sigurd Jonssøn* til Giske, der stammede fra de gamle konger*) og derhos var en af landets rigeste mænd. Men Erik blev i sin afkrog og benyttede sig ikke af nordmændenes hengivenhed. Da han slet ikke lod høre fra sig, opgav endelig ogsaa Norge ham i 1442; da havde han baaret kongenavn i dette land i 53 aar. Erik levede endnu adskillige aar; han underholdt sig som sørøver og plyndrede sine forrige undersaatters skibe.

Kristofer af Bayern, Eriks søstersøn, blev konge i Danmark og Sverige 1440 og i Norge 1442. Det var en godmodig og velvillig mand, under hvem det i det hele gik bedre end under formanden. I Jylland maatte han i begyndelsen kjæmpe med en *bondeopstand;* men

*) Gjennem Haakon Magnussøn den ældres datter Agnes (se stamtavlen s. 43).

bønderne, som havde haabet paa en forbedring i sine kaar, blev slagne og lagt i svære bøder. Forresten søgte denne konge at ophjælpe byerne, navnlig *Kjøbenhavn*, som fra nu af blev kongernes sedvanlige opholdssted. — Den svenske rigsforstander *Karl Knutssøn* havde fundet sig i at nedlægge sit høie embede mod rige forleninger, og da Kristofer indrømmede den svenske adel alt, hvad den vilde, var han vel anskreven hos denne; men almuen i Sverige sukkede under dyrtid og nød og gav kongen, som efter gammel skik fik skylden derfor, øgenavnet »Barkekongen«. Naar svenskerne klagede over kong Eriks sørøveri, svarede Kristofer spøgende: »min morbroder skal vel ogsaa have noget at leve af«, og derved blev det.

Kristjern I og Karl Knutssøn i Norge. Saasnart budskabet om Kristofers død (1448) var kommet til Sverige, tog svenskerne sin forrige rigsforstander *Karl Knutssøn* til konge. Dog var det et parti, ledet især af familien *Oxenstjerna*, der vilde fortsætte foreningen med Danmark; men dette laa for det første under. Danskerne valgte den unge grev *Kristjern af Oldenborg*, der fjernt nedstammede fra deres gamle kongehus. — I Norge kom man i forlegenhed; thi hverken Karl eller Kristjern havde arveret til riget. Nogle tænkte at afsondre Norge og vælge den forrige drotsete *Sigurd Jonssøn*; men Sigurd synes selv lidet at have attraaet saa stor en ære. Da delte det norske raad sig i to partier. Det ene holdt paa *Karl Knutssøn*; i spidsen for dette stod erkebiskopen, den fædrelandssindede olding *Aslak Bolt*, og ridderen *Olav Nilssøn* til Talgø. Det andet parti, der vilde fremme Kristjerns valg, ledesdes af den slue biskop *Jon* i Oslo, der var dansk af fødsel, og den ligeledes danskfødte ridder *Hartvik Krummedike*, der ved ægteskab havde faaet stort jordegods i Norge og var høvedsmand paa Akershus. Almuen foretrak Karl. Biskop Jon og Hartvik sendtes til Danmark for

at sikre sig freden mellem rigerne; de havde under ed lovet, at de ikke skulde give Kristjern noget løfte om Norges krone. Dog tilbød de menedersk Kristjern kongedømmet i Norge, og det paa det norske raads vegne. De fik en dansk hær med og indesluttede Oslo, hvor rigsraadet befandt sig. Dette havde da intet andet at gjøre end at vælge Kristjern; det mødtes med kongen i *Marstrand,* hvor han udstedte en haandfæstning som norsk konge. — Men det var ikke efter folkets sind. Trønderne samledes paa Frostating, kaarede *Karl Knutssøn* og bad ham komme til Norge. Andre landsdele gjorde det samme. Aslak Bolt tørstede efter hevn over forræderne og mente, at han nok skulde lære hr. Hartvik, »hvordan en nordmand skal fare med de holstenere og udlændinger«. Kong Karl kom til Norge, blev af almuen paa tingene med glæde tagen til konge og kronedes af erkebiskopen i Nidaros. Folket havde selv sat et kongevalg igjennem. Men Karls regjering blev saare kort. Der skulde holdes et fredsmøde mellem Sverige og Danmark i *Halmstad.* Her spillede de svenske sendemænd et falsk spil mod sin konge, idet de paa hans vegne opgav Norges kongedømme til Kristjern. Karl harmedes; men den svenske adel nødte ham til at vige. Saaledes blev Kristjern 1 konge i Norge (1450). — Ogsaa den nye konge kom til Nidaros og lod sig krone; men Aslak Bolt var nu død. Paa tilbageveien holdt kongen i *Bergen* et møde af norske og danske herrer; der bestemtes, at de to riger til evige tider skulde være forenede.

I Bergen havde *tyskerne* tiltaget sig mere og mere magt. De havde al handelen i sin haand og for voldsomt og lovløst frem mod landets børn. Hr. *Olav Nilssøn* var bleven befalingsmand i Bergen, og da han selv var en myndig herre, kom han snart i uvenskab med hanseaterne, der intet baand taalte. De samlede sig, 2000 i tallet, og angreb ham. Hr. Olav og hans mænd

tyede ind i klostret *Munkeliv.* Klostret stormedes. Bergens biskop blev dræbt ved klosterkirkens høialter. Et frygteligt blodbad opstod. Hr. Olav søgte vern i kirketaarnet; men tyskerne lagde ild om det, og Olav nødtes af røgen at stige ned. Han blev dræbt og hans legeme sønderhugget. Til at tage straf over ildgjerningsmændene var kongens arm for svag.

Karl Knutssøn og Kristjern I i Sverige. Den svenske og danske konge kunde ikke længe overholde freden; begge var krigslystne, og stridspunkter manglede ikke. Kristjern havde fortrængt Karl fra Norge, og begge vilde have *Gotland;* men danskerne gik der af med seiren og jog den gamle kong Erik bort. Karl foretog til gjengjæld skrækkelige herjetog ind i Skaane, som besvaredes af danskerne. En saadan maade at føre krig paa vakte et folkehad, som varede gjennem aarhundreder. Men Karl bukkede snart under for fiender blandt sine egne landsmænd. Erkebiskopen, *Jøns Oxenstjerna,* hovedet for det unionsvenlige parti, nedlagde paa høialteret i Upsala domkirke sit biskopsskrud, iførte sig harnisk og sverd og stillede sig i spidsen for oprørerne. Kong Karl maatte ilsomt flygte til Tyskland (1457).

Denne gang seirede adelen, og unionsvennerne indkaldte Kristjern, der kronedes som konge. Men almuen holdt i Sverige, ligesom før i Norge, fast ved Karl Knutssøn. Derhos blev flere af de store herrer lidt efter lidt kjede af erkebiskop Jøns's overmodige færd; de mægtige brødre af familien *Tott,* de 9 *Akselssønner,* sluttede sig til Karls parti. En borgerkrig opstod; men Karl blev tilsidst herre og døde i besiddelse af tronen 1470.

Sten Sture den ældre. Paa dødssengen anbefalede Karl sin søstersøn, den ædle Sten Sture, til rigets styrer, men advarede ham mod at gribe efter kongenavn. Sten blev da 1471 *rigsforstander.* Almuen, navnlig dalekarlerne, og Akselsønnerne blev straks hans støtter. Kristjern landsteg allerede samme aar i nærheden

af Stokholm og leirede sig paa *Brunkeberg,* en bakke udenfor byens mure. To gange stormede svenskerne bakken og kastedes tilbage; da gjorde Stokholms besætning udfald: den stormedes nu for tredie gang og toges, kongen blev saaret, de danskes hovedbanner erobret, og en vild flugt opstod i deres rækker. Slaget ved Brunkeberg havde til følge, at Sverige i 25 aar fik fred for danskerne.

Sten Sture viste sig derefter som en udmerket styrer i fred. Skjønt en folkets mand forstod han at staa paa en god fod med herrerne. Borgerskabet havde i ham en beskytter mod de indtrængende tyskere. Ogsaa for oplysning og dannelse sørgede han ivrig, og under hans styrelse fik Sverige sit *universitet* i Upsala 1477.

Kristjern I tabte saaledes Sverige, men vandt paa en anden kant. I 1459 døde den sidste efterkommer af den kullede greve. Denne slegt havde regjeret over baade Holsten og Slesvig. Kristjern kunde nu have inddraget Slesvig, der var et dansk len, men foretrak at lade sig vælge til greve af Holsten og hertug i Slesvig mod at love de holstenske herrer, at de to lande til evige tider skulde være tilsammen, og det uagtet Holsten var tysk og Slesvig dansk. Dette Kristjerns løfte har i tidernes løb bragt megen ulykke over Danmark.

Erhvervelsen af Slesvig og Holsten kostede Kristjern mange penge. Kongen var derhos hengiven til ødselhed, elskede pragt og gjorde kostbare reiser; de svenske bønder kaldte ham en bundløs pung. Paa sine reiser fik han keiseren til at ophøie Holsten til hertugdømme og paven til at bevilge et *universitet* i Kjøbenhavn (1479). Kongens stadige pengemangel kom Norge dyrt at staa. Hans datter *Margreta* blev gift med kong *Jakob 3* af Skotland, og Kristjern opgav ved den leilighed afgiften af Suderøerne (se s. 45), som forresten i en lang tid ikke var betalt, og da han ikke havde penge til at udbetale medgiften, satte han *Orkenøerne* og *Shetlandsøerne* i pant; men de blev aldrig indløste. — Kristjern døde i 1481.

Han var gift med sin formands enke, den statskloge og dygtige *Dorothea.*

Kong Hans. Kristjerns og Dorotheas ældste søn *Hans,* en rettænkende, tarvelig og dansksindet mand, blev straks hyldet som konge i Danmark. Men nordmændene nølede. Erkebiskop *Gaute* og biskoperne elskede ikke forbindelsen med Danmark. Man tog da til *rigsforstander hr. Jon Smør,* en ætstor og anseet mand, og Norges raad henvendte sig til svenskerne om bistand mod de danske. Men al hjælp udeblev. Det norske raad fandt sig da i, paa et møde med det danske raad og kongen i Halmstad at kaare Hans, mod at han udstedte en haandfæstning (1483); han lovede guld og grønne skove, navnlig til adel og geistlighed.

Nu bød Hans svenskerne den samme haandfæstning, hvis de vilde tage ham til konge, og de høie herrer kunde ikke modstaa fristelsen. Men *Sten Sture* var den troskyldige Hans overlegen i statskløgt; i 14 aar hindrede han kongen fra at komme i besiddelse af landet. Og dog havde Sten i denne tid de største vanskeligheder at bekjæmpe. Den øvrige adel fandt det uværdigt at staa under en ligemand. En af dem, *Ivar Akselssøn Tott,* beherskede som en selvstændig fyrste i flere aar *Gotland* og drev derfra sørøveri ligesom før kong Erik; da rigsforstanderen vilde bruge magten, overgav Ivar øen til kong Hans. De høie geistlige var nu som før dansksindede. Dertil kom angreb paa Finland fra Rusland; her havde netop Ivan Wasiliewitsch lagt grunden til et stort og mægtigt rige, der skulde blive Sveriges farligste fiende. — Tilsidst blev det for broget for rigsforstanderen. Dalekarlerne, hans sidste støtte, blev overvundne. Kong Hans, tilkaldt af biskoperne og adelen, holdt sit indtog i Stokholm (1497) og lønnede sine svenske venner med ridderslag og titler; men Sten Sture fik Finland i forlening og blev den anden mand i riget. Den velvillige

konge vilde mægle og gjøre vel mod alle, men vandt derved ingen ganske for sig.

Ditmarskertoget (1500). Han havde delt hertugdømmerne Slesvig og Holsten med sin yngre broder *Fredrik.* Der boede i Holsten et lidet frit bondefolk i *Ditmarsken;* allerede de forrige herrer af Holsten havde mangengang søgt at betvinge dem, men var komne derfra med skam og skade. Nu skulde de kongelige brødre forsøge. De leiede den store *saksiske garde;* det førtes af junker *Slentz;* desuden fulgte hele det slesvigholstenske ridderskab som een mand. De var aldeles visse paa seiren og havde en mængde vogne med for at føre byttet hjem. Ved *Hemmingsted* modtog ditmarskerne dem. De havde befæstet sig paa en høi. Garden angreb og raabte: »Var dig, bonde, nu kommer garden«; men de sloges tilbage. Regnet pidskede dem i ansigtet, og veien stod i en bundløs søle, hvor hverken heste eller kanonér kunde komme afsted; nu aabnede ditmarskerne sine sluser, og vandet strømmede frem. Junkeren faldt, garden druknede eller dræbtes, og ridderne gik det ikke bedre; Danebrog blev tabt for bestandig, og kun med nød reddede kongen og hans broder sig.

Uro i Sverige. Kongens ulykke paa ditmarskertoget vakte mod og haab hos hans uvenner i Sverige. Dr. *Hemming Gad,* en lærd og slu geistlig og tillige dygtig kriger, gjorde sig til opgave at vække had mod Danmark. I sine taler til folket ytrede han: »Den Gud, som har hjulpet ditmarskernes 7 kirkesogne mod danskernes overmagt, kan vel ogsaa hjælpe et helt kongerige«. Sten Sture blev paany rigsforstander (1501). Hans forjoges, og hans dronning *(Kristine),* der med heltemod i 8 maaneder forsvarede Stokholm, maatte omsider overgive sig. Men rigsforstanderen døde allerede 1503.

Enstemmig valgte raadet til hans eftermand *Svante Nilssøn,* ogsaa en tapper og iherdig mand; hvad han manglede i statsklogskab, erstattede *Hemming Gad,* der

den hele tid stod ham ved siden og støttede ham ved raad og daad. I 8 aar holdt disse to mænd stand mod kong Hans og mod danskepartiet blandt sine egne. Da døde pludselig Svante, efterladende sig en 20aarig søn, til hvem folkets forhaabninger knyttede sig.

Knut Alvssøn. Ogsaa i Norge var der to partier ligesom i Sverige; det ene vilde bevare landet selvstændigt ligeoverfor Danmark og søgte tilknytning til svenskerne; til dette parti hørte gjerne geistligheden; det andet vilde altid have fælles konge med Danmark. Disse partier lededes paa denne tid af ridderne *Knut Alvssøn* og *Henrik Krummedike*. Hr. Knut var høvedsmand paa Akershus, Norges vigtigste fæstning, og eier af et betydeligt jordegods baade i Norge og Sverige; hans faders slegt stammede nemlig fra Sverige, medens han paa kvindesiden kunde regne sin byrd fra de gamle norske konger. Henrik derimod var af dansk herkomst; hans fader var Hartvik Krummedike, der før havde ledet det danske parti i Norge. Disse to var ogsaa personlig hadske fiender. Knut var efter ditmarsker-toget i Sverige og gjorde aftale med Sten Sture; han fik tropper med fra Sverige, norske bønder sluttede sig til, og han havde en tid god fremgang. Tunsberghus, som danskerne havde inde, blev erobret og ødelagt. Men Krummedike fik forsterkning fra Danmark og indesluttede med sin flaade hr. Knut paa Akershus. Denne indlod sig paa underhandlinger og fik frit leide til at komme ombord paa Krummedikes skib. Her kom det til en ordstrid, og under denne blev Knut Alvssøn forrædersk myrdet og hans lig kastet i søen. (1502).

Uroen og misnøien i Norge var hermed ikke dæmpet. Den dræbtes enke *Meteta* vedligeholdt den. Kong Hans sendte da sin søn, hertug *Kristjern*, herop, og ham lykkedes det for det første at bringe ro tilveie. Meteta drog til Sverige og blev gift med Svante Nilssøn.

Men i 1508 brød igjen misnøiet ud i aabent oprør. Bønderne paa Hedemarken, forbitrede over de danske fog-

ders haardhed, reiste sig under anførsel af *Herlog Hømudfat.* I begyndelsen havde bønderne overhaand og indesluttede Kristjern i Hamar. Men han undkom, samlede mere krigsfolk og slog dem. Herlog og flere af deres høvdinger faldt i kampen; andre blev fangne; de halshuggedes ved Akershus, og deres hoveder sattes paa stage. — I denne opstand beskyldte hertugen biskop *Karl af Hamar* for at være medvider. Han lokkede ham til sig og tog ham tilfange. Biskopen forsøgte at undkomme ved at fire sig ned fra fængselsvinduet; men tauget brast, og han brak sit ben. Med møie krøb han ind i et hult træ; men hertugens sporhunde fandt ham. Biskopens sag blev ei ordentlig undersøgt, og han døde snart af følgerne af benbruddet og det haarde fængsel. Ved saadan strenghed kuede hertugen al modstand, og geistlighedens troskab søgte han at sikre sig ved efter den gamle erkebiskop *Gautes* død at faa udnævnt til hans eftermand sin fortrolige ven *Erik Valkendorf,* en lærd og klog dansk adelsmand. — Af hertug Kristjerns færd i Norge kunde man i ham vente en virksom, men streng og skaanselløs efterfølger af den milde og velvillige kong Hans.

Kristjern 2 (1513—23). Kristjern var som gut sat til opfostring hos en handelsmand i Kjøbenhavn ved navn *Hans Bogbinder.* Han fik derved allerede fra barnsben af en kjærlighed til borgerstanden, som aldrig forlod ham. Den mægtige adel og geistlighed derimod hadede han, og den strenge haandfæstning, som disse to stænder afkrævede ham, agtede han ikke at holde. Han var til det yderste heftig og hevngjerrig, taalte ingen modsigelse og lod sig let henrive til voldsomhed og grusomhed. Paa den anden side havde han en lys forstand, stor virkelyst og var i mangt og meget forud for sin tid. Sine fortrolige raadgivere tog kongen gjerne af de lavere stænder. Mest havde den kloge hollænderinde *Sigbrit Villums* at sige hos ham. Hun havde tidligere drevet handel i Bergen, og Kristjern var der bleven kjendt med hendes

datter *Dyveke*, som blev hans frille. Baade moder og datter fulgte ham siden til Kjøbenhavn. Sigbrit havde stor indsigt i alskens handelssager, og kongen overlod hende at bestyre toldvæsenet. Ved sine mange nye indretninger lyttede han mest til hendes raad. Love gaves for at ophjælpe kjøbstædernes handel og fortrænge hanseaterne; ensartet maal og vegt indførtes, og der gjordes det første forsøg med et slags postvæsen. Adel og bisper havde tiltaget sig strandret d. v. s. ret til at bemægtige sig strandet gods; undertiden blev hele det skibbrudne mandskab myrdet af kystboerne, forat de ustraffet kunde rane. Dette blev nu strengeligen forbudt; de jydske bisper indvendte, at der intet stod i bibelen om vrag og strandret; men kongen svarede: »Har I da aldrig læst det femte og det syvende bud?« For de danske bønder gjorde Kristjern meget. Han forbød »den onde og ukristelige skik at sælge de stakkels bønder som andre ufornuftige kreaturer«. Børnene baade paa landet og i byerne skulde lære at læse og skrive; ogsaa latinskolerne kom i en bedre forfatning, og lærerne fik rundeligere løn. Bisper og prælater blev tilholdt at røgte sit kald; de maatte ei have mere end 14 væbnede personer i sit følge og ikke, som før, »lade piber og trommer gaa foran sig til spot for den hellige kirke«. Det var paa denne tid, at *Luther* optraadte med sin forbedring af den kristne kirke; Kristjern var den første hersker udenfor Tyskland, der lyttede til hans ord. Men de indre forhold gav ham snart andet at tænke paa.

Kristjern egtede Karl 5.s ædle søster *Elisabet*. Erik Valkendorf hentede bruden og lovede Karl at faa fjernet Dyveke fra kongen. Dette løfte blev erkebispens fald. Kristjerns og Sigbrits hevntørst fordrev den forrige yndling fra bispestolen og landet; han døde nogle aar senere i Rom. Kort tid efter døde ogsaa Dyveke; man sagde, at adelsmanden *Torbern Oxe* havde givet hende forgiftede kirsebær. Paa en løs mistanke vilde rigsraadet ei

dømme ham; men kongen udbrød forbitret: »Om Torbern Oxe har en hals saa tyk som en okse, skal han dog miste den«, og nedsatte mod lov og ret en domstol af 12 bønder: Torbern blev dømt og henrettet. Saadan haardhed øgede adelens had. Men Sigbrit beholdt ogsaa efter Dyvekes død sin store magt.

Kristjern 2 og Svenskerne. Da Svante Nilssøn døde aaret før kong Hans, blev hans søn *Sten Sture den yngre* rigsforstander og styrede, saa ung han var, landet med kraft og indsigt*). Men den gamle strid mellem slegterne og partierne blussede snart op paany. *Gustav Trolle,* hvis æt var Sturernes fiender, blev erkebiskop i Upsala og underhandlede hemmelig med kong Kristjern. Sten Sture opdagede forræderiet. Rigsdagen besluttede, at Gustav skulde afsættes fra sit embede og indesperres i et kloster. Denne beslutning blev underskreven og beseglet; men den slue biskop *Brask* stak under sit segl en seddel med paaskrift: »Hertil er jeg nødt og tvungen«. — Kong Kristjern kom i 1518 med en flaade og hær for at indtage Stokholm. Sten Sture mødte ham ved *Brännkyrka.* Svenskerne, hvis banner bares af den unge adelsmand *Gustav Erikssøn Vasa,* drev de danske tilbage. Kongen maatte indskibe sig, men tilbød sig at gaa iland og underhandle mod gisler. De kom ombord; men Kristjern satte pludselig alle seil til og førte dem med til Danmark. Blandt dem var den gamle *Hemming Gad* og den nys nævnte *Gustav Erikssøn.*

Store rustninger foretoges i Danmark. *Otte Krumpen* stilledes i spidsen for hæren og mødte Sten Sture ved *Bogesund* i Vestergøtland. Hr. Sten blev haardt saaret og maatte bæres ud af kamptummelen. Slaget tabtes, og, hvad værre var, Sverige mistede sin rigsforstander; han døde i slæden, da man over Mælaren vilde bringe ham til Stokholm. Raadvildhed greb det hovedløse folk; kun bønderne betænkte sig ikke paa at forjage og dræbe

*) Han optog navnet *Sture,* men var ikke i slegt med Sten Sture d. æ.

danskerne, hvor de kunde komme til. Gustav Trolle og de dansksindede begyndte at hæve hovedet. Sten Stures unge enke, den heltemodige *Kristina Gyllenstjerna*, maatte overgive Stokholm, og Kristjern holdt sit indtog. Han kronedes som Sveriges arvekonge og aflagde sin ed, at ville holde Sveriges lov og ret. Men efter kroningen fulgte rædselsfulde dage. Kongen optraadte som erkebispens hevner; de, der havde underskrevet rigsdagens beslutning om hans afsættelse, blev fængslede; men biskop Brask frikjendtes, da han fremtog seddelen under sit segl. De fængslede erklæredes for kjættere. Et skafot blev opreist paa Stortorvet. 2 biskoper, en mængde adelsmænd og borgere, ialt 82 personer, henrettedes den første dag; myrderiet fortsattes de næste dage baade i og udenfor hovedstaden. Denne forfærdelige udaad kaldtes det *stokholmske blodbad* og skaffede kongen blandt svenskerne navnet »Kristjern Tyran«. (1520).

Kongen haabede ved det stokholmske blodbad at have kuet enhver bevægelse blandt svenskerne. Men han bedrog sig. Med dette blodbad begyndte en ny tid for Sverige. Befrieren *Gustav Vasa*, havde allerede brudt sit fængsel i Danmark; i spidsen for dalekarlerne rensede han landet for fiender og valgtes i 1521 til rigsforstander.

Kristjerns flugt. Imidlertid vaklede ogsaa Kristjerns trone i Danmark. Adelens og geistlighedens had var steget til det høieste, og kongens farbroder *Fredrik* pustede til ilden. De jydske rigsraader sendte ham sit opsigelsesbrev. Kongen tabte al fatning. Bønder og borgere elskede ham, Norge var ham endnu tro; men han stolede ikke længere paa nogen. Han ilede til Kjøbenhavn, bragte der sin hustru, sine 3 smaa børn, Gustav Trolle og andre venner ombord paa et skib for at drage til Holland. Ogsaa Sigbrit fulgte; »bliver I ikke konge i Danmark«, sagde hun til Kristjern, »saa kan I blive borgemester i Amsterdam«. Men Kjøbenhavns borgere løb ned til strandbredden og op paa volden og fulgte med sørgmodige blik sin bortseilende konge.

Tilbageblik. Kalmar-unionen var forberedt ved sammenslutning af *stormændene,* navnlig de danske og svenske, medens folkene selv ingen del havde i denne forening. Under de svage unionskonger kom magten mer og mer i disse stormænds haand. I Norge derimod havde det arvelige kongedømme aldeles tilbagetrængt stændernes magt. Allerede under Haakon Magnussøn d. æ., da den kongelige magt naaede sit toppunkt, var udviklingen fuldendt og enhver fremgang en umulighed. De norske stormænd, som endnu fandtes, trak sig mer og mer tilbage fra deltagelse i statsstyrelsen. Da Norge selv ingen virksomt optrædende adel havde, maatte det blive et bytte for den danske eller svenske. Det norske rigsraad, allerede før temmelig magtesløst, blev af de indgiftede danske adelsmænd stadig mer ledet i danske interesser. Da Norge betragtedes som et arverige, havde dets rigsraad ikke, saaledes som det danske, leilighed til at foreskrive enhver ny konge love ved hans valg.

Det var i Norge endnu kun *geistligheden* med erkebispen som selvskreven høvding, der bevarede nogen selvstændighed. I unionskampene var ogsaa den norske geistlighed stadig imod foreningen. Men denne stand indtager ikke længere den samme ærefrygtbydende stilling som før. Paven havde selv ved altfor stor indblanding hæmmet biskopernes magt. Den blev snart ved reformationen aldeles tilintetgjort.

I hele Norden havde *borgerstanden* endnu kun liden betydning. Den udenrigske handel var fremdeles ganske i hanseaternes vold. De danske kjøbmænd havde ogsaa i adelen en slem konkurrent, da denne, fri for told og afgift kunde undersælge dem.

Bøndernes stilling blev i denne periode vidt forskjellig i de tre riger. De *danske* gik meget tilbage. Selveiernes tal minkede sterkt; fæstebøndernes vornedskab gik i visse dele af landet over til fuldstændig ufrihed: bonden betragtedes som herremandens eiendom og turde ei forlade det gods, hvor han var født, uden eierens tilladelse; det gik tilsidst saa vidt, at herremanden drev handel med sine vornede som med andet kvæg. I ældre tider holdtes aarligen *danehof* i Nyborg, hvor ogsaa bønder og borgere mødte; men da disse to stænder fik mindre og mindre at sige, hørte de op at indfinde sig; istedenfor danehof traadte *herredage* af adel og geistlighed. Undertiden samledes dog en *rigsdag,* hvor bønder og borgere kunde møde, men blot havde at vedtage, hvad herrerne besluttede.

For de *svenske* bønder var Kalmar-unionen en fornyelsens tid. Engelbrekt og Sturerne kaldte dem til deltagelse i kampen om rigets skjebne; det var bønderne, der, med høvdinger af de høiere klasser,

befriede landet. Engelbrekt samlede den første svenske *rigsdag*, hvor samtlige fire stænder mødte, dog endnu ikke afsondrede.

Den *norske* bonde var fri som før og trykkedes ikke af nogen overmodig adel eller geistlighed. Men han havde forlængst lagt al sin magt i arvekongens haand og var nu ganske uden indflydelse paa landets skjebne. Mod en rovgjerrig foged eller en lensmands udsugelse viste han endnu sit frisind; men til at berede fædrelandet en hæderligere stilling manglede de norske bønder baade almensans og dygtige førere.

Oplysning, lærdom og videnskab gik i dette tidsrum sterkt tilbage over hele Norden. Den groveste *overtro* herskede i alle stænder, og de sørgelige *hekseprocesser* blev altid hyppigere. Kun Kristjern 2 var oplyst nok til at forbyde at brænde folk som troldmænd og hekser. Presteskabet, hvorfra et aandeligt liv kunde ventes udbredt, henfaldt end mer end før til usedelighed og verdsligt sindelag. De nye universiteter førte indtil reformationen et bedrøveligt liv. De tre gamle literaturer uddøde. Sprogblandingen, der allerede tidligere var begyndt, fortsattes, dog saa, at dansk nu blev overveiende. Det danske sprog trængte i Norge ind som skriftsprog og blev lidt efter lidt det i byerne brugelige talesprog. Det gamle norske forvistes til landsbygderne; men da der ikke mere skreves i det, opløstes det snart i dialekter. Ogsaa denne sprogforskjel bidrog til at afstænge den norske bonde fra yderverdenen. Ubekymret om livet udenfor, førte han i sin bygd en tilværelse for sig selv, men bevarede i sine folkeviser og sagn minderne om de hæderligere gamle dage.

Da Kalmar-unionen hævedes, var saaledes Norge som rige fuldstændig magtesløst og umyndigt, Danmark var blevet et adelsvælde med en skyggekonge i spidsen og med en trælbunden almue; men Sverige gik sterkt og gjenfødt en glimrende fremtid imøde.

Danmark og Norge under adelsvældet.

1523—1660.

Fredrik I (1523—33) maatte sikre og udvide adelens rettigheder ved en streng haandfæstning. Kristjern 2.s love blev brændte. Men skjønt den landflygtige konge ingen tillid havde sat til sine undersaatter, opgav de ikke

ham. Borgerne i Kjøbenhavn og Malmø, Danmarks største kjøbstæder, holdt sig i over et halvt aar. Kristjerns trofaste ven, den djerve sømand *Søren Norby*, forsvarede sig tappert paa Gotland og gjorde havet usikkert ved sine streiftog. Han drog endog over til Skaane og reiste bønderne til opstand; men Fredriks dygtige general, holstenèren *Johan Rantzau*, slog dem, og Gotland blev underkastet. Efter et eventyrligt liv faldt Søren Norby nogle aar senere i Italien i keiser Karls tjeneste.

Norge var ved Kristjerns flugt uden konge og uden erkebiskop. To af rigsraadet, *Nils Henrikssøn Gyldenløve* til Østraat og *Olav Galle*, begge indfødte riddere, overtog da styrelsen, indtil riget fik en ny konge. Men disse to mænd manglede den dygtighed, der krævedes i saa vanskelige tider. Fredriks sag havde en dueligere forkjæmper i hr. *Henrik Krummedike*, der nu som før arbeidede for danskernes herredømme i Norge, og det ikke altid med de ærligste midler. Medens Krummedike fortrængte Olav Galle i det søndenfjeldske, kom i det nordenfjeldske en anden dansk adelsmand, den dygtige *Vincens Lunge*, der baade havde erhvervet sig ridderslaget og doktorhatten, til at afløse Nils Henrikssøn. Han giftede sig med dennes datter og fik derved samme rettigheder som en indfødt norsk adelsmand. Snart blev han baade den rigeste og mægtigste mand i Norge. Vincens arbeidede for, at begge riger fremdeles skulde være forenede, dog saaledes, at Norges selvstændighed bevaredes

Kristjern 1

Hans — Margreta g. m. Jakob 3 af Skotland — Fredrik 1

Kristjern 2

Dorothea g. m. Pfalzgrev Fredrik

Kristian 3 — Hans d. æ. — Adolf af Gottorp

Fredrik 2 — Magnus — Hans d. y.

Kristian 4 g. m. 1. Anna Katharina, 2. Kirsten Munk

1. Fredrik 3 — 2. Leonore Kristine — 2 Kristiane
g. m. Korfits Ulfeldt g. m. Hannibal Sehested.

ukrænket, og at det norske rigsraad skulde være det danske fuldkommen sideordnet. Den nye norske erkebiskop, *Olav Engebretssøn*, sluttede sig for det første til Vincens's anskuelser. Rigsraadet valgte da Fredrik til konge (1524), men bad ham fjerne den forhadte Krummedike fra landet. Desuden maatte kongen udstede en haandfæstning og deri love, at rigets slotte kun skulde overdrages indfødte eller indgiftede herrer.

Reformationen forberedes. Allerede som hertug havde Fredrik yndet Luthers lære. Da han blev konge, maatte han forpligte sig til at modstaa »det lutherske kjætteri«. Men det danske folk var alt forlængst kjed af den hovmodige, usedelige og uvidende katholske geistlighed. Adelen saa gjerne dens fald for at kunne bemægtige sig kirkernes og klostrenes uhyre rigdomme. Saasnart derfor den nye lære blev bekjendt, udbredte den sig med kjæmpeskridt. Hovedmanden for den danske reformation var *Hans Tausen*, en fattig bondesøn fra Fyn. I udlandet blev han bekjendt med Luthers skrifter og blev betagen af lyst til at høre ham selv. Han begav sig derfor til Wittenberg og vendte tilbage til Danmark som ivrig lutheraner. Tausen prædikede under stort bifald i Viborg, hvor borgerne vergede ham mod biskopens og munkenes had. *Hans Mikkelssøn*, en af Kristjern 2.s troe tilhængere, oversatte det nye testamente paa dansk, og menigmand kunde nu selv se, hvor vrange mange af den katholske kirkes lærdomme var. Med største iver lyttede man til den rene lære i de større byer, som *Malmø*, hvor borgemesteren, *Jørgen Kok*, yndede den. Her prædikede *Klaus Tøndebinder*, en ulærd, men veltalende og uforfærdet mand, under aaben himmel paa en eng udenfor byen. Kongen lod sin søn Kristian aabent bekjende sig til lutherdommen og nød selv kjød i fastetiden. Paa en herredag i Odense fik lutheranerne lov til frit at øve sin gudstjeneste; det bestemtes, at prester og munke kunde gifte sig, og bisperne maatte ikke

mere søge stadfæstelse paa sine embeder hos paven. I Viborg og Malmø var reformationen allerede befæstet, og Tausen fik dernæst anerkjendt i Kjøbenhavn. Ligeoverfor disse bevægelser var den katholske geistlighed magtesløs; kun *en* prest af den gamle tro, *Pouel Helgessøn*, havde mod til i skrift og tale at kjæmpe for den faldende kirke.

Kristjern 2 i Norge. Efter kong Fredriks valg var erkebiskop *Olav Engebretssøn* og *Vincens Lunge* i spidsen for rigsraadet landets egentlige styrere. Navnlig havde den myndige Vincens mere at sige end kongen selv. Kong Gustav bemægtigede sig Baahuslen, og til gjengjæld understøttede Vincens svenske oprørere. Men snart kjølnede den gode forstaaelse mellem erkebispen og Vincens, der heldede til Luthers lære. Tegn til en kirkeforandring ytrede sig forøvrigt i Norge kun ved inddragninger af de rige klostre, der overdroges adelsmænd og kongens tjenere som len. Om noget forsøg paa at belære folket om pavedømmets vildfarelser høres der ikke, naar undtages, at en munk *Antonius* i Bergen skal have talt den nye læres sag og vundet anklang hos borgerne. — Danske herrer fik mere og mere indpas, og erkebiskop Olav blev bekymret baade for kirken og rigets selvstændighed. Derfor satte han sig i forbindelse med kong Kristjern 2, som endnu vankede om i Tyskland og søgte at samle en hær for at gjenvinde sine lande. Kristjerns gamle ven Gustav Trolle kom selv til Norge, hvor han reiste forklædt, ledsaget af tvende norske bønder; han og hans følge gav sig ud for bergmænd. Han talede saa godt Kristjerns sag hos de norske biskoper, at de sendte ham skibe, kirkesølv og penge. Endelig kom Kristjern selv i 1531 med en flaade og hær til Norge. Han hyldedes i Oslo. Sin hær brugte han for det første til at tage Baahuslen tilbage fra de svenske; men imidlertid fik den danske befalingsmand paa Akershus undsætning fra Danmark, og Kristjern formaaede ikke

at erobre denne hovedfæstning. Derimod indlod han sig i underhandlinger med de danske høvedsmænd. Udfaldet af disse blev, at han mod frit leide fulgte dem ned til Danmark for at samtale med kong Fredrik (1532). Men isteden derfor førte de ham til Sønderborg slot og satte ham ind i et uselt fangehul, hvor han kun havde en norsk dverg og siden en gammel soldat til selskab og opvartning. Senere kom han i et mildere fængsel paa Kallundborg slot. Her døde han 1559, 78 aar gammel, efter 27 aars fangenskab.

Erkebiskop Olav og Kristjerns øvrige tilhængere i Norge maatte ydmyge sig for Fredrik og betale svære bøder for sit frafald.

Grevens feide. Da Fredrik 1 efter en tiaarig regjering døde 1533, var rigerne kongeløse i nogle aar. Adelen vilde have Fredriks ældste søn hertug *Kristian*, til konge; men han var en ivrig lutheraner og derfor geistligheden forhadt. Det viste sig nu, at Danmarks borgerstand ei havde glemt den ulykkelige Kristjern 2. Kjøbenhavns borgemester, *Ambrosius Bogbinder*, søn af Kristjerns fosterfader, og den dygtige *Jørgen Kok*, borgemester i Malmø, fattede dristige planer. De indgik et forbund med lübeckerne; denne hansestad ledede af den ærgjerrige *Jørgen Wullenweber*, der vilde hæve staden til dens gamle handelsherredømme i Norden. I den fangne fyrstes navn, der intet vidste om det hele, begyndte de tre borgemestre de lavere stænders sidste fortvivlede kamp mod adelen med hertug *Kristian* i spidsen.

Lübeckernes og borgernes hær førtes af den tapre grev *Kristofer* af Oldenborg; derfor kaldes denne krig »grevens feide«. Medens adelen med glæde og bisperne nødtvungne kaarede *Kristian* 3 i Jylland, erobrede greven Skaane og øerne. Skipper *Klement*, en djerv sømand af Søren Norbys art, landede endog i Jylland, og bønderne i Aalborg-egnen sluttede sig til ham.

Men snart vendte lykken sig. Den nye konge havde

arvet sin faders ypperlige feltherre *Johan Rantzau*. Skipper Klement sloges og blev senere henrettet; hans venner blandt de jydske bønder straffedes med strenghed. Fra Jylland gik Rantzau over til Fyn og vandt et hovedslag ved *Øksnebjerg*; i dette endte *Gustav Trolle* sit urolige liv. Den seierrige helt fortsatte ustanselig sit tog til Sjelland, medens hans konges forbundsfælle Gustav Vasa rensede Skaane for fiender. — Samtidig var Kristians parti heldigt tilsøs, og *Peder Skram*, kaldet »Danmarks vovehals«, slog lübeckerne; disse trættedes ved den kostbare krig, og Wullenweber bukkede under for sine modstandere hjemme. Endnu stod Malmø og Kjøbenhavn tilbage. Jørgen Kok aabnede omsider sin bys porte; men først efter et aars beleiring, da hungersnøden havde naaet en forfærdelig høide, overgav Kjøbenhavn sig. Grev Kristofer forlod landet; men Ambrosius Bogbinder berøvede sig selv livet (1536).

Norge under grevens feide. Begge de danske partier havde søgt at vinde Norge for sig; men erkebiskop *Olav*, der var den fornemste i rigsraadet, raadede til at oppebie udfaldet af striden. Den lutherske Kristian 3 kunde han ikke ønske til konge; derhos var de tre hovedfæstninger, Akershus, Bergenhus og Baahus, fremdeles i danske adelsmænds hænder, og erkebispens uvenskab med den mægtigste af dem, Vincens Lunge, tiltog daglig. Vincens var kommen i besiddelse af Akershus og herskede egenmægtig over det søndenfjeldske Norge. Han arbeidede nu af al magt for Kristians valg; erkebispen derimod indlod sig i hemmelige underhandlinger med Pfalzgrev *Fredrik*, Kristjern 2.s svigersøn, hvem keiser Karl lovede sin hjælp. Da Vincens tilligemed Kristian 3.s udsendinger i julen 1535 kom op til Trondhjem for at faa kongevalget endelig afgjort, havde Trøndelagens bønder talrig indfundet sig i byen. I et opløb blev Vincens Lunge dræbt; kongens sendemænd indsperredes i klostret paa Tautra. Hvor stor del Olav Engebretssøn har havt

i disse vigtige begivenheder, er meget usikkert; men da de var foregaaet, maatte han lede følgerne. Almuen syntes ganske opsat paa at slippe det danske herredømme. Men erkebispens krigerske foretagender mod Akershus og Bergenhus mislykkedes, og Pfalzgrevens tog forpurredes, da keiser Karl behøvede sine tropper selv. Da nu ogsaa Kjøbenhavn aabnede sine porte for den nye konge, opgav erkebispen alt haab.

Efter at være bleven fri for sine fiender i Danmark samlede kong Kristian en *rigsdag* i Kjøbenhavn om høsten 1536. Her lovede han i sin haandfæstning den danske adel, at naar Norge kom i hans magt, »da skal det herefter være og blive under Danmarks krone, ligesom et af de andre lande, Jylland, Fyn, Sjelland eller Skaane er, og herefter ikke være eller hede et kongeligt rige for sig, men et ledemod af Danmarks rige til evig tid«. Erkebiskop Olav vilde ikke give sin skjebne i Kristians og den danske adels haand. Sit slot *Stenvikshølm* i Stjørdalen overlod han til sine mænd og drog i begyndelsen af 1537 til Nederlandene, hvor han maaske endnu haabede paa understøttelse, men han døde allerede det følgende aar. Stenvikshølm blev snart angreben af danske krigsfolk og overgav sig efter henved en maaneds beleiring.

Som følge af haandfæstningen mistede Norge sit rigsraad, danske adelsmænd strømmede ind og fik len og embeder. Dog blev landet fremdeles benævnt »kongerige« og beholdt sin særegne lovgivning.

Reformationen indføres. Den kjøbenhavnske rigsdag i 1536 var ogsaa merkelig derved, at den afskaffede katholicismen i Danmark og Norge. Biskoperne fremstilledes som aarsag i de foregaaende blodige kampe, og deres afsættelse bestemtes. Bispegodset skulde inddrages under kronen for at lette undersaatternes skatter og betale rigets gjæld. Det rige klostergods skulde anvendes til gudeligt brug, til hospitaler, universitetet og skolerne. Istedenfor biskoperne skulde indsættes superindenter med en

fastsat løn og uden sæde i rigsraadet. Navnet »biskoper« kom dog snart igjen i brug. De adelige blev nu alene om magten og rigdommen. Thi endog det gamle kloster- og kirke-gods fik de før en stor del tilrevet sig. De fik nemlig ret til at tilbagekræve de eiendomme, som deres forfædre, stundom for aarhundreder siden, havde skjænket til gudeligt brug. Hans Tausen blev engang paa selve prædikestolen angreben af en adelsmand, der vilde have sine fædres gods tilbage.

Medens reformationens indførelse i Danmark var vel forberedt, havde menigmand i *Norge* kun liden forstand paa den. For det første blev derfor forandringen i dette land kun en ydre. Kirkens eiendomme lagdes under kronens bestyrelse, og dens rørlige kostbarheder førtes til Danmark. Men med belærelsen om evangeliets sandheder gik det smaat. De gamle prester beholdt vistnok overalt sine kald. Endog en biskop, den slue *Hans Rev* i Oslo, blev staaende og fik tillige Hamar stift. Kun en af de nye bisper, *Geble Pederssøn* i Bergen, var en duelig og nidkjær lærer og allerede tidligere vunden for evangeliet. Trondhjems erkesæde nedlagdes, og nogen ny biskop kom ikke did før 9 aar efter Olav Engebretssøns flugt. Man kan saaledes ikke undres over, at helgendyrkelse og andre levninger af katholicismen endnu i længere tid fandtes hos den norske almue.

Paa *Island* gik kirkeforandringen ikke saa fredelig af som i Norge. En dansk adelsmand sendtes derop og overfaldt biskop *Ogmund* af Skaalholt, en blind, 80aarig mand. Han blev reven ud af sengen, sat paa en hest, bragt ombord og siden ført til Danmark. Den anden biskop, *Jon Aressøn* i Hole, en klog, men stridbar og voldsom mand, vilde forsvare pavens sag til det yderste; han opførte derfor et kastel ved bispegaarden, bemægtigede sig ogsaa Skaalholt bispedømme og haanede den af kongen opskikkede befalingsmand. Men under en kamp mod en af sine personlige fiender, den mægtige høvding Dade

Gudmundssøn, blev han fangen, hvorefter han selv og to af hans sønner henrettedes (1550). Vistnok blev Jon Aresson hevnet blodig, og hans minde æredes af islændingerne, hvis fornemste ætter endnu regner sig det til hæder at nedstamme fra ham; men nogen yderligere modstand mod kong Kristian og reformationen sporedes ikke.

Kristian 3.s styrelse. Kristian 3 var en from og retsindig mand, en stor ven af adelen ligesom hans fader og ligesom denne en velynder af tyskerne og det tyske sprog. Han begik den feil at dele hertugdømmerne med sine yngre brødre *Adolf* og *Hans*. Hans døde barnløs; men fra Adolf stammede en slegt, de *gottorpske* hertuger, der mere end én gang har sluttet sig til Danmarks fiender. Med hansestædernes overmagt gik det efter grevefeiden tilbage. I Bergen, hvor de hidtil havde tilladt sig saamange overgreb, holdtes de i skræk af den kraftige slotsherre paa Bergenhus, *Kristofer Valkendorf*. — Forresten bekymrede Kristian 3 sig ikke synderlig om Norge; som konge kom han aldrig herop. Nogle forsøg gjordes med bergverksdrift i Telemarken, men mislykkedes. Forholdet til Gustav Vasa var ofte spændt, og Danmark kunde ikke glemme sit gamle herredømme i Sverige. Men Kristian elskede freden, og de indre forhold i Sverige gav Gustav nok at tænke paa. Saaledes vedligholdtes freden i disse to kongers tid.

Fredrik 2 (1559—88). 25 aar gammel overtog Fredrik regjeringen. Det var en rask, livlig og munter herre. Skjønt hans egen dannelse var noget forsømt, nærede han agtelse for videnskaben og dens dyrkere. Nogen virksom regent var han ikke: »I ved selv«, sagde han til sine nærmeste, »at vi ei forstaar synderligt af rigets handel«; men han var klog nok til at omgive sig med dygtige og tro mænd i raadet og i felten. Og Danmark var dengang ikke fattigt paa saadanne mænd.

Allerede nogle maaneder efter sin tronbestigelse gjorde kongen et krigstog mod *ditmarskerne* sammen med sine

farbrødre, de holstenske hertuger. Indbyrdes splid havde svækket dette frie bondefolk siden kong Hans's tid. Desuagtet gjorde de ogsaa dennegang tapper modstand. Men den gamle *Johan Rantzau's* overlegne krigskunst tvang dem efter et kort, men blodigt felttog til underkastelse. Kongen og hertugerne delte landet mellem sig. — Da hertug *Hans* (den ældre) døde, maatte kongen give sin broder *Hans* (den yngre) del i hertugdømmerne, og dennes slegt har holdt sig til den dag idag. En yngre broder, *Magnus*, fik *Øsel* og *Kurland*, som kongen kjøbte til ham.

Den nordiske syvaarskrig (1563—70). Efter det heldige ditmarsker-tog fik Fredrik mod paa en alvorligere kamp. Sveriges nye konge, den unge, ubesindige *Erik 14*, var kommen i besiddelse af Estland og blev snart uenig med sin nabo, prins Magnus. Paa den anden side havde den danske konge krænket svenskerne ved at optage i sit vaaben 3 kroner til minde om Kalmar-unionen. Den »nordiske syvaarskrig« brød løs. — Sverige var ved Gustav Vasas kloge styrelse bleven en anseelig magt. Det havde navnlig skaffet sig en betydelig søstyrke og har aldrig vundet saa glimrende seire tilsøs som i denne krig. Svenskernes admiral, den tapre nordmand *Jakob Bagge*, vandt en glimrende seier ved Bornholm og kjæmpede i to dage ved *Øland* mod den danske flaade under *Herluf Trolle*; det svenske admiralskib *Makaløs*, det største fartøi, som havde været seet i Østersøen, sprang i luften med 1200 mand, og Bagge blev selv fangen. Men snart efter faldt Herluf Trolle, og den nye danske admiral *Otto Rud* kunde med al sin tapperhed intet udrette mod *Klas Horn*, der i krigens senere aar spillede mester i Østersøen.

Tillands var de danske i det hele taget heldigere; men krigen bestod for en stor del i grusomme plyndringer, der frembragte et langvarigt nationalhad mellem de tre folk. *Elfsborg* erobredes, og saaledes stængtes Vesterhavet

for svenskerne. Den dygtige *Daniel Rantzau* vandt en herlig seier ved *Svarteraa* og trængte dybt ind i Østergøtland; her blev han indesluttet fra alle kanter og ansaaes fortabt. Men han udførte et mesterligt tilbagetog; omsværmet af fiender og under idelige kampe naaede han den danske grænse.

Norge led meget under denne krig. Under anførsel af franskmanden *Claude Collart* erobrede svenskerne i en hast Jemteland og Herjedalen, besatte Trondhjem og indtog *Stenviksholm.* Deres herjetog strakte sig til Romsdalen og Gudbrandsdalen. Men lensherren i Trondhjem fik hjælp fra Bergen, og med denne lykkedes det ham at rense det trondhjemske for fiender og erobre Stenviksholm tilbage. Collart blev selv fangen. — Andre afdelinger hjemsøgte det søndenfjeldske Norge med ild og staal. Det faste *Baahus* modstod deres angreb; men *Hamar* og *Sarpsborg* ødelagdes. Ogsaa *Akershus* blev angrebet; befalingsmanden *Kristjern Munk* fik borgerne i *Oslo* til selv at brænde sin by, forat svenskerne der intet tilhold skulde faa, og fienden udrettede intet mod fæstningen.

Den blodige syvaarskrig sluttede med freden til *Stettin* i 1570. Begge konger skulde have ret til de 3 kroner i vaabenet, Sverige betalte en pengesum i krigsomkostninger; forresten skulde alt være som før krigen.

Den danske adel. Kong Fredriks regjering var den danske adels gyldne tid. Den ikke synderlig herskelystne konge lod den raade med sig. Katholicismens ophævelse havde i overordentlig grad forøget dens rigdomme; den eiede omtrent det halve Danmark. Med hovmod saa den ned paa de lavere stænder; undertrykkelse og mishandling af borgere og bønder hørte ingenlunde til sjeldenhederne. Lensherren *Erik Munk* i Nedenæs fratog bønderne deres eiendomme og forfalskede lovlige domme. — Men ved siden af disse skyggesider maa mindes, at rigets adel endnu var dansk i herkomst og sindelag, og at denne

stand paa Fredriks tid frembragte en herlig række af mænd, der udmerkede sig saavel ved krigerske bedrifter som ved uskrømtet gudsfrygt og sjelden lærdom. *Henrik Rantzau*, kaldet den lærde, Johans søn, var berømt over hele Europa for sin lærdom og store bogsamling og for den mængde billedstøtter og malerier, hvormed hans gaarde var prydede. End større hæder vandt astronomen *Tyge Brahe*, som kongen gav øen Hveen i Øresund; her tilbragte han 21 aar med dybsindige granskninger over himmelbygningen og med bestræbelser for at hæve kunst og haandverk i sit fædreland. En mængde unge mænd kom til ham for at lære, konger og fyrster for at beundre hans sindrige opfindelser. Efter Fredriks død forlod han, plaget af misundere, Danmark og døde hos den tyske keiser. En anden adelsmand, *Peder Oxe*, bragte orden i pengevæsenet, der ved syvaarskrigen var kommet i forvirring; den indbringende Øresunds-told, som Danmark allerede i aarhundreder havde opkrævet blev forhøiet, og fæstningen *Kronborg* anlagdes for at beherske sundet.

Kristian 4 (1588—1648) var kun 11 aar, da hans fader døde. Rigsraadet valgte 4 af sin midte til en formynderstyrelse, deriblandt den gamle, hæderlige kansler *Nils Kaas* og den dygtige *Kristofer Valkendorf*, der i sin tid havde været slotsherre i Bergen. De styrede rigerne, indtil kongen selv i 1596 som myndig tiltraadte regjeringen.

Kristian var en høi, smuk mand med et kraftigt legeme. Han havde faaet en ypperlig opdragelse og med sit gode nemme uden vanskelighed tilegnet sig de forskjelligste indsigter. Navnlig interesserede han sig levende for bygningsvæsenet og skibsbyggeriet og gjorde ofte selv modeller til de krigsskibe, han lod bygge. For sølivet havde han alt fra barnsben stor kjærlighed. Han var umaadelig arbeidsom, vilde selv se, at alt gik rigtigt til, og udstedte egenhændig ordre om selv de største ubetyde-

ligheder. Men derved tabte han sig i smaating og fik ikke det nødvendige overblik. I det daglige var han saa sparsom, at han lod sine slidte klæder gjøre om til børnene; men naar det gjaldt at vise sin kongelige majestæt eller at opføre nye bygninger, sparede han ikke. I Kjøbenhavn byggedes Børsen, Rundetaarn og Rosenborg slot. og i Nordsjælland fuldførtes det prægtige Fredriksborg slot. Kristian sørgede ogsaa for handel, søfart og andre næringsveie. Han sendte *Jens Munk*, en søn af bondeplageren Erik Munk, for at finde Grønland; men han blev omringet af isbjerge og maatte overvintre paa en øde ø. Den ene efter den anden af mandskabet døde, og efter forfærdelige lidelser kom Munk med kun to mand tilbage. — Kristian laa idelig paa reiser; til Norge kom han i begyndelsen af sin regjering to gange aarlig, i det hele var han heroppe 25 gange. I 1599 seilede han langs Norges vestkyst helt forbi Nordkap; der var strid med svenskerne om Finmarken, og kongen vilde ogsaa undersøge disse fjerne egne med egne øine. Norges opkomst laa i det hele denne konge meget paa hjerte. Lenene var visthok fremdeles mest i danske adelsmænds hænder; men det vigtige kanslerembede overlodes indfødte nordmænd, som *Hans Pederssøn Basse* og den rige og dygtige *Jens Bjelke* til Østraat. Da Magnus Lagabøters landslov i mange stykker ikke mere passede, lod kongen 1604 udgive en *norsk lovbog*, hvori den nævnte Hans Basse havde en væsentlig del. Ogsaa en kirkelov *(kirkeordinants)* blev udgiven i 1607. Da Oslo, der efter syvaarskrigen var gjenopbygget, nedbrændte i 1624, anlagde kongen *Kristiania;* i 1641 anlagdes *Kristianssand. Kongsberg* sølvverk og *Røros* kobberverk grundedes.

Kristians krige. Forholdet til Sverige havde længe været spændt. *Karl 9,* Gustav Vasas yngste søn, søgte at tilrive sig Finmarken og kaldte sig »konge over alle lapper«. Hertil kom ogsaa handelstvistigheder; Karl 9

forbød nemlig andre nationer at fare paa Lifland, hvorhos han ved at gjøre det nyanlagte Gøteborg til en vigtig handelsstad, formindskede Danmarks indtægter af Øresundstolden. Saaledes udbrød *Kalmar-krigen* (1611—13). Kristian indtog Kalmar by og slot. Den hidsige Karl blev saa opbragt herover, at han udfordrede Kristian til tvekamp i et grovt brev, som denne kun besvarede med spot. Danskerne indtog derefter ogsaa *Elfsborg* og var aldeles herre paa søen, hvor den svenske flaade neppe turde vise sig. — To leiekorpser, der var hvervede for Sverige, vilde lægge veien gjennem Norge. Det ene seilede ind i Trondhjemsfjorden og slap frem. Det andet, bestaaende af skotter under oberst *Sinklar*, landede i Romsdalen og vilde trænge frem gjennem Gudbrandsdalen. Men dølerne samlede sig under anførsel af sin foged *Lars Grim* og sine lensmænd, overfaldt og nedhug dem i passet *Kringen* i Vaage. — Den gamle Karl 9 døde under krigen, og hans søn *Gustav Adolf* sluttede freden i *Knærød*. Sverige opgav alt krav paa Finmarken, men fik Kalmar igjen. Derimod beholdt Danmark Elfsborg, indtil Sverige betalte 1 million rigsdaler. Dette var den eneste af Kristians krige, der endte med fordel.

Den anden feide, den ulykkelige *tyske krig* (1625—29), førtes for at hjælpe protestanterne mod den tyske keiser og katholikerne. Kongen kunde ikke maale sig med de store feltherrer Tilly og Wallenstein. Den jydske halvø var i to aar besat af fiender og herjedes paa det skrækkeligste. I freden i Lübek lovede han ikke mere at blande sig i Tysklands anliggender, men fik sine lande tilbage. Krigen havde næsten udtømt landets hjælpekilder og samtidig blev den rige adel mer og mer uvillig til opofrelser.

Sveriges heltekonge Gustav Adolf havde havt stor fremgang i Tyskland. Da han faldt i 1632, fortsatte hans dygtige minister Axel Oxenstjerna og en række udmerkede hærførere hans verk. Kristian saa skjevt til dette og optraadte som fredsmægler til Sveriges skade. Derhos

forhøiede han til Sveriges og Hollands forbitrelse sundtolden gang efter gang. Da lod Oxenstjerna uden krigserklæring den udmerkede general *Torstenson* gjøre indfald i Danmark. Hele halvøen blev paany oversvømmet. En anden hær angreb Skaane. Denne Kristians *anden svenske krig* (1643—45) traf ham og landet uforberedt. Men kongen var, trods sine 67 aar, utrættelig og rask som en yngling. Han anførte selv flaaden og kom ved *Femern* i kamp med svenskerne. Skibet »Trefoldigheden«, som kongen var ombord paa, kom ind i den heftigste ild. En kugle splintrede en planke i skibet, saa at træstumperne dels kvæstede, dels dræbte 12 mand, som omgav kongen. Han selv mistede sit høire øie og flere tænder; bedøvet segnede han om, og skibsfolket raabte: »Kongen er død«. Da samlede han al sin kraft, reiste sig op og sagde: »Nei, Gud har endnu levnet mig liv til at stride for mit folk, naar kun I ogsaa gjøre eders pligt«. Han fik hovedet forbundet og fortsatte kampen, indtil seieren var vunden. Men kongens tapperhed nyttede lidet. Tillands havde svenskerne aldeles overhaand, og alene øerne var endnu i behold. — I Norge var *Hannibal Sehested*, kongens svigersøn, statholder; efter ham kaldte nordmændene krigen »Hannibals-feiden«. Han var en havesyg og forslagen mand; til general duede han ikke, og bønderne, som dannede hans hær, var vrangvillige. Han gjorde indfald i grænseprovinserne, men dreves snart ud igjen. Statholderens høire haand var presten *Kjeld Stub,* der i sin ungdom havde været i krig udenlands. Sehested gav ham rang som oberst og overgav ham tilsynet ved grænsevagterne søndenfjelds. — Denne uheldige krig endte i freden til *Brømsebro.* Kristian maatte afstaa de norske provinser *Jemteland* og *Herjedalen* og derhos øerne *Gotland* og *Øsel* samt *Halland* paa 30 aar; det blev aldrig danskt mere. Sverige fik toldfrihed i Øresund; for hollænderne nedsattes tolden.

— Kristian 4 levede endnu i 3 aar, sysselsat med at læge rigernes saar, men hindret ved hvert skridt af adelen, der kun i egennytte og hovmod slegtede sine fædre paa. Borgerstanden vovede at klage over sine undertrykkere, og kongen laante dem villigt øre, men formaaede ikke at hjælpe. — Efter sin dronnings død lod Kristian sig vie til venstre haand til en adelig dame, *Kristine Munk*. Af deres børn blev den begavede *Leonore Kristine*, faderens yndling, gift med rigshovmesteren *Korfits Ulfeldt*, en anden med *Hannibal Sehested*. Disse svigersønner fik meget at sige i kong Kristians senere aar, men lagdes derved for had af den øvrige adel.

Kristian døde i 1648.

Fredrik 3 (1648—70). Rigsraadet med *Korfits Ulfeldt* som rigshovmester i spidsen nølede et par maaneder med kongevalget. Da endelig den afdødes ældste gjenlevende søn Fredrik valgtes, maatte han underskrive en haandfæstning, der var strengere end nogen tidligere. Deri bestemtes, at naar en rigsraad døde, fik de øvrige raader næsten udelukkende ret til at besætte hans plads; afgiften af lenene maatte kongen ikke forhøie, ja han fik ikke engang lov til at reise ud af landet uden rigsraadets samtykke. Dette blev altsaa i virkeligheden rigets herre, og Ulfeldt var igjen i rigsraadet den mægtigste. Kongen hadede denne overmodige adelsmand; dronningen *Sofie Amalie*, en tysk prinsesse, bar nag til Ulfeldts hustru, der ved sine talenter og skjønhed satte hende selv i skygge. Der begyndtes en undersøgelse af hans embedsførelse, og onde rygter sattes i omløb om hans hensigter. Krænket forlod den stolte mand med hustru og børn Danmark; han begav sig til Sverige og optræder siden som forræder mod sit fædreland. — Derefter kom turen til Kristian 4.s øvrige svigersønner, navnlig *Hannibal Sehested*; denne havde i Norge styret temmelig uafhængig og forstaaet at tilvende sig en uhyre mængde gaarde, efter sigende $^1/_{16}$ af hele landets jordegods. Han maatte nedlægge sin post

som statholder, og der afførdredes ham regnskab for hans bestyrelse; et saadant kunde han ikke aflægge, men foretrak at ydmyge sig for kongen, til hvem han aftraadte alle sine erhvervelser. Sehested var en fin hofmand og forstod siden at vinde Fredriks yndest.

Krig med Sverige (1657—60). I Sverige havde den krigerske *Karl Gustav*, Gustav Adolfs søstersøn, besteget tronen. Hans seiervindinger i Polen og hans herredømme over Østersøen gjorde de andre magter, navnlig Holland, betænkelige. De ophidsede Danmark til at erklære ham krig. Kong Fredrik og rigsraadet indbildte sig, at tiden var kommen til at vinde de tabte provinser tilbage, medens Karl Gustav var optagen i Polen. Men rask i sine bevægelser som Torstenson ilede Karl med 8000 mand, lutter kjernetropper, gjennem Nordtyskland mod den danske grænse; hele den jydske halvø var snart oversvømmet af svenskerne. Forsilde angrede de danske herrer sin overilelse; skatkammeret var tomt, hær og flaade i fuldstændig uorden. At faa hjælp udenfra blev der ikke tid til. I den kolde januar 1658 frøs store og lille Belt. »Nu, bror Fredrik, skal vi tales ved paa godt svensk«, udbrød Karl fornøiet ved budskabet herom og førte sin hær lykkelig over isen til Fyn og derfra videre over Langeland, Lolland og Falster til Sjælland. I Kjøbenhavn kom alt i den yderste bestyrtelse. Man maatte ty til underhandlinger; Korfits Ulfeldt var svenskernes fuldmægtige og sparede ikke sit fædreland. Freden sluttedes i *Roskilde;* kong Fredrik maatte afstaa Skaane, Halland, Bleking og Bornholm samt af Norge Trondhjems len og Baahuslen.

Roskilde-freden er den mest ydmygende fred, Danmark nogensinde har maattet indgaa paa. Dog angrede Karl, at han ikke med det samme havde taget det hele og lod sig forlyde med, at det kunde være danskerne det samme, om deres konge hed Karl eller Fredrik. I 5 maaneder efter fredslutningen blev han liggende i Dan-

mark og brød endelig op med Kjøbenhavn. Landets frelse beroede paa hovedstadens forsvar. Borgerne beredte sig til en kamp paa liv og død. Haandværkere og studenter, kvinder og børn arbeidede nat og dag paa at sætte byens forfaldne volde istand. Nogle raadede Fredrik til at flygte til Norge eller Holland; men han svarede, at han vilde dø i sin rede. Han stolede paa det faste *Kronborg*; men den svenske general *Wrangel* indbildte kommandanten, at Kjøbenhavn var indtaget og kongen falden, lod skyde seierssalut og musiken spille. Kommandanten blev saa bange, at han opgav sin velforsynede fæstning. Hungersnøden begyndte at plage de i Kjøbenhavn indesluttede. Da kom endelig den med længsel ventede hjælp fra Holland under admiral *Opdam*. Skjønt beskudt baade fra Kronborg og Helsingborg og angreben af svenskerne i Øresund, slog han sig igjennem. Han bragte de beleirede levnetsmidler, friske tropper og nyt haab. Endelig forsøgte Karl en hovedstorm, men blev efter et frygteligt blodbad slagen tilbage. Ogsaa paa de mindre øer og i Jylland led svenskerne tab paa tab. Bornholmerne gjorde opstand og dræbte i én nat næsten alle svensker paa øen.

Ogsaa i Norge førtes krigen med vekslende held. *Jørgen Bjelke*, søn af kansleren Jens Bjelke, gjorde heldige indfald i Jemteland. Fra Baahuslen foretoges streiftog under *Ivar Krabbe* (Krabbekrigen) ind i de svenske grænseprovinser. — Trondhjem var efter Roskildefreden besat af de svenske, og friherre *Klas Stjernskjöld* var bleven guvernør i byen. Norske bønder og danske tropper angreb ham. Stjernsköld forsikrede, at han ikke vilde overgive sig, »om han saa skulde koge suppe paa sine skindbukser«. Men mangel paa kugler og krudt og hans forladte stilling, hvori han ingen hjælp kunde haabe, nødte ham alligevel til overgivelse. — Ligesaa heldige var nordmændene ved svenskernes tredobbelte angreb paa *Halden* (Fredrikshald). Det første afslog borgerne selv, anførte af den kjække *Peder Olufssøn Nordmand*. Ved

det tredje angreb rykkede svenskerne med 6000 mand mod byen. Besætningen talte kun 1800 mand; men i *Tønne Hvitfeldt*, *Peder Normand* og *Kristian Holberg*, digterens fader, havde den duelige førere. Bag skanser af løse kampestene og brystvern af flettede granbusker udholdt de tappert svenskernes stormløb. Da fjernede fienderne sig pludselig; der var kommet bud om kong Karls død.

Holland, Frankrig og England havde allerede besluttet at tvinge de nordiske magter til fred. Efter Karl Gustavs død kom denne istand i *Kjøbenhavn* (1660); de vigtigste punkter af Roskilde-freden fornyedes; thi det var hine magter om at gjøre, at ikke begge sider af sundet tilhørte samme stat. Derimod fik Fredrik Trondhjems len og Bornholm tilbage.

Tilbageblik. Den *danske adel* havde ved reformationen berøvet sine medbeilere biskoperne al magt og beriget sig paa deres og kirkens bekostning; ved grevefeiden vandt denne stand en afgjørende seier over borgere og bønder; de første lammedes for lange tider, de sidste nedsank i den yderste trældom. Medrette kan man derfor betegne dette tidsrum som adelsvældets guldalder. Adelens vigtigste indtægtskilde var *lenene;* thi de afgifter, som deraf svaredes til kronen, var som oftest høist ubetydelige i forhold til, hvad de indbragte. Men derhos udrustedes adelen af sine velyndere blandt kongerne, Fredrik 1, Kristian 3 og Fredrik 2, med de mest udstrakte forrettigheder paa de øvrige stænders bekostning. Herremændenes overmod, pyntesyge og overdaadighed i mad og drikke overgaar al beskrivelse. Trods alt dette fandt man adelsvældets tryk taaleligt, saalænge denne stand, navnlig under Kristian 3 og Fredrik 2, afgav de ypperste mænd i krig og fred. Men da den senere, fra Kristian 4.s tid af, gik saa sterkt tilbage i fædrelandssind, blev uvillig til enhver opofrelse, ja unddrog sig for den eneste byrde, der paalaa den, krigstjenesten tilhest, da begyndte høilydt misnøie saavel fra kongens som fra menigmands side at ytre sig. Men endnu formaaede adelen en tid at hindre enhver forbedring i tilstanden.

De danske *kjøbstæder* havde i den første halvdel af 16 aarh. en blomstrende periode. Hansestæderne, deres gamle rivaler, gik paa den tid sterkt tilbage, og Danmarks egen søfart tog ikke lidet opsving. Men borgerstandens nederlag i grevens feide og

adelens stadse tiltagende tryk hæmmede den begyndte udvikling. Kristian 4 oprettede til handelens fremme *kompagnier*, der efter den tids skik udstyredes med store privilegier. *Islandske kompagni*, stiftet 1602, fik ogsaa handelen paa Finmarken. For at konkurrere med hollænderne om den indbringende indiske handel oprettedes et *ostindisk kompagni*, og staden Trankebar erhvervedes.

Endnu større end borgerstandens var *bøndernes* tilbagegang i dette tidsrum. Fæstebøndernes hoveri voksede, eftersom mere og mere jordegods kom i adelens hænder. Fuldstændigt blev slaveriet, da herremanden fik *birkeret* o: ret til at lade sine bønder dømme af dommere, som han selv indsatte, for det meste hans egne tjenere. Selveierne svandt mere og mere; mange kunde blot ved at blive fæstere undgaa herremandens forfølgelser. Ogsaa de, der endnu kaldtes selveiere, var det blot i navnet; de kunde ikke efter eget tykke sælge sin gaard eller bruge sin skov og maatte svare en aarlig afgift til „husbonden" (kongen eller en herremand). Det er indlysende, at jordbruget under en saadan tilstand maatte gaa meget tilbage; det gav ikke saameget af sig i 1660 som i 1560.

I det hele aftog Danmarks indtægter og dermed dets velstand. De uafladelige krige tærede paa landets kræfter, saameget mere, som hærene, da adelen ikke gjorde sin pligt og de trælbundne bønder kun lidet duede til at kjæmpe for sit land, mest maatte dannes af fremmede leietropper. Kristian 4 oprettede en staaende hær, den første siden tingmannalid. Den sikreste indtægtskilde blev *Øresundstolden*, „Danmarks guldmine", hvortil kongen som herre over begge sundets kyster mente at have ret. I pengeknappe tider blev den stadig forøget til stor harme for de andre søfarende nationer, navnlig Holland; disse hvilede heller ikke, før de fik berøvet Danmark den østre side af Øresund.

— For *Norge* var striden mellem kongerne og den danske adel til fordel, da det derunder trods den store afmagt bevarede sin selvstændighed. At landet i 1536 tabte sit rigsraad, havde ikke meget at betyde; thi det norske rigsraad havde allerede længe været en svag og ufolkelig indretning. Ogsaa efter 1536 blev Norge baade kaldt og betragtet som et eget rige. Kongerne ansaa sig arveberettigede til Norge og behøvede ei at trygle det danske aristokrati om dette rige. Her, hvor der ingen mægtig adel var, kunde ogsaa kongen optræde mere som herre end i Danmark.

Adelen i Norge kunde hverken hvad antal eller betydning angaar maale sig med den danske. De oprindelige norske adelsslegter sank efterhaanden ned i de velhavende bønders række og

bidrog til at kaste en vis glans over denne stand. Derimod havde fra reformationstiden af en hel del danske adelsmænd indvandret i Norge og, navnlig ved giftermaal, erhvervet sig meget jordegods; men denne indvandring var ved udgangen af det 16. aarh. omtrent ophørt. Den indgiftede adel i Norge fik heller ikke saa udstrakte rettigheder som dens brødre i Danmark og saaledes heller ikke saa megen leilighed til at undertrykke borgere og bønder. I begyndelsen af det 17. aarh. antoges tallet af norske adelsmænd kun at have udgjort en tiendedel af de danske; de eiede noget mindre end en syvendedel af landets jordegods, medens de danske indehavde omtrent det halve Danmark.

Ved de davære stænder ser vi en større forskjel mellem de to lande. Ved Kalmarunionens opløsning var den norske *borgerstand* i den ynkeligste forfatning. Tyskerne i *Bergen*, „de kontorske", beherskede hele den nordenfjeldske og vestenfjeldske handel; de øvrige byer var saare ubetydelige, og den smule handel, de havde, var i fremmedes hænder. Men her indtraadte lidt efter lidt en betydelig forbedring. Hanseaternes magt var i dalen. Kraftige lensherrer som Kr. Valkendorf viste dem tilbage inden de rette grænser. Efterhaanden begyndte Bergens borgere selv at drive den vigtige Nordlandshandel og at føre Tysklands produkter til Bergen, hvorfra hele det nordenfjeldske forsynedes. De kontorske blev af det bergenske borgerskab fortrængte paa samme vis, som de i det 14. aarh. selv havde fortrængt det. I slutningen af Kristian 4.s tid antoges Bergens handel nogle gange at overgaa Kjøbenhavns. — For det søndenfjeldske Norge begyndte *trælasthandelen* i den 2den halvdel af 16. aarh. at faa stor betydning. Derved reddedes de gamle byer fra den nære undergang, og nye stæder (Kristiania, Drammen, Fredrikstad, Fredrikshald o. fl.) blomstrede raskt op. *Bergverksdriften* fremkaldte byerne Kongsberg og Røros, medens det nyanlagte Kristianssand væsentlig kunde takke kongernes forkjærlighed for den fremgang, det paa Stavangers bekostning havde. Byernes samlede folkemængde ved 1660 har antagelig udgjort 25—30,000*). Dette er vistnok ikke meget, men dog mange gange mere end ved reformationen, og borgerstanden var nu landets egen; nye erhvervskilder aabnede og udsigterne til videre fremgang lyste. — Haand i haand med handelens opkomst gik udviklingen af Norges *sømandsstand*; havet begyndte igjen ligesom i oldtiden at blive nordmændene en naturlig tumleplads. Kristian 4 forstod at vurdere deres dygtighed, og fra hans tid af var størsteparten af den fælles flaades mandskab norsk.

*) Norges hele folkemængde beregnes ved enden af dette tidsrum til omtr. 450,000 indbyggere.

De norske *bøndens* stilling undergik ingen betydelig forandring. De var uden nogensomhelst indflydelse paa statens styrelse, manglede vistnok baade lyst og evne dertil. Nogen følelse af det nedværdigende i denne stilling spores ikke. Men de bevarede uformindsket den personlige frihed, de havde modtaget fra forfædrene. Fogder og adelige lensmænd kunde vel ofte være baade haarde og trykkende; men bonden taalte heller ikke meget af dem; han var ikke sen med at beklage sig hos kongen, og denne gav ham gjerne medhold. I det hele var den norske odelsbonde for en adelsmand at regne i sammenligning med hans danske broder.

Ved siden heraf plettedes den norske almue af en raahed i sæder, en mangel paa religion og oplysning, der var endog større end i den sidste katholske tid. Skoleundervisning for almuen fandtes saagodtsom ikke, og det blev væsentlig *geistligheden*, fra hvem en forædlende indvirkning skulde komme. Men med prestestanden var det i det første aarhundrede efter reformationen sørgelig bevendt. Fra landets latinskoler, der tilmed var i den maadeligste forfatning, blev der ikke paa langt nær studenter nok til alle præstekald; danske vilde nødig herop, da der gik det ord, at nordmændene var et haardt folk, som slog sine prester ihjel. Mange blev derfor prester uden at have studeret ved noget universitet. Da bønderne selv havde ret til at kalde sine prester, blev neppe altid de rette hensyn tagne. I raahed, usedelighed og drukkenskab kappedes de ofte med de værste af almuen. Det er saaledes let forstaaeligt, at reformationens gjennemtrængen behøvede længere tid end i noget andet land, og at folket endnu i det 17 aarh. paa de fleste steder holdt fast ved katholsk overtro, helgentilbedelse og pilegrimsfærder.

— Kongerne i dette tidsrum havde agtelse for videnskaben og dens dyrkere. Universitetet fik en bedre indretning; derhos blev af Kristian 4 oprettet *gymnasier* ved de vigtigste latinskoler, 5 i Danmark og 1 i Norge (Kristiania). Den samme konge opførte „*Rundetaarn*“ i Kjøbenhavn til astronomiske iagttagelser og byggede *Regentsen* til bolig for 100 fattige studenter. *Bogtrykkerkunsten* indførtes i Danmark allerede under kong Hans; men i Norge tryktes ingen bog før 1644.

Det danske *sprog* havde i reformationstiden en kortvarig blomstring; reformatorerne maatte virke paa folkets masse og skrev derfor paa modersmaalet. Men snart blev sproget baade i skrift og tale mer og mer opblandet med *tysk*. I kjøbstæderne var der fuldt af tyske kjøbmænd og haandverkere; alle kongerne, med undtagelse af Kristian 4, foretrak tysk for dansk, og samtlige dronninger var fra Tyskland. De lærde benyttede sig af *latin*.

Disse fremmede sprog fortrængte næsten aldeles brugen af modersmaalet, og dette skrevès ved tidsalderens udgang ikke saa rent og godt som i reformationstiden.

Af forfatterne i dette tidsrum var de vigtigste: *Kristjern Pedersøn* († 1554), kaldet den danske literaturs fader, en af de mest fremragende blandt reformatorerne. Den lærde og berømte theolog *Nils Hemmingssøn*, „Danmarks almindelige lærer"; han afsattes, fordi han hyldede afvigende meninger om nadverden; der herskede i det hele en sterk troestvang og megen mistænksomhed mod formodede kalvinister. *Anders Sørenssøn Vedel* († 1616) udgav den første samling af kjæmpeviser og oversatte Saxos historie. Adelsmanden *Arild Hvitfeldt* († 1609) skrev en vigtig Danmarks historie, der gaar til Kristian 3. Den eneste betydelige digter i dette tidsrum er *Anders Arrebo* († 1637), der i nogle aar var biskop i Trondhjem. — I Norge ytrer de første tegn til boglige sysler sig i en række oversættelser af de gamle love og kongesagaer, hvoraf man endnu havde haandskrifter. Dialekterne og de ligetil Kristian 4 gjældende gamle love vedligeholdt her kjendskabet til det oldnorske sprog. Af disse oversættere er den mest bekjendte *Peter Klaussøn* († 1614), prest i Undal (ved Mandal), der oversatte kongesagaerne og derhos forfattede en beskrivelse af Norge. Han stod i forbindelse med den danske naturkyndige og oldforsker *Ole Worm* († 1654), ved hvem interessen for vor oldtid vaktes i Danmark og paa Island. Af norske forfattere maa forresten nævnes *Absalon Pederssøn* († o. 1574) hvis „Bergens kapitelsbog" giver et klart indblik i denne stads merkelige kulturliv i det 16de aarhundrede.

Sverige under Vasa-slegten.
1523—1654.

Gustav Vasas eventyr. Gustav Erikssøn var af en gammel adelsæt. I sit 18de aar kom han til Sten Sture den yngres hof for at lære ridderlige idrætter. Han deltog med hæder i Stures kamp mod Kristjern 2 og var en af de 6 gisler, som kongen mod lov og ret førte med sig til Danmark. Her opholdt han sig et helt aar hos en fjern slegtning i Jylland, som lovede at indestaa for ham.

Men han længtes efter atter at kjæmpe for sit fødeland, flygtede og kom forklædt som oksehandler til Lübeck og derfra til Sverige. En tid levede han skjult paa sin faders gaard Revsnæs. Medens han var der, fik han høre om det stokholmske blodbad; hans fader var blandt de henrettede, hans moder og søstre var fængslede, og en pris var sat paa hans eget hoved. Fuld af sorg og harme besluttede han at redde sit fædreland. Han begav sig til de kjække dalekarler, som før havde kjæmpet for Sveriges frihed. Danskerne var ham i hælene, og han kom ofte i stor fare. Engang fik han husly hos bonden Sven Elfsøn. Men danske speidere indfandt sig i Svens stue og begyndte allerede at fatte mistanke til Gustav, da Svens hustru, som bagte brød, slog ham over ryggen med kjevlet og sagde: »Staar du der og gaber? har du aldrig seet folk før? Pak dig straks ud og træsk!« Saaledes slap han dengang fra det. Men han turde ikke blive der længer. Sven lagde ham da under et læs halm og kjørte afsted. Paa veien mødte de danske soldater. De anholdt vognen og stak med sine spyd igjennem halmen. Gustav blev saaret i benet, og forat ikke blodet, som dryppede ned i sneen, skulde forraade ham, stak Sven sin hest i laaret. I Mora sogn fremtraadte Gustav for bønderne og beskrev dem i veltalende ord Kristjerns grusomhed. Men dalekarlene havde nu ikke lyst til krig og mente desuden, at Kristjern forfulgte kun adelen, ikke almuen. Mistrøstig drog Gustav bort for at reise over fjeldet til Norge. Men snart betænkte dalekarlerne sig og sendte to skiløbere efter ham. De fandt ham nær grænsen og bragte ham tilbage til Mora. Han blev bøndernes høvedsmand, og hans flok voksede daglig.

Sverige befries. Gustavs første foretagender var heldige, og han stod snart i spidsen for 15,000 mand. Hele Svealand rensedes for dansker og hyldede Gustav som *rigsforstander;* derefter deltog ogsaa gøterne i befrielsen og valgte ham til rigsforstander 1521. Kun Stokholm

holdt sig og undsattes gang efter gang af den djerve *Søren Norby*. Gustav følte sig ogsaa sterk nok til at angribe sine fiender i deres eget land og satte sig for en tid i besiddelse af Baahus len. Nu blev han ogsaa kvit sin værste fiende, da den danske adel afsatte Kristjern 2. Sveriges stænder traadte sammen og valgte enstemmig den 27aarige helt til *konge* (1523). Stokholm, drevet af den yderste nød, aabnede sine porte. Kun *Gotland* stod tilbage. Her vergede Søren Norby sig tappert og overgav tilsidst øen til den danske konge.

Reformationen. Ligesom i Danmark var mange svensker blevne vundne for Luthers lære. En student *Olaus Petri* havde i Wittenberg i 3 aar været Luthers og Melanchthons discipel og begyndte efter hjemkomsten at udbrede hans lære i fædrelandet. Kong Gustav beskyttede ham og gjorde ham til prest i Stokholms storkirke. Olaus blev for Sverige, hvad Hans Tausen var for Danmark. En rigsdag sammenkaldtes i *Vesteraas* 1527. Der besluttedes, at kirkens overflødige eiendom skulde inddrages, og at Guds ord skulde prædikes rent og uforfalsket. Kongen blev istedenfor paven kirkens overhoved. Reformations-verket gik jevnt fremad. Klostrene ophævedes, og katholske skikke afskaffedes lidt efter lidt.

Dalopror. Den renere læres indførelse gik dog ikke af uden uro. Misfornøiede katholske geistlige satte de urolige dalekarler i bevægelse. Disse djerve folk var ved lang feide blevne selvraadige og lette at opvigle. En ung bondegut udgaves for en søn af Sten Sture den yngre. Han kaldtes *Daljunkeren* og fik understøttelse i Norge. Men Gustav drog selv med en krigsmagt op i Dalarne, og folket faldt tilføie. Daljunkeren undkom til Tyskland, men blev der greben og henrettet. I det hele havde Gustav 1 megen uro og forvirring at bekjæmpe, før orden vendte tilbage i riget. Han var selv af en noget heftig natur, taalte ikke let modsigelse og vilde gjerne regjere alene. Hertil var tidspunktet ganske heldigt, da adelen

var haardt medtagen af Kristjern 2.s bøddeløkse. Men landet var i dyb gjæld, og for at afbetale denne maatte haarde skatter paalægges. Der klagedes her som i Norge over fogdernes strenge fremfærd, og bønderne var lette at sætte i bevægelse. Det farligste oprør var *Dacke-feiden*, ledet af en bonde fra Smaaland, *Nils Dacke*; det greb vidt om sig, katholske prester pustede til, og Dacke fik løfte om hjælp fra den fordrevne Kristjern 2.s venner i Tyskland. Kampen blev blodig, flere gange slog Dacke de kongelige, men blev omsider overvunden og faldt. Efter denne feide fik Gustav stænderne til at erklære Sverige for et *arverige* for Gustav Vasas mandlige afkom. Det var et stort held for kongen, at han under disse indre kampe havde fred med sine samtidige Fredrik 1 og Kristjern 3. Frygten for den fælles fiende, Kristjern 2, bandt dem sammen.

Gustavs indre styrelse. Gustav Vasas lange regjering gjenfødte Sverige. Han oprettede en staaende hær og skaffede landet en udmerket flaade, men efterlod sig dog et fuldt skatkammer. For næringsveiene gjordes meget; handelen ophlomstrede igjen, og bergverksdriften fik nyt liv. Gustav var selv en ypperlig husholder og virkede meget ved sit eksempel. Megen tid tilbragte han paa sine gaarde, sysselsat med jordbrug. Hans muntre sind, gudsfrygt og djerve veltalenhed vandt alle for ham. Mangen mørk time havde han dog for sine urolige og uenige sønners skyld. *Erik*, den ældste, skulde blive konge, *Johan* og *Karl* fik store hertugdømmer*). — Gustav 1 døde i 1560.

*) Gustav 1

Erik 14 — Johan 3 — Karl 9

Johan 3: Sigismund

Sigismund: Ladislaus k. i Polen. — Joh. Kasimir k. i Polen.

Karl 9: Katharina g. m. pfalzg. Kasimir — Gustav Adolf

Katharina: Karl Gustav

Gustav Adolf: Kristina

Erik 14 (1560—68) var ligesom faderen 27 aar, da han blev konge. Han var vel udrustet paa aand og legeme og havde faaet en udmerket opdragelse. Men han fordærvedes tidlig af slet selskab, var mistænksom og yderst forfængelig. Hans heftighed gik stundom over i fuldkommen sindsforvirring. Gustavs skatkammer angrebes haardt under den blodige kamp med Danmark og Norge (*syvaarskrigen*), ved en urimelig kostbar kroning, hvorved de første grever og friherrer udnævntes, og ved hans frierier: den ustadige konge beilede samtidig til dronning Elisabeth af England og til Marie Stuart, senere til et par tyske prinsesser, men egtede tilsidst den smukke og ædle *Karin Monsdatter*, datter af en korporal.

Eriks tyranni og mistænksomhed kjendte tilsidst ingen grænser. I raseri lod han nogle fornemme adelsmænd dræbe, sin broder Johan holdt han en tidlang i fængsel. Der udbredte sig almindelig misfornøielse blandt folket, og hertugerne Johan og Karl stillede sig i spidsen for en sammensværgelse. Erik blev fangen og afsat. 9 aar derefter døde han i fængslet, man tror af gift.

Under Erik 14.s regjering kom *Estland* under Sveriges krone.

Johan 3 (1568—92), Gustav Vasas anden søn, besteg tronen. Han havde sin del af Vasa-ættens heftighed og egensindighed og var derhos ustadig ligesom Erik. Forholdet til broderen Karl var ofte slet nok, og denne herskede næsten uafhængig i sit hertugdømme. Kongen søgte en støtte i adelen og gav denne stand betydelige rettigheder. Johan var gift med en polsk kongedatter, *Katharina Jagellonika*, der var ivrig katholsk. Kongen selv nærmede sig mer og mer til katholicismen. Han indførte en ny *liturgi* eller ordning af gudstjenesten og optog deri mange katholske skikke. Jesuiterne, pavemagtens utrættelige drabanter, fik indpas i riget. En af dem, nordmanden pater Laurentius, kaldet *Kloster-Lasse*,

blev bestyrer af en læreanstalt i Stokholm. Kongens ældste søn *Sigismund* fik af sin moder en katholsk opdragelse. Men Johan var vaklende i troen som i alt andet. Han kunde ikke blive ganske enig med paven, og da dronningen døde, tænkte han ikke mere paa at indføre katholicismen. Derimod holdt han fast ved sin liturgi og afsatte de prester, som ei vilde bruge den ved sine kirker.

Sverige gik under Johans holdningsløse regjering sterkt tilbage. Syvaarskrigen og en blodig feide med russerne udtømte rigets kræfter. Hæren og flaaden, der siden Gustavs tid havde behersket Østersøen, var i forfald; handel og næringsveie stod stille.

Sigismund (1592—99) arvede sin faders trone; allerede før var han valgt til Polens konge. Svenskerne ventede sig intet godt af den erkekatholske Sigismund; men før han kunde komme til landet, samlede hertug Karl et møde i *Upsala*; der blev Johans liturgi afskaffet, og det bestemtes, at den lutherske lære skulde være landets religion, og for den lovede hele forsamlingen at vove liv og blod. — Sigismund kom snart efter til Sverige, omgiven af jesuiter og polakker. Han maatte for at blive kronet sverge at holde det, som var vedtaget i Upsala-mødet; men han lod sig løse fra sin ed. Saasnart Sigismund var dragen til Polen igjen, blev hertug *Karl* af stænderne erkjendt som rigets forstander, de kongen hengivne raadsherrer flygtede, og borgerkrigen stod for døren. — Med en hær, bestaaende af 5000 polakker, landede Sigismund for at gjenvinde sit rige. Mange sluttede sig til ham, især af adelen, og lykken tilsmilede ham i begyndelsen. Men ved *Stångebro* i Østergøtland led han et afgjørende nederlag. Skyndsomt forlod han Sverige, som han aldrig gjensaa. I Polen regjerede han lige til 1632, og hans to sønner blev der konger efter ham. — Sigismund erklæredes afsat som svensk konge,

og hans farbroder bemægtigede sig hele landet. Sigismunds venner straffedes med død, fængsel eller landflygtighed.

Karl 9 (1599—1611) var den eneste af Gustav Vasas sønner, der duede som konge. Ved grusomhed, navnlig mod sine fiender blandt adelen, befæstede han sin trone; siden styrkede han den og riget ved dristighed og statsklogskab. Han var heftig og opbrusende som Gustav 1 og Kristian 4, men havde som disse fyrster øie for alt, selv det mindste, der kunde hjælpe folket opad. Man kaldte ham »bondekongen«; hans regjering var baade for bønder og borgere en lykkelig tid: agerbrug, handel og bergverker blomstrede. Vermlands rige jerngruber begyndte at drives, og *Karlstad* anlagdes. Karl lagde ogsaa grunden til *Gøteborg* paa den lille landstrimmel, Sverige da havde ved Kattegat; der kunde man undgaa sund-tolden. Men dette anlæg var ogsaa en af grundene til *Kalmar-krigen*. Foruden denne kom Karl i krig med *Rusland* og *Polen*. Sigismund opgav ikke sit arveland, og den polske krig varede, dog oftere afbrudt, lige-til aar 1660.

I sine sidste aar, da han, gammel og sygelig, saa, at han maatte forlade sit verk ufuldført, havde han en god støtte i sin unge søn *Gustav Adolf* og pleiede, pegende paa sønnen, at sige: ille faciet (han skal gjøre det).

Gustav Adolf (1611—32), Sveriges største konge, besteg tronen i en alder af 17 aar, men viste sig den straks voksen. Han var høit begavet baade som statsmand og kriger. Hans gudsfrygt var uskrømtet. »Den bedste kristen er den bedste soldat«, sagde han og glemte aldrig at paakalde Guds bistand, naar han gik i slaget. Streng orden og tugt herskede i hæren. — Af de 3 krige, han havde arvet efter sin fader, endte han først den danske (1613), men maatte kjøbe freden dyrt. Heldigere var krigen mod russerne, og i freden til Stolbova (1617) fik Sverige Ingermanland og Kexholms len; Sverige udvidedes derved til Ladoga, og Rusland udestængtes fra

Østersøen. Samtidig var ogsaa krigen med Polen fortsat, men førtes uden synderligt eftertryk. En vaabenstilstand afbrød den for længere tid 1629. — Ved denne vaabenstilstand havde Gustav Adolf faaet frie hænder til at forfølge sit store maal, at kjæmpe for protestantismens sag i Tyskland. I 1630 landsteg han i Pommern med 13,000 tapre og veløvede svensker. Ved *Leipzig* mødte han Tilly, der for første gang fandt sin overmand. Hans marsch gjennem Sydtyskland var et triumftog. Tilly vilde hindre overgangen over *Lech*; men Gustav tiltvang sig den, og Tilly saaredes dødelig. Wallenstein overtog befalingen efter ham. De fiendtlige hære mødtes 1632 ved *Lützen*, hvor kongen faldt*).

Gustav Adolfs indre styrelse. Medens kongens seiervindinger pludselig hævede Sverige til en stormagt, glemte han ikke som en sand landsfader at sørge for sine undersaatters velfærd og lykke. En udmerket hjælper havde han i sin kansler *Aksel Oxenstjerna*. Denne Sveriges største statsmand var utrættelig arbeidsom, altid paafærde, havde øie for det mindste som det største, og kunde dog glæde sig ved en urokkelig sindsro: »med mine klæder«, sagde han, »aflægger jeg alle mine sorger«. — Gustav Adolf satte stor pris paa adelen, overholdt dens forrettigheder og befordrede gjerne adelsmænd til de høieste værdigheder; men han krævede ogsaa, at denne stand skulde lyse ved sit eksempel baade i fredens og krigens gjerning. — Handel og alle næringsveie gjorde mægtige fremskridt. Gøteborg, der var ødelagt af danskerne, blev grundet paany. Fabriker anlagdes, og duelige arbeidere indkaldtes fra udlandet. Til Upsala universitet skjænkede kongen 300 gaarde af det kongelige arvegods. I krigsvæsenet blev Sverige læremester for det øvrige Europa.

Kristina (1632—54), Gustav Adolfs datter, var ved

*) Nærmere om Gustav Adolfs tyske krig i verdenshistorien.

faderens død et barn paa 6 aar. En formynderregjering indsættes, og sjælen i denne blev rigskansleren *Oxenstjerna*. Svenskerne gik frem paa sin seiersbane under mænd, der var uddannede til krigere under den store konges øine: *Horn, Banér, Torstenson* og *Wrangel*. Midt under den tyske krig kom en ny kamp med Kristian 4 i Danmark. Sverige gik med hæder og seier ud af begge. Freden til *Brømsebro* 1645 og *Westfalerfreden* 1648 skaffede landets grænser en betydelig udvidelse (Herjedalen, Jemtéland, Øsel, Gotland, For-Pommern med Rygen, en del af Bag-Pommern, Wismar, Bremen og Verden). Men adelens magt steg i denne tid til en foruroligende høide. For at faa penge til den kostbare krig nødtes regjeringen til at sælge kronens eiendomme til adelsmænd. Mange af disse havde ogsaa under krigen fundet leilighed til at berige sig selv.

Dronning Kristina var som næsten hele Vasa-slegten høit begavet, havde mange kundskaber og megen sans for videnskab og kunst. Hendes hof var et samlingssted for Europas ypperste lærde. Kostbare bogsamlinger og malerier hjemsendtes som krigsbytte. Men derhos var Kristina yderst lunefuld, glad i stads og hengiven til fornøielser. Den gamle Oxenstjernas raad blev ikke mere hørte. Hun overøste adelen med foræringer af krongodser og penge. Den almindelige misfornøielse, som denne adfærd vakte, gjorde hende snart kjed af Sverige og regjeringen. Hun fik derfor sin fætter *Karl Gustav* af Zweibrücken, udnævnt til tronfølger og nedlagde styrelsen. Derpaa forlod hun Sverige, gik over til den katholske religion og opholdt sig siden sedvanlig i Rom. Senere søgte den lunefulde dronning paany, men forgjeves at komme paa tronen i sit fædreland.

Tilbageblik. Under vasa-sætten var Sverige vokset op til den mægtigste stat i Norden og en af de ledende magter i Europa. Dets tilvekst i folkemængde, udstrækning og velstand var overordentlig. I 1660 (altsaa medregnet Karl Gustavs erhvervel-

ser) udgjorde riget omtr. 16,800 geogr. kv. mile med et indbyggerantal af omtrent 2½ million.

Reformationens indførelse bidrog ogsaa i Sverige til at styrke *adelens* indflydelse paa statsstyrelsen; thi geistligheden skulde for fremtiden lyde under den verdslige magt, og bisperne ophørte at være herremændene sidestillede. Ved denne forandring vandt ogsaa den nationale sag; thi de katholske prælater havde i de sidste aarhundreder stadig taget Danmarks parti mod enhver frihedsrørelse i fædrelandet. Trosforandringen samlede ogsaa store rigdomme paa adelens haand; rigsdagen i Vesteraas bestemte, at adelen skulde faa tilbage alt det gods, som i tidens løb var den frakommet og var blevet kirkens eiendom. Adelsvenlige regjeringer bidrog senere i væsentligt mon til at øge denne stands rigdomme, og dens egen dygtighed skaffede den altid større indflydelse paa rigets styrelse.

Imidlertid var der flere omstændigheder, der gjorde det umuligt for den svenske adel at blive i den grad selvraadig eller eneste magthaver i landet, som tilfældet var i Danmark; først og fremst *kronens arvelighed*, der sikrede mod anmassende haandfæstninger, dernæst den omstændighed, at landsfaderlige konger som Gustav 1, Karl 9 og Gustav Adolf ikke tillod de lavere (ofrälse) stænders undertrykkelse. Der sørgedes ikke alene for disses velstand og sikkerhed, men ogsaa for at bevare deres politiske betydning. *Rigets stænder* samledes og hørtes jevnlig fra Karl 9.s tid. 1617 udkom den første rigdagsordning, hvorved rigsdagens fordeling i de 4 stænder (adel, presteskab, borgere og bønder) fastsattes.

Karl 9 indrettede et bestandigt rigsraad i Stokholm. 5 af rigsraaderne kaldtes de høie *rigsembedsmænd:* drosten, marsken, admiralen, kansleren og skatmesteren. Disse embedsmænd stilledes af Gustav Adolf i spidsen for hver sit *kollegium* (Svea hofrätt, krigskollegiet, admiralitetskollegiet, kancelliet, regningskammeret).

Reformationen var i Sverige ikke synderlig forberedt; den behøvede derfor lang tid for at trænge igjennem og truedes af Johan 3 og Sigismund med tilintetgjørelse. Det varede derfor længe, før den kunde vise sig ret virksom til folkets oplysning og dannelse. Først Gustav Adolf tog sig med kraft af universitetet og skole-undervisningen. — Literaturen var endnu ubetydelig. Reformatoren *Olaus Petri* skrev en svensk krønike. *Johan Messenius* forfattede Sveriges historie paa latin. *Stjernhjelm* betragtes som den svenske digtekunsts fader.

Danmark og Norge under enevældet.
1660—1814.

Arveregjering og enevoldsmagt. Efter den ulykkelige krig med Karl Gustav var Danmark næsten ødelagt. Men krigen havde sluttet konge og folk sammen: Fredrik 3 havde under den lange beleiring tappert delt farer, møie og savn med sine ringeste undersaatter. Folket harmedes over, at det selv og en elsket konge holdtes i umyndighed af en egennyttig og hovmodig adel. Man arbeidede i stilhed paa at sprenge baandet. Dronning *Sofie Amalie*, en herskesyg, men dristig og modig kvinde, var herved mere virksom end kongen selv. Nogle adelsmænd var vundne af hoffet, som den listige *Hannibal Sehested*, og admiralen *Henrik Bjelke*, kongens fortrolige. Kammerskriveren *Kristofer Gabel*, en forslagen tysker, havde sine veie overalt og var brugbar som mellemmand. — For at afhjælpe landets nød sammenkaldtes en rigsdag i Kjøbenhavn. Her manglede adelen en fremragende høvding. Geistligheden ledede af den veltalende biskop *Hans Svane*. Denne var selv krænket af adelen: karreter med himle over brugtes den tid kun af adelige; desuagtet havde han kjøbt en saadan til sin frue; en dag mødte nogle adelsmænd hende paa gaden, stansede vognen og afrev himlen over bispindens hoved. Borgerne havde en ypperlig fører i den brave borgermester i Kjøbenhavn *Hans Nansen*. Paa rigsdagen strandede alle forsøg paa at forbedre landets tilstand paa adelens uvillighed til at deltage i byrderne. Geistligheden og borgerstanden sluttede sig nøie sammen og stod gjennem Kristofer Gabel i hemmelig forbindelse med hoffet. Disse stænder vilde ikke som før nøies med at samtykke, men vilde være med at beslutte. Svane og Nansen fremsatte forslag om at gjøre tronen *arvelig* og fik hver sin stand til at antage

det. Adelen blev bestyrtet, bad om udsættelse og forkastede endelig forslaget. De adelige tænkte at flygte af byen; men vagterne fordobledes, og portene holdtes lukkede for enhver, som ikke havde pas fra Nansen. Kongen erklærede nu, at han ikke kunde forsmaa, hvad stænderne af kjærlighed gav ham, og, vilde ikke herrerne samtykke, lod han sig af de andre stænder udraabe som arvekonge: da gav rigsraadet endelig efter. Haandfæstningen blev ophævet. Kongen hyldedes som arveherre og lovede stænderne, at han vilde »med det første indrette en saadan regjeringsmaade og form, at de kunde være fuldkommen rolige for fremtiden«. De fleste ventede, at kongen vilde udstede en ny forpligtelse: isteden derfor udkom i 1661 et dokument, hvorved han tillagde sig baade *arveret* og *uindskrænket magt;* dette blev underskrevet af alle adelige og geistlige, de fornemste borgere samt i Norge ogsaa af 400 udsendinger fra bondestanden. Senere lod kongen udarbeide *kongeloven*, der blev rigernes grundlov og gjorde Danmark og Norge til det mest uindskrænkede kongedømme i Europa. Den blev dog først offentliggjort i 1709. Kongen staar ifølge kongeloven »over alle menneskelige love og har ingen anden hoved og dommer over sig uden Gud alene«.

Herpaa fulgte en række forandringer i statsstyrelsen. Til hjælp for kongen i regjeringens udøvelse sattes de 5 *kollegier* (kancelliet, krigskollegiet, admiralitetet, skatkammerkollegiet, høiesteret); i disse kollegier optoges ogsaa borgerlige. I høiesteret var kongen selv formand. Hannibal Sehested blev rigsskatmester, Henrik Bjelke rigsadmiral; ogsaa de øvrige hjælpere ved statsforandringen lønnedes af kongen.

I det hele havde enevoldsmagten mange gavnlige følger, især for borgerstanden; den danske bonde toges der intet hensyn til. Adelens magt blev betydelig indskrænket. Lenene blev inddragne, og i lensmændenes sted traadte *amtmænd* med fast løn. Indtægterne, der før

for den største del var stanset i lensherrens lomme, kom nu kongen tilgode. Denne kunde saaledes forøge den staaende hær, medens flaaden sattes i bedre stand af nordmanden *Kort Sivertsøn Adeler*, der i venetiansk søtjeneste havde udmerket sig i krigen med tyrkerne.

Fredrik 3 var den lærdeste af alle Oldenborgerne. Hver søndag lod han prædike for sig paa latin og morede sig ved at disputere paa dette sprog med professorerne. Men tysk var hans daglige sprog og blev fra hans tid hofsproget. Som flere af sine samtidige bortkastede han store summer for at lære guldmagerkunsten. Altfor føielig var han mod sin dronning. For hendes skyld forfulgte han *Korfits Ulfeldt* og hans ædle hustru. I Ulfeldts fravær opspandt man et nyt forræderi, som han skulde have gjort sig skyldig i. Han dømtes fra ære, liv og gods; hans hus i Kjøbenhavn blev nedrevet og en skamstøtte reist paa dets tomt. Ulfeldts trofaste hustru fulgte ham i landflygtighed. Kongen af England, som hun besøgte for at tilbagekræve et laan, var usel nok til at sætte hende fast og udleverede hende til Danmark. Dronning Sofie Amalie lod hende kaste i et elendigt fangehul. Der sad Kristian 4.s datter i 22 aar. Først ved dronningens død aabnedes hendes fængsels dør.

Kristian 5 (1670—99) var svag og gik gjerne i andres ledebaand. Ludvig 14 var hans mønster. Ligesom denne vilde han omgive sig med et pragtfuldt hof og en glimrende adel. De gamle danske herremænd holdt sig borte fra hoffet og levede paa sine gaarde. Deres tal svandt ogsaa mere og mere ind, efterat de havde tabt sin politiske indflydelse. Den nye hofadel, som fik *greve-* og *baron*titel, bestod mest af indvandrede tyskere. Disse overøstes med naade og privilegier.

Griffenfeldt. Den skaanske krig (1675—79). I sine 6 første regjeringsaar havde Kristian 5 en udmerket støtte i *Griffenfeldt*, Danmarks største statsmand. Han var en

kjøbenhavnsk vintappers søn og hed egentlig *Peter Schumacher*. 12 aar gammel blev han student. Kong Fredrik 3 blev opmerksom paa ham og lod ham reise udenlands. Senere satte han ham til at styre det kongelige bibliothek. I bibliotheket kom den lærde konge tidt, og her samtalede de med hinanden om rigets styrelse. Fredrik stolede saameget paa hans indsigter, at han overlod ham at affatte kongeloven. Paa sit dødsleie anbefalede han Schumacher til sin søn med de ord: »Gjør en stor mand af ham, men gjør det langsomt«. Kristian fulgte den første, men ikke den sidste del af sin faders formaning. Han blev hurtig adlet med navnet *Griffenfeldt*, blev rigskansler, greve, og Tønsbergs grevskab oprettedes for ham. Han styrede alt, og kongens tillid var ubegrænset. Denne kunde ogsaa takke Griffenfeldt for, at han kom i besiddelse af *Oldenborg*, sin æts stamland.

I 1672 angreb Ludvig 14 Holland og fremkaldte derved en almindelig europæisk krig. Sverige sluttede sig til Frankrig. Griffenfeldt raadede kongen til at holde sig rolig. Men Kristian vilde vinde krigerhæder og begyndte en ny kamp mod Sverige: *den skaanske krig*. *Wismar*, som siden trediveaarskrigen var svensk, blev længe forgjeves beleiret. Kongen og hans generaler blev kjede deraf og vilde opgive beleiringen; men Griffenfeldt nødte dem til at vedblive, indtil byen blev tagen.

Imidlertid havde Griffenfeldts storhed skaffet ham misundere og fiender blandt hofadelen. Han havde ogsaa stødt enkedronningen Sofie Amalie og kongens halvbroder *Ulrik Fredrik Gyldenløve*, statholder i Norge. Griffenfeldt havde bedet kongen vogte sig for denne mand, der var ligesaa udsvævende som tapper. Den nye almægtige minister blev pludselig fængslet, anklaget og dømt fra ære, liv og gods (1676). Han førtes til retterstedet, bødlen sønderbrød hans vaaben og hævede allerede sverdet. Da forkyndtes ham naade; men istedenfor skulde han sidde i evigt fængsel. Først sattes han i kastellet i Kjøbenhavn.

Men Kristian begyndte at savne ham: »Griffenfeldt alene kjendte bedre mine staters tarv end det hele geheimeraad«, sagde kongen engang. Saa førte man ham til Munkholmen. Efter 22 aars fængsling løslodes han, men døde et halvt aar derefter i Trondhjem, samme aar som kongen.

Den skaanske krig fortsattes imidlertid baade tillands og tilvands. *Kort Adeler* var død, netop som krigen begyndte, men havde faaet bragt flaaden i en ypperlig stand og fik i *Nils Juel* en udmerket eftermand. Juel var født i Kristiania af danske forældre; sømandskab havde han lært i Holland. Sammen med hollænderen *Kornelius Tromp* slog han de svenske ved *Øland* 1676 og vandt næste aar en glimrende seier i *Kjøgebugt*, hvor svenskerne mistede 22 skibe, men Juel ikke et eneste. — Den norske hær kjæmpede mandig under anførsel af dygtige høvdinger, som *Gyldenløve*, efter hvem man kaldte krigen »Gyldenløve-feiden«, og *Løvenhjelm*. Den første erobrede byen *Marstrand* med den sterke klippefæstning *Karlsten*, og Løvenhjelm seirede ved *Uddevalla*. Hele Jemteland indtoges af nordmændene. — Ikke saa heldig var kongen og de danske. Vistnok havde de i en hast indtaget Skaane, hvor folket med aabne arme modtog sine fordums landsmænd; men de tabte i 1676 et hovedslag ved *Lund*. Baade Kristian 5 og Sveriges unge konge, *Karl* 11, var med i slaget. Der kjæmpedes fra morgen til den sildige aften. Da gav Kristian efter for sine generalers bønner om »at skaane sin dyrebare person«, medens Karl blev i slaget, til det var vundet. Aaret efter tabte Kristian igjen ved *Landskrona*. — I 1679 sluttedes freden i *Lunds* domkirke: Danmark fik en ringe pengesum og nogle kanoner, men opgav sine erobringer. Karl egtede derefter Kristians søster, den milde og fromme *Ulrikke Eleonore*.

Kristian 5.s sidste 20 aar. Efter den skaanske krig havde rigerne fred i 20 aar. Dog nedsank de i gjæld

formedelst den kostbare hofholdning og de tyske yndlingers graadighed. For at faa penge udleiede kongen sine undersaatter i fremmed krigstjeneste. — Ordener (Elefant- og Danebrogsordenen) oprettedes, rang og titler uddeltes; derved blev en mængde bundne til kongen, og der dannedes et mellemled mellem adelen og borgerne; men alt dette vakte en umaadelig forfængelighed og rangsyge. Kristian 5 sørgede for lovgivningen og gav *danske lov* og *norske lov,* der begge endnu gjælder. For kjøbstæderne og handelen sørgedes omhyggelig. Ens maal og vegt indførtes over hele riget. Men agerdyrkningen var paa grund af bøndernes ufrihed i forfald, og kvægavlen stod saa lavt, at det fede Danmark maatte indføre smør og ost fra Holland.

Fredrik 4 (1699—1730). **Den store nordiske krig.** Den unge konge havde tvistigheder med sin fætter, hertugen af Holsten-Gottorp, der ogsaa hed *Fredrik 4.* Han rykkede ind i Gottorp. Men hertugen fik hjælp af den tredje fætter, den unge svenske heltekonge *Karl 12**). Karl angreb pludselig selve Sjælland. Ved landgangen maatte han og hans folk vade iland; da han nu for første gang hørte de fiendtlige kugler hvine, sagde han: »Dette skal herefter være min musik«. Denne gang endte dog krigen ligesaa hurtig, som den var begyndt. Kong Fredrik skyndte sig at slutte fred i *Travendal.* Hertugen blev derved ganske uafhængig og fik derhos en sum penge. Kort efter faldt Fredrik 4 af Gottorp og efterlod en toaarig søn. I dennes mindreaarighed blev den rænkefulde baron *Gørtz* snart den raadende mand i hertugdømmet.

*) Fredrik 3 g. m. Sofie Amalie.

Kristian 5	Fredrikke Amalie g. m. Kristian Albr. af Gottorp		Ulrike Eleonore g. m. Karl 11	
Fredrik 4	Fredr. 4 af Gott.	Kr. August	Karl 12	Hedvig Sofie g. m. Fredr. 4 af Gott
Kristian 6	Karl Fr. af Gott.	Adolf Fredrik k. i Sverige		
Fredrik 5	Peter 3 af Rusland			

Karl 12 fortsatte sin eventyrlige seiersbane, som først endte 1709 med slaget ved Pultava og hans flugt til Tyrkiet. Da fornyede Fredrik kampen og forbandt sig med Polen og Rusland. Med de lyseste udsigter faldt danskerne ind i Skaane. Der fandtes ingen tropper; men guvernøren, grev *Magnus Stenbock*, samlede 20,000 bønder, ilde rustede og klædte, tildels med træsko paa fødderne. Med denne hær vandt han ved *Helsingborg* den fuldstændigste seier, og dette var sidste gang, danskerne som fiender gik over Øresund.

Derefter førte Fredrik 4 krigen over til Tyskland og erobrede de fleste svenske besiddelser der. Den utrættelige Stenbock fik atter en hær samlet og slog danskerne ved *Gadebusch*, hvor kong Fredrik selv svævede i fare for at blive dræbt eller fangen (1712). Seierherren rykkede ind i Holsten og var grusom nok til at afbrænde den aabne by Altona. Men danskerne og deres forbundsfæller rykkede efter og stængte ham tilbageveien. Gørtz lod ham da slippe ind i fæstningen *Tønningen*. Her blev han indesluttet og maatte af mangel paa levnetsmidler overgive sig med sin hele hær.

Medens Fredrik tabte de to hovedslag tillands, var den dansk-norske flaade som sedvanlig overlegen. I 1710 mødte den fienden i *Kjøgebugt;* nordmanden *Ivar Hvitfeldt* til Tronstad (søn af den s. 108 omtalte Tønne Hvitfeldt) kommanderede linjeskibet Danebrog. Der kom ild i Danebrog, og man prøvede forgjeves paa at slukke. Hvitfeldt og hans folk kunde have reddet sig iland; men forat ikke det brændende skib, hvis ankere var kappede, skulde drive ind paa den danske flaade og sætte den i fare, forblev de ombord og fortsatte med skydningen, indtil ilden naaede krudtkammeret, og Hvitfeldt selv med 500 mand sprang i luften.

(Krigen i Norge 1716 og 1718). Karl 12 kom 1715 fra Tyrkiet til Stralsund, den sidste besiddelse, svenskerne endnu havde paa tysk jordbund. Da heller

ikke denne fæstning kunde holdes længere, satte han i et uselt fartøi over Østersøen og kom juleaften 1715 hjem til Sverige, som han ei havde seet paa 15 aar. Sverige var udtømt af den lange kamp, men kongens krigslyst uformindsket. I Norge søgte han erstatning for tabene i Tyskland. De fleste norske tropper var trukne ud af landet. General *Lützow* havde kun 6000 daarlig klædte og slet rustede soldater. Men folket selv gav i denne krig udmerkede prøver paa sin fædrelandskjærlighed. Karls indfald skede gjennem Smaalenene. Han trængte selv ind i Høland. Her vovede oberst *Kruse* med 200 dragoner at stanse ham. Med egen haand nedlagde han 15 fiender og overgav sig først, da han havde faaet saamange saar, at han ikke kunde føre sverdet. »Har broder Fredrik mange saadanne karle som du«? spurgte kongen. »Ja«, svarede obersten, »af dem har han nok, og jeg er endda en af de daarligste«. — Karl indtog Kristiania, men kunde intet udrette mod Akershus af mangel paa kugler og krudt. En afdeling sendtes for at ødelægge Kongsberg sølvværk. Den lagde veien over Ringerike, men blev paa Norderhov fuldstændig beseiret af de norske tropper, der fik god hjælp af prestekonen *Anna Kolbjørnsdatter* *) — Efter flere uheld opgav Karl beleiringen af Akershus og drog ned mod *Fredrikshald* og fæstningen *Fredriksstøn*. En rig kjøbmand *Peter Kolbjørnssøn*, halvbroder af Anna, sørgede for byens forsvar, oprettede et frikompagni, som han selv lønnede, havde altid speidere ude og reiste bønderne til modstand. Efter en heltemodig kamp maatte byen rømmes: da stak borgerne selv ild paa sin stad. Peter Kolbjørnssøn og hans broder *Hans* var de første, som antændte sine huse; svenskerne vilde slukke, men hindredes af kugleregnet fra fæstningen. Efter tabet af

*) Faderen var sogneprest *Kolbjørn Torstensøn* i Sørum en vældig skytter, der i sit næsten hundredaarige liv fældede 100 bjørne. Han var Kjeld Stubs svigersøn og stamfader for en paa mange maader fortjent slegt.

over halvdelen af sin styrke maatte Karl nu for det første opgive Fredrikshald. Men han vilde komme igjen, naar den flaade med skyts og tilførsel, han ventede fra Sverige, ankom. Men den kom ikke. Den blev paa veien erobret i Dynekilen, 3 mil syd for Fredrikshald af *Peter Tordenskjold.* Denne Norges djerveste søhelt var en kjøbmandssøn fra Trondhjem og hed egentlig *Wessel.* Som matros for han paa Ost- og Vest-Indien, kom saa til orlogs og steg i 10 aar fra kadet til vice-admiral. Han var den dristigste krydser i flaaden, var aldrig bange for at binde an med en overmand og tog den ene prise efter den anden. Kong Fredrik paaskjønnede ham og optog ham i adelsstanden. Heltedaaden i Dynekilen frelste hans fødeland: dagen efter trak Karl 12 sig ud af Norge.

1718 faldt kong Karl paany ind i Norge. Medens den prøvede general *Armfelt* angreb det trondhjemske, nærmede han sig selv med 30,000 mand til Fredrikssten. Fortet Gyldenløve erobredes, og svenskerne aabnede løbegraver mod hovedfæstningen. En søndag gik Karl selv ud for at tilse arbeidet i en løbegrav. Han heldede sig udover brystvernet, udsat for fiendens ild. Pludselig sank han om, med begge tindinger gjennemborede af en kugle fra fæstningen (1718). Svenskerne opgav straks beleiringen, og inden 8 dage stod der ikke en svensk soldat i det søndenfjeldske Norge. — Imidlertid havde Armfeldt havt nogle smaa fordele i det trondhjemske, men ikke kunnet indtage selve Trondhjem. I Tydalen fik han vide kongens død og valgte den nærmeste, men farligste hjemvei over Tydalsfjeldene. Det var i januar 1719. Oppe paa fjeldet blev de overfaldne af en frygtelig snestorm og kulde. Varderne kunde ei sees. Trær fandtes ikke, og for at varme sig gjorde de baal af sine geværskjefter eller stillede sig tæt sammen i klynger. 4000 mand skal være ihjelfrosne paa fjeldet.

Tilsøs var vore vaaben fremdeles heldige. *Tordenskjold* indtog med nogle hundrede mand *Marstrand* og

ødelagde den svenske flaade, som laa der, efterat han selv, forklædt som fisker, havde udspeidet den; endelig var han ved list og mod lykkelig nok til at bringe byens næsten uindtagelige fæstning *Karlsten* til overgivelse. Fredrik 4 ilede til Marstrand, udnævnte den djerve sømand til vice-admiral og bandt sit brystbillede, besat med diamanter, i hans knaphul. Da var Tordenskjold 28 aar gammel. — Dette blev heltens sidste større bedrift. Efter krigens ende gjorde han en reise til Tyskland; her blev han gjennemboret i en duel med en falsk spiller.

Efter Karl 12.s død var Sverige tilbøieligt til at ende den ødelæggende krig. Freden undertegnedes paa slottet *Fredriksborg* 1720. Danmark opgav, hvad det havde erobret; men Sverige maatte 1) betale en sum penge, 2) opgive toldfriheden i Øresund, som det havde nydt siden 1645, 3) finde sig i, at hertugen af Gottorp mistede sin del af Slesvig. Dette landskab blev nu fuldstændig indlemmet i Danmark. Men det var under Gottorperne sterkt fortysket og blev det end mere siden.

Indre forhold. Fredrik 4 var ikke i besiddelse af synderlig dannelse eller kundskaber, men havde en god forstand, lyst til at virke og viste omhu for sine landes vel. Han var tysk af sprog og tænkemaade og paalagde i sit testamente sin søn, at han ikke maatte betro den danske adel noget vigtigt embede. Straks i begyndelsen af sin regjering frigav han de *vornede* bønder paa øerne. Men istedenfor denne trældom traadte straks en anden ligesaa trykkende. Kongen oprettede nemlig et landevern, og for at holde mandskaberne sammen, forbød man bønder mellem 14 og 35 aar at forlade det gods, hvorpaa de var fødte; denne nye tvang kaldes *stavnsbaand.* — Der sørgedes for kristendommens udbredelse i Indien, Finmarken og Grønland. Nordlændingen *Hans Egede*, prest til Vaagen i Lofoten, blev grønlændingernes apostel. Han virkede blandt dem til stor velsignelse i 15 aar, understøttet af sin ædle hustru. Hans søn fortsatte hans verk.

— Fredrik 4 sørgede med megen iver for at skaffe penge i statskassen. Ligesom faderen udleiede han sine undersaatter i fremmed krigstjeneste, og de norske og danske regimenter kjæmpede med hæder under Eugen og Marlborough. I Norge solgte han kirkerne med deres gods til private folk, som siden ofte lod dem rent forfalde. Dog efterlod Fredrik en stor statsgjæld; ligesom de andre Oldenborgere ødede han meget paa kostbare bygverker. En frygtelig ildebrand (1728) ødelagde to tredjedele af Kjøbenhavn og fortærede universitetets rige skatte af bøger og haandskrifter.

Kristian 6 (1730—46) var en yderst svag og uselvstændig mand. Han var gudfrygtig; men hans gudsfrygt var mørk og sygelig. Han lod sig aldeles beherske af sin hustru *Sofie Magdalene;* denne dronning var meget tysksindet, storagtig og pragtelskende. Hoffet blev yderst stivt; kongen og dronningen talte kun med høie adelsmænd eller tyskere. Over slotspladsen maatte man kun gaa med hatten i haanden; paa landeveien maatte ingen komme, naar det kongelige herskab var ude og kjørte. — Kristian 6 var den første konge i flere aarhundreder, der ingen krige førte. Dog betaltes ikke statens gjæld; thi umaadelige summer forødtes ved en kostbar hofholdning og ved bygninger af store og glimrende slotte, som *Hirschholm*, der opførtes i en myr og senere maatte nedtages. Kongen sørgede for kirken og undervisningen; *konfirmationen* blev indført 1736; men han greb feil, idet han vilde fremkalde kristensind ved tvang. Den, der ikke gik i kirke en søndag, straffedes med bøder eller gabestokken. Dans og skuespil forbødes. Herved blev skinhellighed almindelig, da man ved ydre tegn paa fromhed kunde komme frem. — Det maa nævnes til ros for Kristian 6.s regjering, at *flaaden* under ham sattes i en ypperlig stand, fornemmelig ved grev Danneskjolds ivrige bestræbelser.

Fredrik 5 (1746—66) var et fuldstændigt modstykke

til faderen. Han var mild og venlig, glad og lystig. Skuespil, baller og maskerader hørte igjen til dagens orden. Men kongen selv var i den grad henfalden til drik og usedelighed, at han derved forkortede sine dage. Hans første hustru, *Lovise* af England, var folkets glæde og kjærlighed; ved ankomsten til Danmark hjemsendte hun hele sit engelske følge og lærte sig at tale dansk. Efter hendes tidlige død egtede han den hovmodige tyske prinsesse *Juliane Marie*. De mindede om Dagmar og Berengaria.

Heller ikke Fredrik 5 førte krig; dog ventedes længe en saadan. Danmarks gamle fiender, gottorperne, var kommen til stor magt*): en af dem, *Adolf Fredrik*, var bleven konge i Sverige, en anden bleven keiser i Rusland *(Peter 3)*; denne krævede sine fædres gamle del af Slesvig og svor, at han skulde jage det danske kongehus til Trankebar. Fredrik maatte da foretage kostbare rustninger. Men faren afvendtes, da keiseren blev afsat og myrdet af sin egen hustru Katharina.

Fredrik forstod sig selv ikke synderlig paa regjeringen, men havde i *Johan Hartvig Bernstorff* en udmerket dygtig minister. Indenlandsk industri og fabriker søgte man at ophjælpe, men paa en vrang maade, nemlig ved enerettigheder og forbud mod udenlandske varer. Især begunstigedes Kjøbenhavn, der under hele enevældet var regjeringens kjæledægge. De kostbareste slotte, kirker og kunstverker smykkede denne by, der allerede da var altfor stor i forhold til landet. — For at skaffe penge tilveie begyndte man at sælge krongodserne til herremændene; herved led bønderne, da de havde havt det bedre under kongen. Alligevel begyndte netop nu adskillige oplyste forfattere at skrive om det uværdige i at behandle sine medmennesker som trælle, og fædrelandssindede godseiere gav sine bønder fri eller lempede paa deres vilkaar. — Ved hoffets ødselhed og krigsudrustninger steg

*) Se stamtavlen side 127.

statsgjælden til 20 mill. rdlr. Man søgte at dække den ved en *ekstraskat*, som bestod i, at enhver, der havde fyldt det 12te aar, selv de fattigste, skulde betale 8 skill. maanedlig; men bønderne i Bergens stift negtede at betale og gjorde oprør; regjeringen maatte give efter og afskaffe skatten i Norge.

Kristian 7 (1766—1808) var Fredrik 5.s og Lovises søn. Neppe 17 aar gammel besteg han tronen. Samme aar egtede han sit søskendebarn, den 15aarige *Karoline Mathilde* af England, der snart blev folkets yndling. Kristian røbede gode evner, men faldt i hænderne paa slette selskabsbrødre. Udsvævelse svækkede ham tidlig paa sjæl og legeme. Først sløvhed, siden fuldstændigt vanvid gjorde ham uskikket til selv at regjere. I de første aar vedligeholdt endnu den ædle *Bernstorff* sin indflydelse. Han endte tvisten med den russiske keiser, der opgav sin del af Holsten og Slesvig mod at faa Oldenborg.

Struensee. Kongen foretog i 1768 en længere udenlandsreise. Paa denne fulgte tyskeren *Johan Fredrik Struensee* med som livlæge og vandt ved sine store evner og sin klogskab kongens hengivenhed, senere ogsaa dronningens. Efter hjemkomsten steg han fra post til post. Bernstorff blev styrtet, og Struensee blev rigernes eneældige hersker. Han selv og hans ven *Enevold Brandt*, der brugtes til at more kongen, blev grever. Struensee hyldede de nye frisindede meninger, som i denne »oplysningens tidsalder« gik Europa rundt. Almindelig frihed og lighed skulde indføres, den hele menneskeslegt forædles Han foretog en mængde forandringer, men uforberedt og for hurtig. Trykkefriheden indførtes; mange overflødige helligdage, der havde fremkaldt lediggang, blev afskaffede og det pinlige forhør ophævet; man tænkte paa at opfylde nordmændenes ønske om et eget universitet; man forberedte bondestandens frigivelse. Alt dette var forbedringer. Men paa den anden side viste Struensee ringeagt baade for religion og sedelighed. Han stødte folket ved

sin foragt for det danske sprog; alle forordninger udgaves paa tysk, ansøgninger paa dansk toges der intet hensyn til. At han ingen forskjel gjorde paa adelige og uadelige, skaffede ham ogsaa mange fiender. Disses tal voksede daglig, og trykkefriheden brugtes mod dens giver. Enkedronningen, den herskesyge *Juliane Marie*, hadede Struensee, der fjernede hende fra kongen og magten. Hendes søn, den taabelige *arveprins Fredrik*, vilde have del i styrelsen, og hans lærer, *Ove Guldberg*, blev deres vigtigste hjælper. En nat i januar 1772 ilede disse tre ind i kongens sovekammer, vækkede ham og tvang ham til at underskrive en arrestordre mod Struensee, Brandt og dronningen. Begge greverne henrettedes; men den unge, ulykkelige *Karoline Mathildè*, der mentes at have været Struensee altfor hengiven, bragtes til Hannover, hvor hun faa aar efter døde.

Den guldbergske tid (1772—84). Arveprins Fredrik blev formand i statsraadet; men *Guldberg* var sjælen i rigernes styrelse i de første 12 aar efter Struensees fald. Guldberg var dannet og kundskabsrig, men ingen fremskridtsmand. De fleste af Struensees indretninger omstyrtedes. Stor ros fortjener denne minister, fordi han holdt danskheden i agt og ære. For første gang blev den danske hær kommanderet paa dansk. Ogsaa indførtes undervisning i modersmaalet paa skolerne. Ved *indfødsretten* vanskeliggjordes det for udlændinger at faa embeder; men ved »indfødte« forstod man ogsaa holstenerne, ja disse blev gjerne fortrinsvis befordrede.

I denne tid førte nordamerikanerne sin frihedskamp. Dette var gyldne dage for Danmarks og Norges søfart. Som neutrale gik nemlig vore skibe frit mellem de krigførende magters havne, og handelsstanden glædede sig ved en ukjendt rigdom. For at sikre denne skibsfart fik udenrigs-ministeren, *Andreas Peter Bernstorff*, en brodersøn af den ældre statsmand af dette navn, sluttet et forbund med Sverige og Rusland, kaldet den *væbnede*

neutralitet (1780); de blev enige om den grundsætning, at »frit skib gjør fri ladning«, saa at fiendtlig eiendom var sikker ombord i neutralt skib, naar det blot ikke var geværer, krudt o. lign. krigsfornødenheder. — Men den guldbergske styrelse havde ogsaa sine skyggesider. Uagtet freden og den blomstrende handel sank staten dybere og dybere i gjæld. Bondestandens lænker strammedes, nordmændenes bøn om eget universitet blev ikke hørt, og den høistfortjente Bernstorff faldt i unaade. Følgelig var der mange misnøiede, der med glæde vilde se Guldberg fjernet.

Kronprins Fredrik (1784—1808). 1784 blev *Fredrik*, Kristian 7.s eneste søn, konfirmeret. Straks derefter satte han sig ved hjælp af Bernstorff og dennes venner i besiddelse af magten i sin sindssvage faders navn og styrede derpaa Danmark, først som kronprins, siden som konge i over 50 aar. Han var ikke i besiddelse af nogen stor dygtighed, men elskedes af sit folk for sit jevne, ligefremme væsen, sit retfærdige og trofaste sindelag. Der stod ogsaa duelige mænd ved hans side, som Bernstorff og *Kristian Colbjørnsen*, og mange velgjørende reformer udgik fra dem. Af den største betydning var *stavnsbaandets ophævelse* (1788) og en hel række forordninger, sigtende til at ophjælpe agerbruget og til at hæve den danske bondestand op af den trældom, der i aarhundreder havde hvilet ovor den. Handelen paa Finmarken, som en tidlang havde været overdraget danske kompagnier, blev fri, og Hammerfest, Tromsø og Vardø anlagdes. — Trælasthandelen trivedes i Norge bedre end nogensinde. Tilfredshed og velstand herskede overalt, og i det hele hører slutningen af det 18de aarhundrede til de lykkeligste tidsrum af »tvillingrigets« historie. Samtidig søndersledes det øvrige Europa af blodige kampe.

Den fredstilstand, der indtraadte efter den store nordiske krig (1720), varede paa en liden undtagelse nær til

aarhundredets udgang. 1788 understøttede Danmark-Norge Rusland i en krig mod Sverige. Den norske hær under prins *Karl af Hessen* faldt ind i Baahuslen, slog svenskerne ved *Kvistrum bro* og besatte byerne Venersborg, Kongelf og Baahus. Men England og Preussen lagde sig imellem, og felttoget endte.

1801 og 1807. Medens England kjæmpede med den franske republik, stiftedes for anden gang en *væbnet neutralitet* mellem de nordiske magter. England, hvem det var magtpaaliggende at forhindre tilførslen til de franske havne, blev forbitret og lagde for det første beslag paa de hundreder af danske og norske skibe, der laa i engelske havne. Derefter sendtes en sterk flaade under *Parker* og *Nelson* mod Kjøbenhavn. Den slap uskadt forbi Kronborgs kanoner ved at holde ind under den svenske kyst. Parker blev liggende udenfor i reserve, medens Nelson lagde ind paa *Kjøbenhavns red* (2 april 1801, »skjærtorsdags-slaget«). Danskerne havde næsten bare ubevægelige blokskibe og kun halvparten saameget af kanoner og mandskab som Nelson. Denne havde lovet Parker at afgjøre slaget i en time, men fandt i henved 5 timer den tapreste modstand. Han sagde, at han havde deltaget i 105 søslag; men i intet havde det gaaet varmere til end i dette. Parker kunde ikke komme ham til hjælp, og forat redde sig udaf faren sendte Nelson bud iland til kronprinsen, at det vilde koste de danske fangers liv, hvis ikke skydningen ophørte. Dette skede da, og en vaabenstilstand sluttedes.

I de følgende aar søgte fremdeles regjeringen at vedligeholde neutraliteten, men blev derved mistænkt baade af England og Frankrige. Da sluttedes freden i Tilsit (1807) mellem Frankrig, Rusland og Preussen, og disse magter enedes om at tvinge Danmark og Norge til forbund med dem mod England. Men engelskmændene gjorde ved en rask beslutning dette forbund uskadeligt. En stor flaade med 33,000 mand landgangstropper ombord sendtes

uden krigserklæring mod Danmark. Blandt anførerne var den berømte Wellington. Den danske hær stod i Holsten, paa Sjælland var næsten ikke en soldat. England krævede, at Danmark skulde slutte forbund med det og udlevere hele sin flaade som troskabspant. Kronprins Fredrik afslog dette tilbud. Han ilede til Kjøbenhavn, overdrog byens forsvar til oldingen, general *Peymann*, og opfordrede borgerne til standhaftighed; men istedenfor som Fredrik 3 at foregaa med sit eksempel ilede han med kongefamilien skyndsomt ud af Sjælland. Den engelske hær gik iland, og hovedstaden angrebes baade tillands og tilvands. Et rædsomt bombardement begyndte, hvorved en stor del af byen gik op i luer. Efter 3 døgns forløb overgav Peymann sig. Hele flaaden blev som eiendom udleveret; hvad englænderne ikke kunde medtage, ødelagde de. — Efter dette overfald tilbød England kronprinsen paany forbund. Det blev naturligvis afslaaet. Men da der nu ikke længer kunde være tale om neutralitet, sluttede han sig til keiser Napoleon. Som keiserens forbundsfælle kom han ogsaa i krig med Sverige (1808). Straks derefter døde Kristian 7, som i 42 aar havde baaret navn af konge. I disse mange aar havde han ikke en eneste gang været i Norge.

Fredrik 6 (i Norge 1808—14, i Danmark 1808—39) modtog tronen under de mørkeste udsigter. Man havde landkrig med Sverige og søkrig med England; flaaden var røvet, og rigerne befandt sig i den yderligste pengenød. Fredriks eneste forbundsfælle, Napoleon, sendte en hjælpehær til Danmark bestaaende af spaniere og franskmænd; men de første brød sig ikke om at kjæmpe for en fremmed sag og reiste uden videre hjem paa engelske fartøier; ogsaa de franske tropper blev snart hjemkaldte uden at have udrettet noget. — Søkrigen afgav mange eksempler paa tapperhed eg selvopofrelse. Med sine smaaskibe var de norske og danske sømænd ofte de engelske orlogsmænd overlegne. Men engelskmændene vanskeliggjorde

forbindelsen med Norge, saa at der i dette land blev mangel paa korn og opstod hungersnød. En *regjeringskommission* styrede Norge; dennes formand, prins *Kristian August* af Augustenborg, vandt ved sin elskværdighed og duelighed nordmændenes yndest. Landkrigen med Sverige førtes i Norge med held. *Armfelt* faldt ind med 20,000 mand, men blev slagen af Kristian August ved Toverud og *Trangen*, og nordmændene førte krigen ind i Vermeland. Da afsatte svenskerne sin uduelige konge, den stivsindede Gustav 4 Adolf. Kort derefter endte krigen ved fredslutningen i *Jønkøping* 1809, uden afstaaelse fra nogen af siderne.

I den svenske krig havde nordmændene været overladte til sig selv og derved lært at staa paa egne ben. Den tanke, at Norge kunde bestaa uafhængigt af Danmark, blev mere og mere levende. Hertil bidrog *selskabet for Norges vel*, der stiftedes 1810; men endnu sterkere blev følelsen af selvstændighed, da landet den 2 september 1811 endelig fik sit eget *universitetet*, der traadte i virksomhed i 1813.

Imidlertid vedblev søkrigen med England og bestod væsentlig i gjensidige kaperier. Men forbundet med Napoleon skaffede snart Danmark flere fiender, deriblandt paany (og for sidste gang) Sverige. Svenskerne havde til tronfølger efter sin barnløse konge Karl 13 valgt franskmanden *Bernadotte (Karl Johan)*. Da denne sluttede sig til forbundet mod sin gamle herre keiseren, fik han løfte om Norge til løn for sin bistand. Slaget ved Leipzig knuste Napoleons magt. Nu kom raden til Danmark. Karl Johan rykkede ind i Holsten. Hans hær var 5 gange saa stor som den danske. I enkelte sammenstød vergede dog disse sig heltemodig, og folket var besjælet af kamplyst. Men Fredrik 6 fandt at burde bøie sig for overmagten. Freden i *Kiel* sluttedes 14 jan. 1814. Fredrik afstod *Norge* til den svenske konge. Saaledes endte denne forbindelse, der med korte afbry-

delser havde varet siden 1380, i 434 aar. *Island*, *Grønland* og *Færøerne* skiltes fra Norge og lagdes til Danmark. Til erstatning for Norge fik Fredrik 6 svensk Pommern og Rygen, men bortbyttede disse landskaber mod Lauenborg og en sum penge.

Tilbageblik. Ved regjeringsformens forandring i 1660 tabte den danske *adel* sin politiske betydning. Den trak sig i den følgende tid mer og mer tilbage fra hoffet og deltagelsen i det offentlige liv; i rigdom som i antal tog den efterhaanden af og gav plads for den nye, *tyske adel*, hofadelen, der navnlig fra Kristian 5 af spirer kraftig op. Denne udstyredes med end større forrettigheder end den gamle danske adel. Paa sine eiendomme udøvede disse herremænd selv retspleien, havde kaldsret til de geistlige embeder, oppebørsel af skatterne og ordnede udskrivningen, kort, enhver var konge paa sit gods. En mængde nye sædegaarde oprettedes til stor skade for bonden og for agerbruget. De nye grever og baroner var for den største del tyskere. I hæren som ved hoffet finder man snart lutter tyske navne. Den gamle, danske adel havde ved siden af overmod og stolthed dog ogsaa udmerket sig ved sans for videnskab og lærdom; men den tyske, man havde faaet isteden, var for det meste baade raa og uvidende.

Den nye adel var nøie knyttet til hoffet, og dettes betydning steg under enevældet overordentlig. Hofholdningen var under alle kongerne overdreven kostbar og ødsel og slugte en uforholdsmæssig del (under Fredrik 5 en sjettedel) af rigernes indtægter. Forresten var enevoldskongernes styrelse alt andet end despotisk. De tog sig tvertimod med landsfaderlig omhu af undersaatternes ve og vel og sørgede med held for *lovgivningen* og *retsvæsenet*; ogsaa for *handel* og *næringsveie* arbeidede de med megen iver, men med mindre dygtighed. Det var „det merkantile systems“ tidsalder; næringsveiene skulde paa en kunstig maade ophjælpes med en mangfoldighed af forordninger, regjeringen blandede sig op i alt og vilde selv ordne alt. Man forbød indførselen af den ene vare efter den anden og søgte at faa indenlandsk frembringelse af alskens gjenstande, som langt billigere kunde hentes hjem fra udlandet. En mængde kompagnier oprettedes og begunstigedes ved særrettigheder og friheder til skade for den frie rørelse. Byerne fik sit bestemt afstukne opland, og udenfor dette maatte de ikke strække sine omsætninger. Paa de andre byers bekostning blev *Kjøbenhavn* forsynet med urimelige privilegier og ophjulpet ved pengetilskud.

De danske bønders stilling blev ingenlunde taaleligere under den nye adel, end den havde været under den gamle. Som følge af selveiernes stadig minkende tal og den hele bondestands undertrykkelse gik jordbrug og kvægavl sterkt tilbage. I begyndelsen af Kristian 7.s regjering solgtes krongodserne, der udgjorde omtrent en sjettedel af Danmarks jordegods. Dette salg var til god hjælp for statskassen, men havde de uheldigste følger for bondestanden; thi de stakkels fæstebønder maatte nu ombytte kronens milde herskab med de ubarmhjertige godseiere, som ved forøget hoveri og allehaande udsugelser stræbte at bringe det mest mulige ud af det kjøbte gods. — Danmark blev mere og mere folketomt ved bøndernes hyppige udvandringer og bortrømninger, som de strengeste forholdsregler ikke kunde hemme. Som følge af disse ulykkelige forhold gik Danmarks folkemængde tilbage indtil aar 1700; fra den tid staar den omtrent stille, indtil den ved bøndernes frigivelse mod slutningen af forrige aarhundrede begyndte at tage sterkt til.

— *Norges* udvikling i tiden fra 1660 til 1814 giver i de fleste henseender et glædeligere indtryk end broderlandets. Da det danske rigsraad ophævedes, og al magten lagdes i arvekongens hænder, blev i virkeligheden begge riger sidestillede. Derimod havde nordmændene den store fordel af forandringen i 1660, at undertrykkelsen af de forhadte danske lensherrer ophørte. Ogsaa i andre henseender medførte de ny forhold gavn for Norge. Navnlig var retsvæsenet en stadig gjenstand for eneveldskongernes omsorg. Ved *underretterne* blev *sorenskriverne*, som fra først af var en slags raadgivere for bonde-lagretten, de virkelige dommere. Høiere domstole i Norge var *overhofretten* og *lagtingene*, der bestyredes af lagmændene. I Kristian 7.s tid ophævedes de to sidste domstole, og 4 *stiftsoverretter* traadte isteden. Den øverste domstol var *høiesteret* i Kjøbenhavn. — Andre foranstaltninger af regjeringen var hemmende eller rent ud fordærvelige for Norge. Saaledes blev det i 1735 forordnet, at det søndenfjeldske alene maatte forsynes med korn fra Danmark; herved fremkaldtes høie kornpriser, stundom formelig hungersnød. Fremdeles trykkedes landet ved den stadige forøgelse af den *staaende hær* i Norge (oprettet 1628); under Fredrik 5 gik den op til den uforholdsmæssige størrelse af 35,000 mand.

Medens i Norge den gamle *adel* fremdeles dels uddøde dels sank ned blandt odelsbønderne, kom der ikke til at danne sig nogen sterk nyadel. De priviligerede sædegaardes tal indskrænkedes i dette tidsrum fra o. 100 til o. 20. Af grevskaber

og baronier blev der i Norge aldrig mere end 3, nemlig *Laurvik*, oprettet for U. F. Gyldenløve og hans efterkommere; Tunsberg, siden kaldet *Jarlsberg*, for Griffenfeldt, efter hvis fald det solgtes til feltmarskalk Wedel-Jarlsberg, hvis efterkommere siden har havt dette grevskab; baroniet var *Rosendal* i Bergens stift.

Den norske *bonde*, der ikke kuedes af nogen herremands tryk, gik stadig fremad i velvære. Jordbruget gjorde hurtige fremskridt, navnlig i det 18 aarh., da megen jord, som havde tilhørt kronen, kirken eller adelen, kom i selvdrivende bønders hænder. Bonden var agtet, næsten frygtet af styrelsen; ved det mindste overgreb fra en embedsmands side gik han med sine klager lige til kongen, der altid laante ham øre. Ved bondeoprør, som „*Strilekrigen*" i anledning af ekstraskattens paalæg i 1765, gav regjeringen efter. Et andet oprør, der under Kristian 7 udbredte sig over Nedenes, Robyggelagen og videre, ledet af bonden *Kristian Lofthus*, endte vel med dennes fængsling; men bøndernes klager blev dog afhjulpne.

Der indtræder i dette tidsrum lidt efter lidt ligevegt mellem de tvende riger, og Norge modnes efterhaanden til at indtage sin plads mellem de selvstændige stater. Indbyggerantallet var i 1814 o. 950,000 eller dobbelt saa stort som i 1660. Den væsentligste del af statskassens indtægter tilflød den fra Norge. Krigene med Sverige var førte med større fremgang i Norge end i Danmark; den norske hær, der udelukkende bestod af landets børn, havde ord for tapperhed og god aand og brugtes ofte ogsaa til Danmarks forsvar, medens flaadens mandskab væsentligen bestod af nordmænd. Ogsaa embedsstanden blev mere og mere norsk, eftersom de norske studenters antal steg. Af vel saa stor betydning var det glimrende opsving, som rigets *handel* og *søfart* tog i den anden halvdel af det 18 aarh., da den norske skibsfart var dobbelt saa stor som den danske. Medens de danske provinsbyer, kuede af det alt opslugende Kjøbenhavn, tabte næsten hele sin udenrigske handel, stod i Norge selv de mindre byer i livlig handelsforbindelse med udlandet. De norske kjøbmænd hentede ofte sin uddannelse i andre lande, kom derved i nærmere berørelse med den almindelige europæiske dannelse, tilegnede sig større sprogkundskab og mere alsidighed end de danske.

Ved det 19 aarhundredes indgang var saaledes ikke længer *bønderne* de eneste, blandt hvem der fandtes en egen norsk nationalitet; landet havde efterhaanden ogsaa erhvervet sig en

embedsstand og en *handelsstand*, der havde sit særegne præg og satte en ære i at være og kaldes norsk. Ogsaa i det aandelige livs rørelser og i *literaturen* havde nordmændene sin betydelige og eiendommelige andel, og da de endelig i 1811 fik sit inderligste ønske opfyldt ved stiftelsen af *universitetet*, syntes de fuldt rustede til en selvstændig optræden.

— Det tyske *sprog*, som allerede siden reformationen havde været hjemligt i Danmark, vandt under enevoldskongerne endnu større raaderum. Modersmaalet opblandedes stadig mere med tyske ord og vendinger, fra Ludvig 14.s tid ogsaa med franske. Denne forkjærlighed for alt tysk viser sig ogsaa i digterkunsten og i det hele aandsliv. Men denne tyske retning tiltalte ikke nordmændene, der hellere saa hen til England som forbillede. En eiendommelig norsk aandsretning kommer derfor ogsaa tilsyne hos de norske digtere.

Den videnskabelige *literatur* fandt mange heldige dyrkere. Men de lærde benyttede endnu længe mest latin, stundom ogsaa tysk til meddelelsesmiddel. Presten *Peder Syv* († 1702) samlede danske ordsprog og skrev en dansk grammatik. *Thomas Bartholin* († 1680) vandt et europæisk navn ved sine opdagelser i lægevidenskaben. *Ole Rømer* († 1729) var udmærket som mathematiker; ved hans foranstaltning blev der indført ens maal og vegt over hele riget, landeveiene opmaaltes, og milepæle reistes. Studier af det oldnorske sprog og af nordens ældre historie gjorde store fremskridt. Islændingen *Tormod Torvessøn* el. *Torfæus* († 1719) blev udnævnt til norsk historiograf og bosatte sig i Norge; hans hovedværk er en stor Norges historie paa latin. En anden Islænding, *Arne Magnussøn* († 1730) samlede paa sin fødeø og i Norge en stor mængde gamle haandskrifter; de fleste brændte i den store brand 1728; men han fik paany saameget sammen, at hans samling endnu er den righoldigste, der haves til vor oldtids historie. *Hans Gram* († 1748) var lige berømt for sin lærdom i det græske sprog og i nordens historie. *Erik Pontoppidan* († 1764), biskop i Bergen, skrev en vigtig Danmarks kirkehistorie (paa tysk) og en Norges naturhistorie, men er mest bekjendt for sin „forklaring" over Luthers katekismus. *Jak. Langebek* († 1775) stiftede „selskabet for det danske sprogs og den danske histories forbedring" og fremdrog en mængde kildeskrifter til oplysning om nordens historie. Historikeren *Gerh. Schøning* († 1780) fra Nordland stiftede det trondhjemske videnskabsselskab sammen med en anden Nordmand, den begavede og lærde *J. E. Gunnerus* († 1773), biskop i Trondhjem,

og den danske historiker *P. F. Suhm* († 1798). Suhm var gift med Karen Angell, en rig trondhjemsk kjøbmandsdatter; den store formue, han fik med hende, satte ham istand til at leve udelukkende for videnskaben og samle det største bibliothek, nogen enkeltmand i norden har eiet. *Kristian Colbjørnsen* († 1814) blev berømt som jurist. *Martin Wahl* († 1804) er den største norskfødte botaniker.

Af *digtere* er der før Holberg kun faa, der har bevaret et navn. Biskop *Thomas Kingo* († 1703) var en hjertelig og yndet salmedigter. Nordlændingen *Petter Dass* († 1708) er forfatter af en Nordlands beskrivelse paa vers og af religiøse digte, der endnu læses af almuen. Høit over alle tidligere forfattere hævede sig *Ludvig Holberg* (f. i Bergen 1684 † i Kjøbenhavn som professor og baron 1754). Udenlandsreiser og læsning gjorde ham bekjendt med den engelske og franske literatur, og her søgte han mere sine forbilleder end hos sine danske forgjængere. Djervt og lunefuldt skjemtede han med sin samtids smaalighed og pedanteri i det komiske heltedigt „Peder Paars“ og i „Nils Klims underjordiske reise“. Den første danske skueplads aabnedes 1722, og for denne skrev Holberg sine udødelige komedier. Da theatret under Kristian 6 lukkedes, kastede han sig over historien og skrev bl a. en Danmarks historie, den første, der kunde bruges til almenlæsning. Holberg skabte ved sin omfattende forfattervirksomhed den dansk-norske literatur fra nyt af, og sproget har senere kunnet bygge paa det grundlag, han gav det. — Kristianenseren *Kristian Braunman Tullin* († 1765) havde dannet sig efter engelske mønstre og overgik som lyrisk digter alle sine forgjængere. Men han blev snart overtruffen af *Johannes Ewald* († 1781), der var Danmarks ypperste lyriker i forrige aarh. Han blev imidlertid sterkt paavirket af den tyske digter *Klopstock*, der indkaldtes under Fredrik 5 og øvede stor indflydelse paa de danske digtere, der efterlignede mesterens svulstige foredrag. — *Johan Herman Wessel* († 1785) parodierede ved sit komiske sørgespil „Kjærlighed uden strømper“ de smagløse efterlignere af den da høit anskrevne franske tragedie. Wessel blev sjælen i det merkelige samfund af unge begavede Nordmænd, der 1772 stiftedes i Kjøbenhavn (*„det norske selskab“*). Af samtidige og yngre norske forfattere kan nævnes: *J. N. Brun* († 1816 som biskop i Bergen), udmerket geistlig taler og forfatter af heldige selskabssange; *Klaus Fasting* († 1791), forfatter af træffende epigrammer og smagfuld prosaist; *Klaus Frimann* († 1829) *Edv. Storm* († 1794) og *Jens Zetlitz* († 1821), der hentede sit stof fra hjemmets natur og folkeliv. — *K. L. Rahbek* († 1830)

øvede gjennem sine meget læste tidsskrifter og ved sin personlighed stor indflydelse paa literaturen og smagen. *Jens Baggesen* († 1826) var lyrisk digter af høi rang og behandlede sproget med sjeldent mesterskab, men overstraaledes snart af den unge *Oehlenschläger* (f. 1779 † 1850), der ved sine nordiske digte bebudede en ny tid ogsaa for literaturen.

Sverige fra 1654—1814.

1. Det pfalziske hus.

(1654—1718).

Karl 10 Gustav (1654—60), den første konge af det pfalziske hus, var Gustav Adolfs søstersøn. Sverige var ved langvarige krige og dronning Kristinas ødselhed nedsunket i dyb gjæld. For at raade bod herpaa begyndte Karl en *reduktion* eller inddragning af de adelen skjænkede godser og bragte omtrent 3000 gaarde tilbage under kronen. I det hele manglede Karl 10 ikke sans for den indre styrelse; men al hans hu stod til krigerske bedrifter. Leilighed til saadanne manglede ikke. Sigismunds søn, *Johan Kasimir* af Polen, vilde ikke erkjende ham som Sveriges retmæssige konge og krævede tronen for sig selv. I sommeren 1655 rykkede derfor Karl Gustav med en veløvet hær fra svensk Pommern ind i Polen. Alt bøiede sig for ham. Han indtog baade den nye hovedstad, *Varschau,* og den gamle, *Krakau.* Kongen af Polen flygtede fra sit land. Vistnok samlede polakkerne sig til modstand; men Karl 10 tvang *Fredrik Vilhelm* af Brandenburg, kaldet »den store kurfyrste«, til at forene sine tropper med de svenske og slog derpaa polakkernes overlegne hær i et 3 dages slag ved *Varschau.* Dermed var Karls lykke paa sit høieste. Polakkerne begyndte at plage ham med smaa-angreb; samtidig foruroligede russerne

den svenske grænse, saa at Karl maatte dele sine tropper. Ogsaa til Holland var forholdet spændt; denne sømagt ønskede ikke, at Sverige fik for stor magt omkring Østersøen, og fik derfor Danmark ophidset til en overilet krigserklæring. Vi har før hørt om den feide, der bragte den danske stat paa afgrundens rand, men skaffede Sverige den ene side af Øresund. Før krigens udgang fandt Karl Gustav en tidlig død; han naaede Gustav Adolfs alder, 38 aar. Formynderne for hans 4aarige søn *Karl* sluttede fred med Danmark i *Kjøbenhavn* og med Polen i *Oliva* (1660); Johan Kasimir afstod Lifland og opgav sine fordringer, og for fremtiden havde Sverige ro fra den kant.

Formynderregjeringen (1660—72). *Karl 11.s* formyndere, mænd af landets høieste adel, var hver for sig ganske duelige og indsigtsfulde; men ingen af dem var i besiddelse af en Aksel Oxenstjernas overlegenhed. Uenighed og partier opstod, deres udenrigske politik var vaklende og svækkede Sveriges anseelse. Derimod udmerkede formyndernes *indre* styrelse sig ved flere nyttige foranstaltninger; saaledes blev universitetet i *Lund* stiftet for at udbrede svensk dannelse i de nye provinser; men skaaningerne var endnu længe af hjertet sine gamle landsmænd hengivne. Den unge konges opdragelse blev aldeles forsømt; hans legeme hærdedes ved ridning og jagt; men han voksede op i saadan uvidenhed, at han først som voksen lærte at læse og skrive.

Karl 11 blev myndig 1672, men lod endnu nogle aar formynderregjeringen have magten. Denne havde, tildels vundet ved Ludvigs 14.s rige gaver, sluttet forbund med Frankrig og indviklede saaledes Sverige, der kun var slet rustet og uden tilstrækkelige pengemidler, i den kamp, som Ludvig i 1672 begyndte mod Holland og flere andre magter. Medens den store kurfyrste laa ved Rhin mod franskmændene, faldt den svenske hær ind i Brandenburg; men kurfyrsten skyndte sig i ilmarschar hjem til

sit land og slog svenskerne ved *Fehrbellin* (1675). Dette nederlag gav *Danmark* igjen mod til en krigserklæring *(den skaanske krig)*. I denne landets nød satte den unge konge sig selv i spidsen for hæren og rigsbestyrelsen. Han viste sig i besiddelse af baade mandemod og duelighed. Derfor slap Sverige ved fredslutningerne i *St. Germain* (med Brandenburg) og *Lund* (med Danmark) med ubetydelige opofrelser (1679).

Reduktionen og enevældet. Sveriges tilstand i 1679 kan lignes med Danmarks i 1660. Man havde ikke midler til at læge den ødelæggende krigs saar. Størstedelen af landets jordegods tilhørte den høiere adel, greverne og friherrerne. Kongen, den lavere adel og de »ofrälse« stænder var enige i, at en forandring heri maatte ske. Denne gjennemførtes paa to rigsdage (1680 og 82) med ubøielig fasthed, men ogsaa med hensynsløs haardhed. Stænderne besluttede for det første, at formynderne skulde drages til ansvar for den brug, de havde gjort af statens midler. Umaadelige summer afpressedes dem og bragte flere af dem i armod. Dernæst vedtoges fuldendelsen af den af Karl 10 begyndte *reduktion;* alt gods, der fra kronen var kommet i adelens hænder, fratoges denne, stundom ogsaa mere. Mange af de rigeste ætter sank ned i fattigdom, medens statskassen fyldtes. Ogsaa i bilandene iverksattes reduktionen i sin hele strenghed. Liflands adel klagede forgjeves, og Sveriges overherredømme i denne provins begyndte at vakle. Endelig fik kongen et fuldstændigt *enevælde:* de høie rigsembeder ophævedes, kongen behøvede ei at spørge om rigsraadets mening, og rigsdagene blev senere kun sammenkaldte for at høre kongens vilje.

Indre styrelse. Karl 11 førte fra 1679 af ingen krig og anvendte de store indtægter, som reduktionen havde skaffet ham, til rigets bedste. Først og fremst dannede han en talrig og veløvet hær. Et vist antal gaarde paa landet skulde stille en fodsoldat og et større antal en

10*

rytter. Bønderne skulde skaffe den mand, som udførte krigstjenesten for dem, en husmandsplads at bruge; saaledes blev soldaten i fredstid jordbruger med eget hjem og familie. Befalingsmændene i denne saakaldte *inddelte hær* fik kronens gaarde til embedsbolig. — Flaaden var ødelagt i den skaanske krig. Karl byggede nye orlogsskibe og indrettede en ny krigshavn i *Karlskrona*. — Karl 11 var en oprigtig kristen og havde trods sin egen mangelfulde dannelse sans for undervisningen; han sørgede derfor med iver for kirken og for folkeoplysningen; presterne maatte paase, at ethvert barn lærte at læse og tilegnede sig kristendoms-kundskab. Ogsaa for næringsveiene og folkets velstand sørgede denne driftige konge; men landet led i hans sidste aar meget ved en skrækkelig hungersnød; i et aar skal over 100,000 mennesker have sultet ihjel. — Karl 11 døde 1697.

Karl 12 (1697—1718) var kun 15 aar gammel, da han overtog regjeringen som myndig. Han havde nydt en grundig undervisning og ved sit gode nemme lært meget. Men bedre end bogen smagte ham halsbrækkende øvelser, ridt og bjørnejagter. Han var sterk og haardfør, gudfrygtig og afholdende, men derhos ogsaa ubøielig og egensindig. — Hans tre naboer, Fredrik 4 af Danmark-Norge, Peter den store i Rusland og August 2 i Polen var alle unge og stridslystne. De mente, at tiden nu var kommen til at hevne tidligere nederlag. Et hemmeligt forbund aftaltes mellem dem. I 1700 begyndte Fredrik 4 krigen *(den store nordiske krig 1700—1721)* med at angribe Karls svoger, hertugen af Gottorp. Men den unge helt nødte ham til freden i Travendal (1700). Dernæst vendte han sig mod russerne og slog dem ved Narva (1700). Nu stod Polen igjen. Hele dette land erobredes, og August maatte i freden til Altranstädt (1706) nedlægge den polske krone. De aar, som Karl tilbragte med at tugte August, havde keiser Peter brugt vel; han havde erobret Sveriges provinser ved Østersøen og der

anlagt sin nye hovedstad, St. Petersburg. Ved Pultava (1709) sloges Karl og hans svensker med sit gamle heltemod, men bukkede under for overmagten. Slaget ved Pultava tilintetgjorde Sveriges overlegenhed i Nord-Europa; i dets sted traadte nu Rusland*).

Medens Karl efter Pultava-slaget som flygtning opholdt sig i Tyrkiet, fornyede Polen og Danmark krigen. Ogsaa Preussen og Hannover erklærede krig for at faa del i Sveriges tyske lande. Det var paa tide, at kongen efter 15 aars fravær kom tilbage til sit rige (1715). Landet var i den ynkeligste stilling; det var udtømt for penge og vaabendygtigt mandskab; man saa næsten ikke andet end kvinder, oldinger og børn. Men den holstenske baron *Görtz*, som var Karls minister og fortrolige ven, vidste raad. Han udgav mynttegn af kobber, der skulde gjælde for dalere; saaledes fik man reist penge, og en ny hær samledes. Den brugtes mod Norge. Men begge kongens angreb paa dette land mislykkedes, og ved det andet fandt han en tidlig død (1718).

---

2. Frihedstiden og Gustaverne.
(1719—1814).

Ulrika Eleonora (1718—20). Karl 12 var ugift og barnløs. Af hans to søstre havde den ene været gift med *Fredrik 4* af Gottorp, der var falden i det polske felttog og efterlod en søn *Karl Fredrik***). Den anden, *Ulrika Eleonora*, var gift med prins *Fredrik* af Hessen. — Saasnart dødsbudet kom til Stokholm, hilsede rigsraadet Ulrika Eleonora som dronning, dog paa det vilkaar, at hun gav slip paa eneveldet. Hertug Karl Fredrik, som saaledes blev forbigaaet, gik til Rusland, egtede Peters datter og blev stamfader for den keiserslegt, som endnu

*) Om den russiske og polske krig, se verdenshistorien.
**) Se stamtavlen side 127.

regjerer der. En af den nye regjerings første handlinger var at fælde *Görtz*. Han fik skylden for alle ulykker, blev dømt til døden og henrettet. Dronningen fik paa rigsdagen i 1720 sin gemal Fredrik af Hessen, valgt til konge. Ved denne leilighed blev kongemagten end mere indskrænket.

Saaledes var enevældet styrtet. Saare liden magt levnedes kongen. Rigsdagen fik den lovgivende myndighed og ret til at bestemme krig. Den udøvende magt maatte kongen dele med rigsraadet; ogsaa dette var afhængigt af rigsdagen. Man kaldte derfor den følgende tid *frihedstiden*. Men det var egentlig *adelen*, der beherskede rigsdagen og derigjennem landet. Ligesom i Polen svækkkedes landets anseelse ved uafladelige partistridigheder og vaklende politik.

Fredrik I (1720—51). **Freden.** Efter Karl 12.s død led Sverige endnu nogle aar under krigen. Medens Tordenskjold hjemsøgte Baahuslen, foretog russerne ødelæggende herjetog paa Sveriges østkyst. Efterhaanden fik dog landet fred med alle sine fiender (1719—21): *Hannover* fik Bremen og Verden mod en pengesum, *Preussen*, halvparten af svensk Pommern, ligeledes mod en erstatning i penge; til fordel for *Danmark* opgaves toldfriheden i sundet. Haardest var freden i Nystad med *Rusland*: Sverige maatte afstaa Ingermanland, Estland, Lifland samt af Finland Viborg len. Derimod betalte tsaren Sverige 2 mill. rdlr.

Hatter og Huer. Fredrik 1, en svag og letsindig mand, formaaede ikke at udvide den smule indflydelse, der var levnet ham. Det blev da adelen i rigsdagen og rigsraadet, som ledede tingenes gang. Den delte sig efterhaanden i to partier. Det ene holdt sig til Frankrig og tænkte ved dettes hjælp at hæve rigets synkende anseelse ved kamp mod Rusland. De kaldte sig selv *hatter* og spottede sine modstandere med øgenavnet »*nathuer*« (nattmössor). Disse søgte at vedligeholde freden med

Rusland. Intet af partierne undsaa sig ved at modtage bestikkelser, hatterne af Frankrig, huerne af Rusland.

Huerne havde i begyndelsen overhaand. Deres leder, grev *Arvid Horn*, stræbte med held at ophjælpe det forarmede land ved fredens sysler. Næringsveiene fremmedes, fabrikvæsenet understøttedes ved rigelige tilskud af staten, og dygtige arbeidere indkaldtes fra udlandet. Ogsaa videnskaberne fremblomstrede, og en ny svensk lovbog udkom.

Snart lykkedes det dog hatte-partiet med grev *Gyllenborg* i spidsen at faa Horn og huerne styrtet. Overilet mente den nye regjering, at tiden var kommen til at tugte de forhadte russere. Et svensk sendebud, major *Sinclar*, var myrdet paa reisen af russiske udsendinger. Dette vakte heftig forbitrelse, hele folket glødede af kamplyst. Uden tilstrækkelige forberedelser og rustninger begyndte rigsdagen den *russiske krig* (1741—43). Grev *Levenhaupht* fik øverste kommando og faldt fra Finland ind i Rusland. Men splid herskede i hæren, og ingen vilde lyde; dertil kom sygdom og mangel. Levenhaupt trak sig længer og længer tilbage, fulgt af russerne lige til Helsingfors. Her sluttedes en saadan kapitulation, at svenskerne rømmede hele Finland og udleverede sit artilleri og sine forraad. Stænderne lod sin harme gaa ud over Levenhaupt, der blev henretttet. Men hatterne blev staaende.

Efter den ynkelig førte krig fik Sverige en taaleligere fred end ventes kunde. Thi rigsdagen valgte til den barnløse konges efterfølger den, som Elisabeth af Rusland ønskede, nemlig den holsten-gottorpske prins *Adolf Fredrik.* Mange svensker, især af almuen, vilde dog hellere have den dansk-norske kronprins *Fredrik (5).* Dalkarlene drog væbnede til Stokholm for at kræve Fredrik valgt. Men soldaterne løsnede nogle skud paa dem, og bondehoben splittedes, hvorefter 6 af dens anførere blev halshuggede. De danske underhandlere viste stor udueligheed, og keiser-

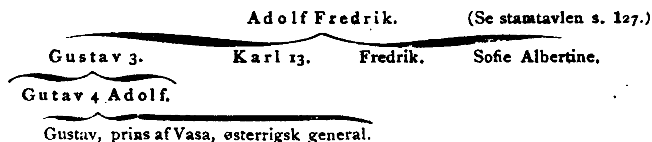
inden fik sin tronkandidat valgt. Hun sluttede dernæst freden i *Aabo,* hvori Sverige slap med igjen at afstaa et stykke af Finland.

Adolf Fredrik (1751—71) blev stamfader for det gottorpske hus i Sverige. Kongen var svag, godmodig og indskrænket. Hans gemalinde *Lovise,* søster til Fredrik 2 af Preussen, var derimod herskésyg og stolt. Hun ophidsede sin mand til at udvide kongemagten. Han vægrede sig ogsaa engang ved at underskrive en beslutning af rigsraadet. Rigsdagen skulde afgjøre tvisten. Den bestemte, at hvis kongen senere vægrede sig, behøvedes ikke hans underskrift, men raadet kunde trykke hans navnstempel under dokumenterne. En anden gang stiftede hoffet en sammensværgelse for med vaabenmagt at angribe raadet og øge den kongelige myndighed. Men en korporal ved garden røbede planen, og det hele hindredes. 8 af deltagerne henrettedes, dronningen fik en irettesættelse, og kongen truedes med at miste tronen, hvis han igjen forsøgte paa saadant.

Hatte-partiet havde fremdeles overvegten, og da *syvaarskrigen* udbrød, nødte det, vundet af Frankrig, kongen til at erklære krig mod sin egen svoger. Krigen førtes saa daarlig og uvirksomt, at Fredrik 2 ved fredsslutningen lod, som om han ikke vidste, at han havde krig med Sverige. Vistnok slap svenskerne denne gang for at afstaa land; men krigen havde end yderligere nedsat rigets anseelse, og statsgjælden var i høi grad forøget. Derfor styrtedes hatterne, og *hue-partiet* kom til roret. Huerne var ligesaa sparsomme, som hatterne havde været ødsle; de store laan og gaver, hvorved fabrikerne havde været opretholdte, blev nu negtede. Deraf kom stansning i arbeidet, nød og misnøie. Derfor kunde heller ikke huerne holde sig ret længe. Trods partiernes tvist lykkedes det ikke kongedømmet at erholde større betydning, saalænge den svage Adolf Fredrik levede; dette var forbeholdt han mere begavede søn.

Gustav 3 (1771—92) var just i Frankrig, da hans fader døde. Der havde han nøie sluttet sig til den franske kongefamilie og var opfyldt af beundring for fransk sprog og dannelse. Han ilede hjem, fast besluttet paa at blive konge af gavn, ei blot af navn. Hertil havde han mange betingelser. Med sit smukke ydre forbandt han et fint og belevent væsen, havde en uimodstaaelig veltalenhed, forstod ved nedladenhed at vinde folk for sig og var, naar det behøvedes, en mester i forstillelse. Dertil kom, at han var den første svenske konge siden Karl 12, der talte landets sprog. Han elskede de skjønne kunster, men var i altfor høi grad hengiven til forlystelser. Men han elskede ogsaa fædrelandet og fattede dets farlige stilling. Partiernes indbyrdes strid og uværdige afhængighed af udlandet bragte Sverige næsten i samme nød og fare som Polen. Ogsaa Sveriges naboer havde forenet sig om at holde spliden vedlige og hindre enhver udvidelse af kongemagten.

Statskupet 1772. Paa Gustavs side stod menigmand; af hatterne, der for øieblikket var fortrængt af huerne, sluttede mange sig til ham. 150 officerer indkaldtes til Stockholm under det paaskud, at de skulde indøves i et nyt exercer-reglement; de blev snart kongen varmt hengivne. Hans djerveste hjælpere var oberst *Sprengtporten* og jægermester *Toll*. Reisningen begyndte i Sydsverige, idet Toll fik garnisonen i Kristianstad til at gjøre opstand mod rigsraadet. Som for at dæmpe opøret lod kongen tropper samle. Men raadet fattede mistanke til kongens hensigter, og han maatte skynde sig. Den 19 aug. 1772, da vagten paa slottet afløstes, sammenkaldte han gardeofficererne; i veltalende ord bad han dem følge ham til fædrelandets redning, ligesom deres



fædre havde fulgt Gustav Vasa og Gustav Adolf. De sluttede sig med glæde til ham og bandt til tegn et hvidt tørklæde om armen. Nu lod han arrestere hele rigsraadet og de fornemste af huerne. Med dragen kaarde red han gjennem gaderne, hilset af folkets fryderaab. To dage senere samlede han rigsdagen, som han omgav med soldater. Klædt i kongeligt skrud og omgiven af et prægtigt følge traadte Gustav ind i salen og oplæste udkastet til en ny regjeringsform. Rigsraadet skulde vælges af kongen og kun have raadgivende stemme. Kongen skulde kunne sammenkalde rigsdagen, naar han vilde. Han skulde ansætte alle embedsmænd og have overbefaling over hæren. Uden indsigelse vedtog stænderne alt.

Fredsaarene. Saaledes var statsforandringen foregaaet uden blodsudgydelse. De fangne stormænd frigaves, og partinavnene hatter og huer forbødes. Alt skulde være glemt, og en tidlang raadede overalt tilfredshed med forandringen og kjærlighed til kongen. Pengevæsenet ordnedes. Handelen fik ligesom i Danmark og Norge stort opsving under den nordamerikanske frihedskrig. Retspleien forbedredes, og torturen afskaffedes. Videnskaber og kunster blev gavmildt understøttede. Paa den anden side manglede heller ikke stof til misnøie. Gustavs hang til glimmer og pragt, hans yppige hof og kostbare udenlandsreiser var mange til forargelse. For at skaffe penge tilveie bestemte kongen, at al brændevinsbrænding skulde drives for statens regning. Offentlige kroer paa alle veie opmuntrede til drik og undergrov sedeligheden. Adelen kunde ikke glemme, at Gustav havde berøvet den magten, og hemmelig pustede den russiske keiserinde, Katharina 2, til deres misfornøielse; hun haabede paa en leilighed til at tilrive sig resten af Finland. Kong Gustav merkede, at misfornøielsen tiltog for hver dag, men haabede ved krigerske bedrifter at gjenvinde sine undersaatters kjærlighed. Derhos indsaa han, at det i længden vilde blive umuligt at undgaa kamp med russerne, og besluttede at

nytte det gunstige øieblik, medens Katharina var indviklet i en krig med tyrkerne.

Den russiske krig 1788—90. Med en hær paa 50,000 mand faldt Gustav ind over den russiske grænse; hans broder, hertug *Karl*, førte flaaden og leverede fienden en hæderlig, men uafgjørende træfning ved *Hogland* i den finske bugt. Men kongens fremgang stansedes ved opstand i hans egen hær. Officererne, der for en stor del stod i ledtog med fienden, negtede at følge længere. Kongen havde ulovlig begyndt krigen, sagde de, da han ikke havde erholdt stændernes samtykke. Samtidig kom underretning om, at Danmark havde brudt freden, og at nordmændene var faldne ind i Bohuslen. Gustav ilede hjem til Sverige. I Dalerne samlede han bønderne; ved sin kraftige tale vakte han deres uvilje mod adelen og de forræderske officerer. 6000 dalkarler stillede sig under hans faner. Ligesaa heldig var han andetsteds. Gøteborg, der truedes af den norske hær, blev undsat, og fred tilveiebragtes med Danmark-Norge. — Den folkegunst, kongen paany havde vundet, benyttede han paa rigsdagen i Stokholm 1789 til end yderligere at udvide kongemagten. Han fik nemlig de tre »ofrälse« stænder til at vedtage den saakaldte »sikkerheds-akt«, der gjorde kongen ganske enevældig. Adelens vægring toges der ikke hensyn til. — Krigen med Rusland fortsattes. I 1790 kommanderede Gustav selv skjærgaards-flaaden. Ved et angreb paa Viborg blev han indespærret af den russiske styrke og kom i stor nød. En maaned laa han indesluttet. Da lykkedes det ham at slaa sig igjennem, dog med betydeligt tab. Han lagde sig med flaaden i *Svensksund;* den russiske admiral vilde feire aarsdagen for sin keiserindes kroning ved at tilintetgjøre den svenske flaade. Men kampen, der varede den hele dag, blev en glimrende seiervinding for de svenske vaaben. 53 skibe og tusender af fanger faldt i deres hænder. Slaget i Svensksund var den største og

sidste bedrift i denne krig. Freden sluttedes samme aar i *Verelää*, hvorved alt blev som før krigen.

Gustavs urolige sind udkastede nye planer. Den franske revolution havde omstyrtet bourbonernes trone og kunde blive farlig for de andre monarker. I spidsen for et forbund af alle europæiske fyrster vilde Gustav rykke ind i Frankrig og befri sin ven Ludvig 16. Men rigsdagen negtede at bevilge penge, og døden afbrød snart hans eventyrlige planer. Gustavs talrige fiender blandt adelen dannede nemlig en sammensværgelse mod hans liv. En afskediget kaptein *Ankarström* paatog sig udførelsen og saarede paa en maskerade kongen med et pistolskud. Efter 13 dages smerter døde Gustav, 46 aar gammel (1792). Morderen henrettedes; de øvrige sammensvorne forvistes eller fængsledes.

Gustav 4 Adolf (1792—1809). Da Gustav 3.s søn kun var 14 aar ved faderens død, styrede farbroderen *hertug Karl* i begyndelsen riget som hans formynder. 18 aar gammel overtog Gustav 4 selv regjeringen i 1796. Han var retfærdig, gudfrygtig og sedelig, men paa den anden side til det yderste stiv og paastaaelig, og denne feil vokste med aarene. Om den kongelige magt nærede han overdrevne forestillinger; den franske revolution og de frihedsbevægelser, som den førte med sig, hadede han af sit ganske hjerte, og om Napoleon, mente han, at han var det dyr, som omtales i Johannes's aabenbaring; han troede sig selv af Gud bestemt til at tilintetgjøre ham. I 1805 sluttede han sig til det store forbund mod den franske keiser. Han satte over til Tyskland, men viste sig aldeles uskikket til hærfører. I Tilsit (1807) sluttede Sveriges forbundsfælle, Rusland, fred og forbund med Napoleon; men Gustav fortsatte krigen. Da jog keiseren de svenske ud af Pommern og fik Sverige indviklet i to nye krige, med *Rusland* og med *Danmark-Norge* (1808—9). England tilbød hjælpetropper; men den egensindige Gustav afviste dem, da han ikke fik bruge dem, hvor han selv

vilde. Selv dannede han en stor hær, men sørgede saa slet for den, at størstedelen omkom af nød og sygdom uden at have seet nogen fiende. Medens vestarmeen intet kunde udrette mod nordmændene under prins *Kristian August*, førtes i øst en endnu ulykkeligere kamp *(den finske krig)*. Den tapre finske hær brændte af lyst til at forsvare sit land; men overgeneralen, *Klingspor*, manglede baade mod og dygtighed, og hæren maatte paa kongens befaling stadig trække sig tilbage. Det sterke *Sveaborg* faldt ved feighed og bestikkelser i russernes hænder. Det kunde saaledes ikke hjælpe, at kjække underfeltherrer, som *Adlercreutz*, *Sandels* og *Döbeln*, seirede i mindre træfninger; svenskerne havde i sult og kulde ligesaa farlige fiender som russernes vaaben, og levningerne af den tapre hær maatte rømme Finland.

Mørkere tider har Sverige sjelden seet; dog vilde den halstarrige og uduelige konge intet høre om fred. Rusland og Danmark tænkte allerede paa at dele Sverige mellem sig. Skulde landet frelses, maatte kongen væk. En sammensvergelse stiftedes. *Adlersparre*, anfører ved den norske grænse, rykkede mod Stokholm. Ved budskabet herom beredte Gustav sig til bortreise; men *Adlercreutz* forekom ham. Med 6 ledsagere gik han ind til kongen og fængslede ham. Stænderne sammenkaldtes og erklærede Gustav Adolf for afsat og hans efterkommere for udelukkede fra Sveriges trone. Hertug Karl udnævntes til hans efterfølger. Den afsatte konge fik en pension og blev med sin familie bragt ud af landet. Under navnet oberst Gustavson levede han endnu mange aar og døde først 1837 i Schweitz.

Karl 13 (1809—18) maatte ved sin tronbestigelse vedtage en ny regjeringsform, hvorved kongemagten igjen indskrænkedes. Kongen forpligtedes til at samle rigsdagen hvert femte aar. Den fik ret til at paalægge skatter og skulde med kongen dele den lovgivende myndighed. Kongen skulde indhente sit statsraads mening, og dette var

ansvarligt for rigsdagen. Adelen opgav sin skattefrihed, men beholdt den ret, at hovedmanden for hver æt kunde møde paa rigsdagen uden valg.

Den nye regjering maatte snarest muligt sørge for at skaffe det udmattede rige fred med 3 fiender. Dyrest blev freden med Rusland i *Fredrikshamn* (1809): Sverige maatte afstaa hele *Finland* med Aalandsøerne. Dernæst sluttedes fred med Danmark i *Jønkøping* og med Frankrig i *Paris*, hvorved Sverige fik Pommern tilbage, men maatte lukke sine havne for englænderne.

Karl 13 var en velmenende, men svag mand. Da han var barnløs og allerede ved sin tronbestigelse en olding, blev det nødvendigt at udse ham en tronfølger. Valget faldt paa *Kristian August* af Augustenborg, hvem svenskerne under krigen havde lært at agte. Han kom til Sverige og vandt hurtig folkets kjærlighed. Svenskerne til behag lod han sig kalde *Karl August* (1810). Men da han kort efter sin ankomst overvar nogle militære øvelser i Skaane, styrtede han pludselig af hesten og var straks efter død. Der kom det rygte ud, at han var forgiftet, og uden grund rettedes mistanken paa grev *Aksel Fersen*. Ved prinsens begravelse kastede Stokholms pøbel sig over den ulykkelige, mishandlede og myrdede ham. — I Karl Augusts sted valgte rigsdagen i Ørebro samme aar den franske marskalk *Bernadotte (Karl Johan)*, prins af Pontecorvo. Han tog straks hele styrelsen i sin kraftige haand. Med sin forrige herre, keiser *Napoleon*, kom Karl Johan snart paa en spændt fod. Keiseren betragtede Sverige næsten som en vasalstat og opirredes derfor, da dette rige trods freden i Paris vedligeholdt handelsforbindelsen med England. Karl Johan og den russiske keiser mødtes i Aabo og aftalte et forbund mod Frankrig. Napoleons kjæmpetog til Rusland fik en ulykkelig ende (1812). Da dannedes 1813 det store forbund mod Keiseren. Heri deltog ogsaa Sverige, og Karl Johan kjæmpede med i hovedslaget ved Leipzig. Derefter vendte han sine

vaaben mod Danmark, Napoleons forbundsfælle. Fredrik 6 maatte i freden til *Kiel* (1314) afstaa Norge mod at erholde svensk Pommern med Rygen.

Tilbageblik. **Sverige fortsatte under de tre konger af navnet Karl den stormagtsrolle, som det havde begyndt at spille under Gustav Adolf og Aksel Oxenstjerna. Under kongerne af det pfalziske hus var Sverige den dansk-norske stat fuldstændig overlegent, og dets navn var agtet og frygtet i hele Europa. Men de evindelige kampe mellem de to nordiske stater svækkede dem begge og lettede Ruslands og Preussens bestræbelser for at vinde herredømmet ved østersøens kyster.**

Greverne og _friherrerne_ dannede en høiere adel, der med overmod ligesaa vel saa ned paa den lavere adel som paa de ringere stænder. Det var dem, der ved kongernes side havde den største del i de glimrende bedrifter under trediveaarskrigen og i Karl Gustavs kampe. Som eiendom eller forlening var de komne i besiddelse af en stor del af landets jordegods, og deres forrettigheder var et tryk ikke alene for de øvrige undersaatter, men for kongedømmet selv. Ogsaa i levesæt fjernede de sig fra det øvrige folk og omgav sig paa sine herresæder med en næsten fyrstelig pragt.

I tidsrummet fra Karl 12.s død til Gustav 3.s statskup var Sveriges regjeringsform snarere republikansk end monarkisk. Al regjeringsmyndighed var berøvet kongen og lagt i _rigsdagens_ haand. Sverige tabte i denne tid sin stilling som stormagt, ja rigsdagen frembød ved sin uenighed og holdningsløshed nabostaterne leilighed til en for landetskadelig og krænkende indblanding. Mange af rigets ledende mænd modtog uden sky bestikkelser af fremmede stater; udenlandsk indflydelse indviklede Sverige i uoverlagte krige, som under de aldrig hvilende partistridigheder førtes svagt og uhæderlig. — Ved rigsdagens fire stænder skulde det hele folk repræsenteres; men bøndernes betydning var for intet at regne, og af de øvrige tre stænder var adelen den, der egentlig havde magten i sine hænder.

Paa denne fordærvelige tilstand gjorde Gustav 3 en ende ved sit statskup i 1772. Herved skaffede han kongedømmet ny betydning og fik denne i 1789 end yderligere forøget til et fuldstændigt enevælde. Tyve aar senere benyttede stænderne leiligheden, da hans søn mistede sin trone, til at indskrænke kongemagten inden rimelige grænser og indførte en konstitutionel regjering (1809).

Af _næringsveiene_ havde ingen saadan fremgang som _bergverksdriften._ Ligesom i Danmark understøttede regjeringen

fabrikdrift og *handel* ved privilegier og rige tilskud, medens derimod *agerbruget* gik tilbage.

— Det aandelige liv og *literaturen* tog i denne tidsalder stort opsving. Allerede tidlig begyndte svenske videnskabsmænd (som *Verelius* og *O. Rudbeck*) at syssle med Nordens gamle sprog og historie. *Dalin* og *Lagerbring* er bekjendte for sine behandlinger af Sveriges historie. *Karl Linné* vandt som botaniker verdensberømthed. — Med *Gustav 3* begyndte en glimrende tid for literatur og kunst. Kongen selv var begavet baade som taler og digter og havde en uddannet kunstsmag. Under ham stiftedes *vitterhets-, historie-* og *antikvitets-akademien, svenska teatern* og *svenska akademien.* Det sidste bestod af 18 medlemmer („de aderton") og skulde verne om svensk digtning og sprog. Af samtidige digtere maa nævnes: *Kellgren, Lidner, Fru Lenngren,* men fremfor alle den geniale *Karl Mikael Bellman.* Paa Gustav 3.s tid levede ogsaa den store billedhugger *Sergel.*

De nordiske riger efter 1814.

1. Norge.

Rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814. Da kundskab om Kieler-freden naaede Norge, betoges alle af sorg og harme. Man vilde ikke finde sig i, at landet som en provins afstodes fra det ene rige til det andet. De sidste begivenheder havde løsnet forbindelsen mellem Danmark og Norge; dette land havde været sig selv overladt. Nordmændene troede sig nu istand til at staa paa egne ben og vilde ikke anerkjende Kieler-traktaten. — Statholder i Norge var dengang prins *Kristian Fredrik*, fætter af kong Fredrik 6; ved sin nedladenhed og veltalenhed havde han vundet folkets yndest. Han gjorde straks en hurtig reise gjennem Gudbrandsdalen til Trondhjem for at lære stemningen at kjende. Ved tilbagekomsten sammenkaldte han nogle af landets mest anseede mænd til et møde paa Eidsvold. Prinsen fremholdt, at han efter Fredrik 6.s frasigelse var den rette arving til Norges trone. Men de

forsamlede og især professor *Georg Sverdrup* overtydede ham om, at folket selv nu havde retten til at vælge, hvem det vilde, til sin konge. Prinsen overtog midlertidig styrelsen som Norges *regent* og opfordrede folket til at kaare udsendinger til en *rigsforsamling paa Eidsvold.*

Denne rigsforsamling aabnedes den 10 april. De 112 udsendinger (repræsentanter) samledes paa Eidsvolds verk. De delte sig snart i to partier. Det talrigste, *selvstændighedspartiet,* ledede fornemlig af sorenskriver *Kristian Magnus Falsen*, professor *G. Sverdrup* og sorenskriver *Vilhelm Christie.* Det andet parti, der kun talte omtr. 30 medlemmer, holdt en forening med Sverige baade for gavnlig og nødvendig. Dets dygtigste leder var den talentfulde grev *Herman Wedel-Jarlsberg*, amtmand *Severin Løvenskjold*, jernverkseier *Jakob Aall* og presten *Nikolai Wergeland.* Begge partier blev snart enige om den *grundlov*, de skulde give fædrelandet. Ifølge denne blev Norge et frit og udeleligt rige med indskrænket og arvelig kongemagt. Kongen har den udøvende magt; hans ansvarlige statsraad bestaar af en statsminister og mindst 7 statsraader. Embedsmændene udnævnes af kongen. Den lovgivende magt er hos folket, hvis udsendinger danner stortinget, der samles hvert 3dje aar (nu hvert aar) i Kristiania. De kaares ved indirekte valg gjennem valgmænd. Kongen kan nægte en stortingsbeslutning sin bekræftelse (sanktion); men gjentages den uforandret af de to følgende storting, dannede ved to forskjellige valg, bliver den lov uden sanktion. Den dømmende magt er i høieste instans hos høiesteret. — Grundloven var færdig den 17 mai, og samme dag valgtes *Kristian Fredrik* til Norges konge.

Kristian Fredriks kongedømme. Det var ikke at vente, at Sverige vilde finde sig i at opgive de fordele, som Kieler-freden sikrede det. Kristian Fredrik satte meget haab til stormagterne, navnlig England. Men det slog feil. Hans gesanter i London blev ikke modtagne, og de forbundne magter krævede Kieler-freden opfyldt.

En krig var uundgaaelig. Karl Johan førte sin seiersvante hær mod Norge. Medens den gamle Karl 13 selv førte flaaden, gik kronprinsen med landhæren i to afdelinger, ved Fredrikshald og ved Kongsvinger, over grænsen. Det norske folk og hæren var fuld af kampiver og længtes efter at prøve kræfter med fienden i et hovedslag. Men Kristian Fredrik var ingen kriger. Overalt fik soldaterne ordre til at trække sig tilbage. Dog kjæmpede enkelte afdelinger tappert og heldig; saaledes seirede oberst *Krebs* i begyndelsen af august ved Lier og Martrand i nærheden af Kongsvinger. Men de enkeltes bedrifter kunde ikke hjælpe, da hele krigen ledet des uden bestemt plan. Da svenskerne allerede var gaaet over Glommen, sluttedes *konventionen til Moss* (14 aug.), der endte dette 14 dages felttog. Kristian Fredrik lovede at sammenkalde et overordentligt storting og at nedlægge sin krone i dets hænder; indtil dette kunde ske, skulde statsraadet føre regjeringen. Den norske hær skulde faa hjemlov og Fredriksten fæstning besættes af de svenske. Derimod lovede Karl 13 at anerkjende den norske grundlov med de forandringer, som en forbindelse med Sverige gjorde nødvendige.

Norge og Sverige forenes. Den 7 oktober samledes stortinget, bestaaende af 80 medlemmer, hvoraf kun en fjerdedel havde været med i rigsforsamlingen paa Eidsvold. Den 10de nedlagde kong Kristian Fredrik efter løfte sin krone og indskibede sig samme dag til Danmark. Der indfandt sig i Kristiania seks svenske befuldmægtigede for at underhandle med stortinget. Allerede den 4 november var man færdig: stortinget besluttede *foreningen med Sverige* og valgte *Karl* 13 til Norges konge. De paa grund af foreningen nødvendige forandringer i grundloven foretoges. Det bestemtes navnlig, at kronen er arvelig i Karl Johans mandlige linje. Statsministeren og to af statsraaderne skal opholde sig hos kongen naar han er ude af riget. Kort efter kom Karl Johan til Kristiania og opløste

stortinget, hvorhos han indsatte grev *Essen* til Norges statholder.

Karl 13 (1814—18) kom aldrig som Norges konge til dette sit rige. Karl Johan var rigernes virkelige regent, medens *statholdere* i Kristiania ledede de særlig norske anliggender*). Det første ordentlige storting 1815 vedtog i forbindelse med den svenske rigsdag *rigsakten*, der fastsætter rigernes indbyrdes forhold. I 1816 stiftedes ved tvungne bidrag *Norges bank*, hvis hovedsæde er Trondhjem. — Kong Karl 13 døde i 1818.

Karl Johan (1818—44), stamfader for huset *Bernadotte*, var nu allerede 54 aar gammel, men endnu ved sin fulde kraft. Han havde ved ankomsten til Sverige antaget sine undersaatters tro, men lærte aldrig at tale deres sprog. Karl Johan var aandelig som legemlig rigt udrustet af naturen; i et sterkt bevæget liv var han uddannet til en ypperlig feltherre og statsmand. Han besjæledes af iver for sine folks vel; ved gaver og velgjerninger bandt han mange til sig. Man ankede over hans forkjærlighed for adelen og fandt ham ikke saa frisindet, som man havde ventet hos en revolutionens søn. Med nordmændene opstod misforstaaaelser, da kongen stræbte at udvide kongemagten og derhos havde fattet en besynderlig uvilje mod høitideligholdelsen af frihedsdagen, den 17 mai. Men i det hele var forholdet mellem folk og konge godt, nordmændene glædede sig ved velstandens opblomstren og næringsveienes trivsel under den lange fred. Ogsaa det unaturlige nationalhad mellem norske og svenske, der skrev sig fra ældre tiders daarlige statskunst og umenneskelige krigsførelse, begyndte lidt efter lidt at tabe sig.

Det merkelige storting i 1821 gik ind paa at udbetale Norges del af Danmarks og Norges fælles statsgjæld;

*) Der har siden 1814 været 6 statholdere i Norge, de 4 første svensker, de to sidste nordmænd: *Essen* 1815—16, *Mørner* 1816—18, *Sandels* 1818—27, *Platen* 1827—29, *Wedel-Jarlsberg* 1836—40, *Løvenskiold* 1841—56, begge Eidsvoldsmænd.

denne del fastsattes til 3 mill. spd. Det samme storting vedtog loven om adelsskabets ophævelse; den var vedtagen paa to tidligere ting; men kongen havde negtet sin sanktion. Ogsaa nu gjorde Karl Johan alt for at hindre den. Da samtidig en lystleir af svenske og norske tropper sammenkaldtes ved Kristiania, og en svensk flaade ankrede paa havnen, mente man, at det skede for at skræmme stortinget. Da dette desuagtet gjentog loven, fik den imidlertid kongelig sanktion.

For det næste storting 1824 havde Karl Johan fremsat flere vigtige forslag til forandringer i grundloven, deriblandt, at han skulde have absolut veto ved almindelige love, det vil sige ret til at negte saadanne love sanktion, selv om de antoges af tre storting, fremdeles at han skulde have ret til at udnævne stortingets præsidenter o. s. v. Stortinget forkastede samtlige disse forslag.

Blandt de gavnlige love, der udgik fra de følgende storting, kan nævnes loven om *formandskaber* af 1837, hvorved kommunerne i byerne og paa landet fik en høi grad af selvstyrelse, og den nye *kriminallov* (lov om forbrydelser) af 1842.

Oskar I (1844—1859) var allerede 45 aar, da han ved sin faders død modtog de forenede rigers kroner. Maadeholden og mild, forstandig og retsindig, vandt han

Karl Johan † 1844
g. m. Desideria Clary † 1860, kjøbmandsdatter fra Marseille.

Oskar 1 † 1859
g. m. Josefine af Leuchtenberg † 1876

Karl (15) † 1872, g. m. Lovise af Nederlandene † 1871.	Gustav † 1852.	Oskar 2 f. 1829, g. m. Sofie af Nassau f. 1836.	Eugenie, f. 1830.	August † 1873, g. m. Therese af Sachsen-Altenburg. f. 1836.

Karl † 1854.	Lovise f. 1851, g. m. Fredrik, dansk kronprins.	Gustav f. 1858, g. m. Victoria af Baden.	Oskar f. 1859.	Karl f. 1861.	Eugen f. 1865.

Gustav Adolf f. 1882.

snart sine folks kjærlighed. Den modstand Karl Johan stundom havde mødt, forstummede under denne konge, der selv gik i spidsen med frisindede former. Han vandt straks nordmændenes hengivenhed, da han ved sin tronbestigelse gav Norge *eget orlogsflag.* Uagtet krigen to gange rasede i rigernes nærhed, undgik denne fredelskende konge altid deltagelse. I den dansk-tyske krig optraadte han mæglende til Danmarks gavn. Under Krimkrigen sluttedes *novembertraktaten* (1855) med vestmagterne, der lovede hjælp mod mulige angreb fra Rusland. — Frisindede forbedringer i vor lovgivning udkom næsten paa hvert storting: Jøderne fik 1851 adgang til riget, hvorfra de ved grundloven var udestængte; 1854 udkom loven om lige arveret for mænd og kvinder; samme aar indførtes almindelig værnepligt. Veivæsenet forbedredes, kanaler anlagdes, dampskibsfarten, der var begyndt 1826, udvidedes; 1851 begyndte jernbaner at anlægges og telegrafer i 1854. De fleste næringsveie gjorde hurtige fremskridt, saa at velstanden i landet tiltog trods den store *handelskrise,* der i 1857 bragte mange handelshuse til at vakle og forarmede mange familier. — I sine to sidste leveaar var kong Oskar syg, og regjeringen over begge riger førtes af hans ældste søn *Karl* som prinsregent.

Karl (1859—72) besteg tronen i en alder af 33 aar. Ogsaa under denne konge, ligesom under hans eftermand, vor nu regjerende konge, har riget glædet sig ved en jevn fremgang. Uagtet den især i de senere aar sterke udvandring til Amerika har folkemængden stadig tiltaget. Et telegrafnet omslutter hele kysten fra Svinesund til Varangerfjorden. Flere jernbaner er byggede: en jernbane forener nu begge rigers hovedstæder, en anden er anlagt fra Kristiania til Trondhjem over Røros. Af næringsveiene har navnlig søfarten taget sig op; Norges handelsflaade er nu den tredje i

verden*). I 1869 indførtes aarlige storting, med nye valg for hvert tredje. — I begyndelsen af kong Karls regjering udbrød en heftig uenighed mellem Norges storting og den svenske rigsdag (*statholdersagen*). Spaltningen forplantede sig fra nationalforsamlingerne til folkene. Men efterhaanden indtraadte forsoning, og i 1864, da 50aarsdagen for vor selvstændighed var feiret 17 mai, ytrede begge folk sin glæde over foreningen den 4 november.

Da tusend aar var gaaet hen, siden Harald Haarfagre i 872 fuldendte landets erobring, feirede nordmændene i 1872 sin *tusendaarsfest* som et samlet folk.

Kong Karl døde den 18 september 1872 og efterfulgtes af sin broder **Oskar 2.**

---

2. Sverige.

I de første aar efter 1814 raaadede hos mange svensker misnøie med forenings-vilkaarene: man kunde ikke glemme Finlands tab og mente at have faaet daarlig erstatning derfor og for opofrelserne i den tyske krig ved en ligestillende forbindelse med Norge. Efterhaanden har imidlertid uviljen lagt sig, eftersom fordelene ved unionen er komne klarere for dagen. Sverige har nydt en længere fred end nogensinde i mange aarhundreder og har

*) Det nye liv, som viser sig paa saa mange felter af vor udvikling siden 1814, er ogsaa kommen tilsyne i *videnskab*, *literatur* og *kunst*. Som de mest fremragende videnskabsmænd, hvoraf de fleste har været knyttede til universitetet, kan nævnes: naturforskeren *Hansteen*, mathematikeren *Abel*, historikerne *R. Keyser* og *P. A. Munck*, juristen *Schweigaard*, sprogmanden *Ivar Aasen*. Som digtere har især udmerket sig *Henrik Wergeland*, *J. S. Welhaven*, *Andreas Munch*, *Henrik Ibsen* og *Bjørnstjerne Bjørnson*. Af vore kunstnere har malerne *Tidemand* og *Gude* og musikeren *Ole Bull* naaet europæisk navnkundighed.

kunnet benytte den fred til storartede fremskridt i handel og alle næringsveie, videnskab og kunst.

Karl Johan satte sin kraftige vilje mod folkets ønsker om tidsmæssige forandringer f. eks. i rigsdagens middelalderlige inddeling i 4 stænder. En heftig opposition af rigsdagens liberale parti fandtes næsten under hele hans styrelse. Derimod arbeidedes ivrig paa pengevæsenets ordning. Undervisningsvæsenet forbedredes, og almueskolerne fik en mere tidsmæssig indretning. Jordbruget og bergverksdriften tog et sterkt opsving. *Gøtakanal* aabnedes 1833, et storartet arbeide, hvorfor grev *Platen* væsentlig havde æren.

Under *Oskar 1* gjennemførtes en række forbedringer i frisindet retning, trykkefriheden udvidedes, og lige arveret bestemtes for brødre og søstre. Store summer anvendtes paa telegraf- og jernbanevæsenet; et eneste jernbanenæt forbinder nu Malmø, Gøteborg, Stokholm og den norske grænse.

Karl 15.s regjering opfyldte svenskernes længe nærede ønske om en omdannelse af rigsdagen (1865). Ifølge denne sammentræder nu rigsdagen hvert aar og deles ikke som før i 4 stænder, men i 2 kamre; herved tabte hovederne for de adelige ætter sin ret til uden valg at møde paa rigsdagen. Under Karl 15 og hans efterfølger *Oskar 2* har Sveriges velstand og nærigsveie gjort raske fremskridt*).

---

3. Danmark.

Fredrik 6 (1808—39). Mere end en menneskealder, efterat Norge og Sverige havde faaet frie forfatninger,

*) Videnskaber og kunster har i dette aarhundrede havt en lykkelig periode. *Berzelius* vandt et berømt navn som kemiker. *Fryxell* og *Geijer* leverede udmerkede fremstillinger af Sveriges historie; Geijer var ogsaa digter af høi rang. Af andre

raadede enevældige konger i Danmark. Men skjønt Fredrik 6 var saa opfyldt af troen paa enevældet, at han sagde og troede: »Vi alene ved, hvad der hører til rigets tarv«, var han den mildeste landsfader og skadede mere ved svaghed og vankelmod end ved streng brug af magten. De frisindede rørelser, der fulgte med juli-revolutionen 1830, naaede ogsaa Danmark. Fredrik besluttede da at give folket indflydelse paa rigets styrelse ved at oprette raadgivende *stænderforsamlinger* (1831). Der blev en saadan for øerne, en for Jylland, en for Slesvig og en for Holsten. For hertugdømmerne var kongen svag nok til at oprette en fælles regjering og en fælles overdomstol. Derved knyttedes Slesvig end fastere til Holsten. Denne forbindelse, der var pleiet ved danske kongers feilgreb og holstenernes ivrige bestræbelser, skulde snart berede Danmark de største ulykker. — Efter at have staaet i spidsen for den danske stat i mere end et halvt aarhundrede døde Fredrik 6 i en høi alder i 1839. Trods mange svagheder var han elsket af sine undersaatter, og taknemlige bønder bar hans lig til hans fædres hvilested i Roskilde domkirke.

Kristian 8 (1839—48). Da Fredrik 6 ingen sønner efterlod sig, besteg hans halv-fætter Kristian Fredrik som *Kristian 8* Danmarks trone. Det var ham, der i 1814 en kort tid havde været konge i Norge. Af den mand, der havde besvoret den norske grundlov, haabede ogsaa danskerne en fri forfatning. Forestillinger og bønskrifter strømmede ind paa ham, men alt forgjeves.

Stridighederne om Slesvig blev stadig mere voldsomme. Der dannedes et »slesvigholstensk« parti, der af de to hertugdømmer vilde danne en egen stat. Vel

digtere maa nævnes *Franzèn, Atterbom, Esaias Tegnér,* den ypperste af alle Sveriges digtere, samt finlænderen *Runeberg*, der i „Fänrik Ståls sägner" har besunget den sidste finske krigs helte. — Af Sveriges kunstnere i dette aarhundrede kan nævnes den udmærkede billedhugger *Fogelberg*.

erklærede Kristian 8. Slesvig for en uadskillelig del af det danske rige og forordnede, at dansk skulde bruges som offentligt sprog i de dansktalende dele af Slesvig. Men hans forholdsregler var lidet kraftige, og da han siden troede at udrette mere ved eftergivenhed, blev slesvigholstenerne kun saa meget dristigere. Deres leder blev kongens egen svoger, hertug *Kristian* af *Augustenborg*. Han haabede at blive det nye »Slesvig-Holstens« hersker, naar kongeslegten, som snart kunde ventes, uddøde. Netop som det slesvigholstenske uvein truede med at bryde løs, døde kongen i januar 1848.

Fredrik 7 (1848—63). Faa uger, efter Kristian 8.s søn *Fredrik* havde besteget tronen, udbrød den franske februar-revolution og fulgtes af de sterkeste nationale bevægelser i andre lande, navnlig Tyskland. I tillid hertil kom det slesvigholstenske parti frem med sine krav. Disse gik ud paa, at Sønder-Jylland skulde, skilles fra Danmark og indlemmes i det tyske forbund. Fredrik 7 svarede, at hertil havde han ingen ret og ingen lyst. Svaret vakte danskernes levende glæde, saameget mere som kongen med det samme lovede sine undersaatter en fri forfatning.

Men dette afslag bragte ogsaa *den første slesvigske krig* (1848—51) til udbrud. Oprørerne bemægtigede sig ved overrumpling *Rendsborg*; men de danske tropper rykkede straks ind i Slesvig og slog dem ved *Bov*. Oprøret vilde vistnok snart være dæmpet, hvis ikke Preussen og andre tyske stater havde sendt en betydelig hjælpe-hær. Efter et tabt slag ved *Slesvig* (første paaskedag 1848) maatte de danske trække sig tilbage til øerne. Ikke faa nordmænd og svensker var som frivillige med i kampen; kong Oskar samlede en norsk-svensk hær i Skaane, men deltog ikke i krigen; derimod fik han mæglet en vaabenstilstand paa 7 maaneder i *Malmø*. — Den næste vaar (1849) begyndte det andet felttog. Tyskerne rykkede ind i Jylland, men blev fuldstændig slagne ved

Fredericia; her faldt den tapre nordmand, general *Olav Rye.* Faa dage efter slaget sluttedes igjen vaabenstilstand. Underhandlinger begyndte, og Preussen endte sin deltagelse i krigen med freden til *Berlin* (1850). Slesvigholstenerne derimod vilde ikke nedlægge vaabnene, og det tredje felttog aabnedes (1850). Ved *Isted* vandt de danske det blodigste slag under hele krigen; her faldt general *Schleppegrell,* Ryes ven og landsmand. Efter Istedslaget rykkede danskerne seierrig frem og tog en fast stilling paa Danevirke. Et par gange prøvede oprørerne forgjeves paa at bryde denne stilling, først ved *Mysunde,* siden ved *Fredrikstad;* navnlig blev Fredrikstad glimrende forsvaret af Jyderne under den tapre nordmand, oberstløitnant *Helgesen.* Dette var det sidste større sammenstød. I begyndelsen af 1851 var oprøret fuldstændig dæmpet.

Midt under krigen opfyldte Fredrik 7 sit løfte at give folket del i rigets styrelse. Den nye forfatning, der afløste det 200aarige enevælde, fastsattes ved *grundloven* af 5 juni 1849. Kongen deler efter denne lovgivningsretten med *rigsdagen,* bestaaende af 2 kamre (folketing og landsting). — Ved denne sin eftergivenhed for folkets og tidens fordringer ligesom ved sin hele jevne og borgerlige fremtræden vandt Fredrik 7 i høi grad danskernes kjærlighed.

Større vanskeligheder frembød ordningen af hertugdømmernes forhold efter krigen. Herom var meningerne mellem de danske selv delte, og de tyske magter blandede sig ind i tvisten for at paase, at Slesvig ikke kom i for nøie forbindelse med kongeriget. Endelig besluttede den danske regjering at give riget en *helstatsforfatning:* alle kongens lande skulde sideordnede udgjøre een stat; han skulde altsaa ikke indlemme Slesvig i Danmark, medens dette hertugdømme heller ikke skulde være forbundet med Holsten. Men ogsaa denne ordning vakte mishag baade i Danmark og hos tyskerne. Et stærkt parti

(de »eiderdanske«) ønskede Holsten udskilt af helstaten og Slesvig nærmere knyttet til kongeriget. Dette parti fandt støtte i de skandinaviske sympathier, som især hos ungdommen begyndte at røre sig, og som navnlig kom til syne ved studentermøder fra nordens universiteter. Ogsaa kongerne, Fredrik 7 og Karl 15, der personlig var venner, følte gavnet af et nordisk forbund mod tyskernes stigende overmod. Forhandlinger herom, ligesom om en nærmere tilslutning af Slesvig til Danmark, var i fuld gang, da Fredrik 7 pludselig døde 15 november 1863.

Da Fredrik 7 ingen børn havde, var det i 1852 ved en traktat i London blevet bestemt, at tronen skulde tilfalde prins *Kristian* af *Glücksburg*, der nedstammede fra Kristian 3.s søn Hans den yngre.

Kristian 9 vedtog 3 dage efter sin tronbestigelse den nye *fællesforfatning* mellem kongeriget og Slesvig. Preussen og Østerrige protesterede herimod som en ulovlig indlemmelse af Slesvig i Danmark. Samtidig optraadte prins *Fredrik* af *Augustenborg,* en søn af oprøreren fra 1848, med krav paa Slesvig-Holsten, da han ikke vilde erkjende Londonertraktaten af 1852. Han lod sig hylde rundt om i Holsten. Det var imidlertid ikke de tyske stormagters mening at overlade en anden byttet. Prinsen og hans parti holdt de udenfor kampen og faldt selv ind i Holsten. 1 februar 1864 gik de over Eideren. Danskerne havde befæstet Danevirke; men deres hær var ikke tilstrækkelig til at hævde denne milelange forsvarslinje. Den 5 februar opgaves Danevirke, og hæren trak

Arveprins Fredrik, Fredrik 5.s søn

Kristian 8 — Charlotte g. m. landgrev Vilhelm af Hessen

Fredrik 7 — Lovise g. m. Kristian 9

Fredrik, kronprins g. m. Lovise af Norge og Sverige*)	Alexandra g. m. prinsen af Wales	Georg k. i Grækenland	Dagmar g. m. den russiske keiser	Tyra	Valdemar

*) Lovise bliver den første dronning i Danmark siden Erik Menveds hustru, altsaa i 600 aar, der kommer fra nabolandet Sverige. (Valdemar Atterdags hustru var fra Slesvig, 3 dronninger fra England, alle de øvrige har været tyske).

sig tilbage til *Dybbøl*. Her modstod de i lang tid med sandt heltemod sine overlegne fiender. Først 18 april rømmede de denne stilling, efterat skanserne var nedskudte af det udmærkede preussiske artilleri. Den danske hær førtes over til *Als*, og en maaneds vaabenhvile indtraadte. Under denne saa Danmark sig i sin nød forgjeves om efter hjælp fra de andre magter. Krigen udbrød igjen, men førtes kun i 3 dage, da preusserne ved et dristigt angreb indtog *Als*. Danmark formaaede ikke længere at udholde den ulige kamp og maatte i freden til *Wien* finde sig i de haardeste vilkaar: Holsten, Lauenborg og Slesvig afstodes til seierherrerne; kun Ærø og en liden strimmel i nord fik Danmark beholde af Slesvig. Ved denne fred blev altsaa de dansktalende nordslesvigere (omtrent 200,000) overladte til tyskernes vilkaarlighed. Seierherrerne kom i indbyrdes kamp om rovet. Preussen gik af med seiren, fik derfor beholde hele byttet alene, men lovede at tilbagegive Nordslesvig til Danmark (1866). Dette løfte er senere taget tilbage*).

*) I tidsrummet siden 1814 har Danmark frembragt en række udmærkede digtere, videnskabsmænd og kunstnere. Fremfor alle maa nævnes „digterkongen“ *Oehlenschläger* og *Grundtvig;* den sidste har ogsaa den største betydning for det kirkelige liv i Norden. Yngre digtere er *Ingemann*, *Blicher*, *Hauch*, *I. L. Heiberg*, *Kristian Winter* og *H. C. Andersen*. I den nordiske sprogforskning har *Rask*, i den klassiske *Madvig* vundet et stort navn. Juristen *A. R. Ørsted* og naturforskeren *H. C. Ørsted*, historikerne *Werlauff*, *N. M. Petersen* og *Allen*. *Thorvaldsen* er den nye tids største billedhugger.



Kongerækker.

Norske konger.

Ynglinge-ætten.

Harald Haarfager ..... 860—930.
Erik Blodøkse .... 930— 35.
Haakon den gode .... 935— 61.
Harald Graafeld og
hans brødre .... 961— 70.
[Haakon jarl .... 970—95].
Olav Tryggvesson .. 995—1000.
[Erik og Svein jarler 1000—16].
Olav den hellige .... 1016—30.
[Svein Knutssøn .... 1030—35].
Magnus den gode .... 1035—47.
Harald Haardraade ... 1047—66.
Olav Kyrre .... 1066—93.
Magnus Barfot .... 1093—1103.
Olav Magnussøn } 1103—16.
Øistein Magnussøn } 1103—22.
Sigurd Jorsalefarer } 1103—30.
Magnus d. blinde } 1130—35.
Harald Gille } 1130—36.
Sigurd Mund } 1136—55.
Inge Krogryg } 1136—61.
Øistein Haraldssøn } 1142—57.
Haakon Herdebred... 1161—62.
[Magnus Erlingssøn } 1162—84].
Sverre Sigurdssøn } 1177-1202.
Haakon Sverressøn ... 1202—4.
Guttorm Sigurdssøn .. 1204.
[Inge Baardssøn ..... 1204—17].
Haakon den gamle .. 1217—63.
Magnus Lagabøter ... 1263—80.
Erik Magnussøn ..... 1280—99.
Haakon Magnuss.d.æ. 1299-1319.

Folkunge-ætten.

Magnus Eriksson .... 1319—55.
Haakon Magnuss. d. y. 1355—80.
Olav Haakonssøn .... 1380—87.

Forskjellige ætter.

Margreta .... 1387—89.
Erik af Pommern . 1389—1442.
Kristofer af Bayern . 1442—48.
Karl Knutssøn ...... 1449—50.

Oldenborgske konger.

Kristjern 1 .... 1450—81.
Hans.............. 1483—1513.
Kristjern 2.......... 1513—23.
Fredrik 1........... 1524—33.
Kristian 3........... 1537—59.
Fredrik 2 .... 1559—88.
Kristian 4......... 1588—1648.
Fredrik 3 .... 1648—70.
Kristian 5 .... 1670—99.
Fredrik 4 .... 1699—1730.
Kristian 6........... 1730—46.
Fredrik 5 .... 1746—66.
Kristian 7......... 1766—1808.
Fredrik 6 .... 1808—14.
Kristian Fredrik..... 1814.
[Karl (13) .... 1814—18].

Huset Bernadotte.

Karl Johan .... 1818—44.
Oskar 1............. 1844—59.
Karl................ 1859—72.
Oskar 2 .... 1872—.

Svenske konger.

Ragnar Lodbroks æt.

Erik Seiersæl....... — o. 992.
Olav Skjøtkonge o.. 992—1022.
Anund Jakob......o. 1022—50.
Emund d. gamle...o. 1050—60.

Steinkels æt.

Steinkel............. 1060—66.
Inge d. æ........o. 1080—1111.
Inge d. y...............o. 1125.

Sverkers og Eriks ætter.

Sverker d. æ........ 1130—55.
Erik 9 d. hellige.... 1150—60.
Karl Sverkerssøn.... 1155—67.
Knut Erikssøn....... 1167—95.
Sverker d. y...... 1195—1208.
Erik 10 Knutssøn... 1208—16.
Johan Sverkerssøn.. 1216—22.
Erik 11 Læspe...... 1222—50.

Folkunge-ætten.

Valdemar Birgerssøn. 1250—75.
Magnus Ladelaas.... 1275—90.
Birger............. 1290—1318.
Magnus Erikssøn } 1319—63.
Erik Magnussøn } 1357—59.
Haakon Magnuss. } 1362—63.

Forskjellige konge-huse og rigsforstandere.

Albrekt af Meklenburg 1363—89.
Margreta, regentinde 1389-1412.
Erik af Pommern. 1396—1439.
Engelbrekt rigshmd.. 1435—36.
Karl Knutss. rigsforst. 1436—40.
Kristofer af Bayern. 1440—48.
Karl Knutssøn...... 1448—57.
Kristjern 1.......... 1457—64.
Karl Knutssøn...... 1464—70.
Sten Sture d. æ. rigsf. 1470—97.
Hans.............. 1497—1501.
Sten Sture d. æ. rigsf. 1501— 3.
Svante Sture rigsf... 1504—12.
Sten Sture d. y. rigsf. 1512—20.
Kristjern 2.......... 1520—21.
Gustav Vasa rigsf.... 1521—23.

Huset Vasa.

Gustav 1............ 1523—60.
Erik 14............. 1560—68.
Johan 3............. 1568—92.
Sigismund........... 1592—99.
Karl (9), rigsf..... 1599—1604.
Karl 9.............. 1604—11.
Gustav 2 Adolf...... 1611—32.
Kristina............ 1632—54.

Det pfalziske hus.

Karl 10 Gustav...... 1654—60.
Karl 11............. 1660—97.
Karl 12........... 1697—1718.
Ulrika Eleonora..... 1718—20.
[Fredrik af Hessen. 1720—51].

Det gotterpske hus.

Adolf Fredrik....... 1751—71.
Gustav 3............ 1771—92.
Gustav 4 Adolf.... 1792—1809.
Karl 13............. 1809—18.

Huset Bernadotte.

Karl 14 Johan...... 1818—44.
Oskar 1............. 1844—59.
Karl 15............. 1859—72.
Oskar 2............. 1872—.

Danske konger.

Ragnar Lodbroks æt.

Gorm den gamle....o. 900—40.
Harald Blaatand....o. 940—85.
Svein Tjugeskjeg o. 985—1014.
Knut d. mægtige.... 1014—35.
Hardeknut .... 1035—42.
[Magnus d. gode.... 1042—47].

Den estridske slegt.

Svein Estridssøn .... 1047—76.
Harald Hein .... 1076—80.
Knut d. hellige...... 1080—86.
Olav Hunger .... 1086—95.
Erik Eiegod ...... 1095—1103.
Nils .... 1103—34.
Erik Emune......... 1134—37.
Erik Lam........... 1137—47.
Svein Grade........... —1157.
Knut Magnussøn ...... —1157.
Valdemar d. store... 1154—82.
Knut Valdemarss. . 1182—1202.
Valdemar Seier...... 1202—41.
Erik Plogpenning ... 1241—50.
Abel................ 1250—52.
Kristofer 1.......... 1252—59.
Erik Glipping....... 1259—86.
Erik Menved...... 1286—1319.
Kristofer 2 } ..... 1319—32.
Valdemar 3 } ..... 1326—30.
Valdemar Atterdag.. 1340—75.

Forskjellige ætter.

Olav Haakonssøn .... 1376—87.
Margreta, regentinde 1376-1412.
Erik af Pommern . 1396—1439.
Kristofer af Bayern.. 1440—48.

Det oldenborgske hus.

Kristjern 1.......... 1448—81.
Hans.............. 1482—1513.
Kristjern 2.......... 1513—23.
Fredrik 1........... 1523—33.
Kristian 3........... 1534—59.
Fredrik 2........... 1559—88.
Kristian 4......... 1588—1648.
Fredrik 3........... 1648—70.
Kristian 5........... 1670—99.
Fredrik 4......... 1699—1730.
Kristian 6........... 1730—46.
Fredrik 5........... 1746—66.
Kristian 7......... 1766—1808.
Fredrik 6........... 1808—39.
Kristian 8........... 1839—48.
Fredrik 7........... 1848—63.
Kristian 9........... 1863—.

Paa **P. T. Mallings boghandels** forlag er udkommet:

A. E. Eriksen. Norges, Sveriges og Danmarks historie for middelskolen. 5te udgave. 1883. 176 s. Pris indb. kr. 1.60.

A. E. Eriksen. Dansk og norsk literaturhistorie til skolebrug. 2den udgave 1879. 195 s. Pris i papbind kr. 2.00.

A. E. Eriksen. Den danske og norske poesis historie fra Ludvig Holberg indtil nutiden. Uddrag af »Dansk og norsk literaturhistorie til skolebrug«. 1879. 112 s. Pris i papbind kr. 1.25.

A. E. Eriksen. Norske stilopgaver. 1874. 52 s. Pris i papbind kr. 0.70.

A. E. Eriksen. En liden verdenshistorie. 2den udgave. 1882. Pris indb. kr. 0.80.

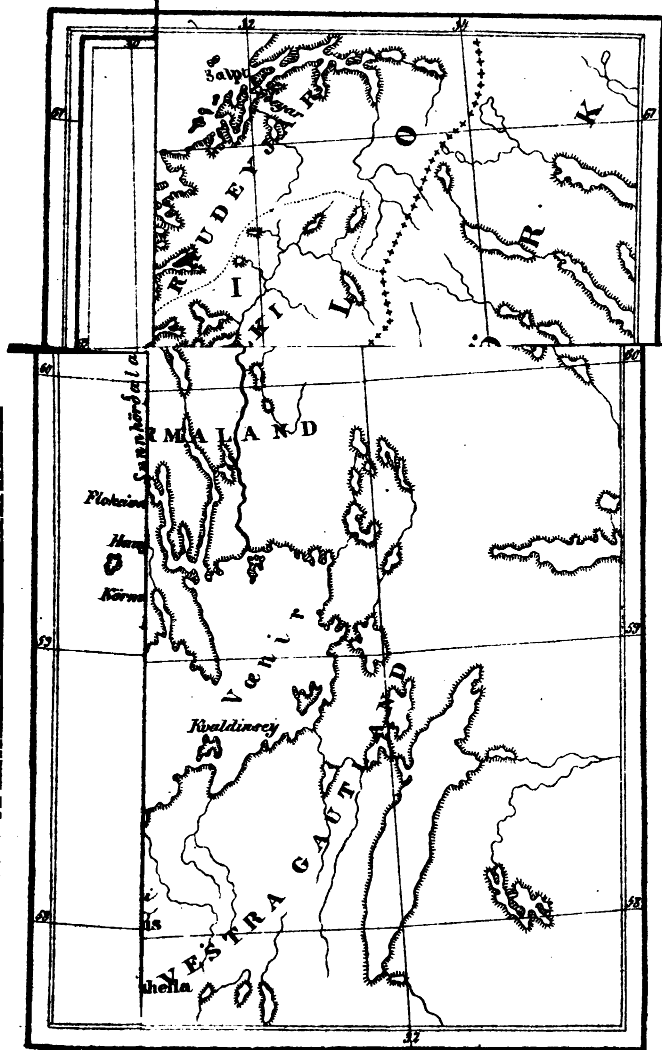
Paa **W. C. Fabritius's** forlag er udkommet:

A. E. Eriksen og **P. A. Paulsen.** Norsk læsebog. 1—3 del. Første del. 4de udgave. 1880. 128. s. Pris indb. kr. 0.90. Anden del. 4de udgave. 1880. 472 s. Pris indb. kr. 3.00. Tredje del. 4de udgave. 1881. 567 s. Pris indb. kr. 3.30.

A. E. Eriksen. Udvalg af norske og danske forfattere. Til skolebrug. Første del. (Læsebogens fjerde del). 2den udgave. 1882. 303 s. Pris indb. kr. 2.80. Anden del. (Læsebogens femte del). 1875. 267 s. Pris indb. kr. 2.50.

J. Aars og **A. E. Eriksen.** Svenske læsestykker, udgivne til skolebrug. 2den udgave. 1880. 88 s. Pris indb. kr. 1.00.

A. E. Eriksen. Lærebog i fædrelandshistorien, nærmest til brug for almueskolen. Med et kart. Udgivet med bidrag af det offentlige. 1879. 72 s. Pris indb kr. 0.40.



RMALAND
Sunnhördala
Kvaldinsey
VESTRA GAUTLAND
K
R
O
I
12
14
67
60
59
58
32

